

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Жељко Јовић

број уписа 844

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„Социјално-политички аспекти еколошког тероризма“

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Београду, 27.03.2012

Потпис докторанда

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Željko Jović', written over a horizontal line.

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора Жељко Јовић

Број уписа 844

Студијски програм _____

Наслов рада „Социјално-политички аспекти еколошког тероризма“

Ментор Проф. др Дарко Надић

Потписани Жељко Јовић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 27.03.2012

Потпис докторанда

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Социјално-политички аспекти еколошког тероризма“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

① Ауторство

- 2. Ауторство - некомерцијално
- 3. Ауторство - некомерцијално - без прераде
- 4. Ауторство - некомерцијално - делити под истим условима
- 5. Ауторство - без прераде
- 6. Ауторство - делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 27.03.2012

Потпис докторанда

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

мр Жељко М. Јовић

СОЦИЈАЛНО-ПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ
ЕКОЛОШКОГ ТЕРОРИЗМА

Докторска дисертација

Београд, март 2012. године

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Mr Željko M. Jović

**SOCIAL-POLITICAL ASPECTS OF
ECOLOGICAL TERRORISM**

Doctoral Dissertation

Belgrade, march 2012

Ментор: Проф. др Дарко Надић, ванредни професор, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Чланови комисије:

- 1. Проф. др Драган Симеуновић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука**
- 2. Проф. др Желимир Кешетовић, ванредни професор, Универзитет у Београду, Факултет безбедности**

Датум одбране: _____ 2012. године у Београду

СОЦИЈАЛНО-ПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ ЕКОЛОШКОГ ТЕРОРИЗМА

РЕЗИМЕ

Након распада биполарног система и успостављања нове политичко-безбедносно-економске архитектуре у свету, на челу са САД и развијеним западним државама, савремено друштво и свет ушли су у нову етапу свог развоја.

Једно од кључних обележја ове етапе, безобзирна борба за преостале светске ресурсе, борба за светски политички и војни трон, поред осталих негативних последица, довела је и до енормног разарања природног окружења. Овај по природу деструктиван процес, са друге стране је условио појаву нових-старих идеологија, оличених у конкретним покретима, који су у борби за остварење сопствених визија (заштиту природе и живог света, права животиња...), у све већој мери почели да посежу за насилним средствима и методама, међу којима посебно место добија *еколошки тероризам*.

Централну улогу у оквиру широког спектра покрета и организација, оријентисаних ка питањима заштите природе и живог света, а у чијој идеологији превладава насиље, свакако имају радикални енвајронментални покрет и покрет за права животиња. Иако, у том смислу се не могу порећи ни значај и домети антиглобалистичког покрета, као ни чињеница да је у току уједињење веома различитих идеологија (левих, десних, зелених, анархистичких...), које су готово једногласне у захтеву за промену постојећег система вредности, и које се одлучно противе концепту неолибералне економије, али и даљем уништавању природе и живог света.

Тенденција даљег заоштравања политичко-безбедносне ситуације у више региона у свету, наставак таласа економске кризе на свим континентима, те даље пустошење животне средине и прекомерна загађеност, свакако ће довести и до даље радикализације идеологија и наступа различитих група, посебно у оквиру радикалног

енвајронменталног покрета и покрета за права животиња, а у том смислу и до све јачих и озбиљнијих захтева за примену насиља у сврху заштите природе и живог света...

Кључне речи: еколошки тероризам (еко-тероризам), екотажа, директна акција, радикални енвајронментални покрет, покрет за заштиту права животиња, глобализација, антиглобализам, међународни односи.

Научна област: политикологија

Ужа научна област: социолошко-политиколошке студије

УДК број:

SOCIAL-POLITICAL ASPECTS OF ECOLOGICAL TERRORISM

SUMMARY

Following the breakdown of bipolar system and establishment of new political-security-economical architecture in the world, headed by USA and developed Western countries, modern society and the world entered a new stage of their development.

One of key characteristics of this stage, inconsiderate fight for remaining world resources and fight for world political and military throne, along with other negative consequences resulted in enormous destruction of natural environment. On the other hand, this nature-destructive process caused the emergence of new and old ideologies, embodied in specific movements, which in the struggle for achieving their own visions (nature and living world protection, animal rights...) more and more began to reach for violent means and methods, among which *ecological terrorism* is taking special place.

Radical environmental movement and animal rights movement certainly have central part in the wide spectrum of movements and organizations oriented to issues of nature and living world protection with violence-dominated ideology. Also, the importance and the scope of anti-globalization movement, as well as the fact that unification of very different ideologies is in progress at the moment (left, right, green, anarchistic...), which are almost unanimous in the claim for changing the present system of values, and which resolutely oppose to both neoliberal economic concept and further destroying of nature and the living world, cannot be denied.

Tendency of further intensification of political-security situation in many regions in the world, continuation of the economic crisis wave at all continents, as well as further devastation of the environment and excessive pollution, will certainly lead to further radicalization of ideologies and different groups appearances, especially in the scope of radical environmental movement and animal rights movement, and in that sense to stronger and serious claims for using violence for the purpose of nature and living world protection...

Key words: ecological terrorism (eco-terrorism), ecotage, direct action, radical environmental movement, animal rights movement, globalization, anti-globalism, international relations.

Research field: politikology

Specific research field: sociological-politicological studies

UDC number:

Садржај:

Резиме

Увод.....1

ПРВИ ДЕО

Еколошка криза.....14

1.1. Савремена еколошка криза и њени узроци.....14

1.2. Екологија и еколошки проблеми.....18

ДРУГИ ДЕО

Појам тероризма и еколошког тероризма.....25

2.1. Одређење појма тероризма и његови појавни облици.....25

2.2. Одређење појма еколошког тероризма.....40

2.3. Одређење појма глобалног тероризма.....47

ТРЕЋИ ДЕО

Борба за превласт у свету – битка за природне сировине и путне комуникације.....55

3.1. Распад биполарног система.....55

3.2. САД, једина светска суперсила.....63

3.3. Светска економска криза.....76

ЧЕТВРТИ ДЕО

Идеологија, организације и акције радикалних еколошких група и организација.....	83
4.1. Идеологија покрета за права животиња.....	86
4.2. Идеологија радикалног енвајронментализма.....	95
4.2.1. Могућност употребе средстава за масовно уништење или других средстава која могу нанети директну штету људима....	131
4.3. Појединци, организације и покрети из области борбе за заштиту животне средине и права животиња, који се залажу за „директну акцију“ и примену насиља према имовини, али и према човеку.....	139
4.3.1 Организациона структура и начин деловања	141
4.3.2 Идеје и активности Theodora Johna „Teda“ Kaczynskog-„Unabombera“	145
4.3.3. „Animal Liberation Front“ (ALF).....	149
4.3.4. „People for the Ethical Treatment of Animals“ (PETA).....	155
4.3.5. „Earth First!“ (EF!).....	158
4.3.6. „Earth Liberation Front“ (ELF).....	163
4.3.7. „Stop Huntingdon Animal Cruelty“ (SHAC).....	167
4.3.8. „Sea Sheperd Conzervation Society“.....	169
4.4. Организације и покрети антиглобалистичке оријентације, и њихова веза са радикалним приступом екологији.....	170

4.5. Утицај савремених политичко-економско-безбедносних дешавања на радикализацију борбе група и организација, које се залажу за структуралне промене у свету.....	186
--	-----

ЗАКЉУЧАК.....	193
----------------------	------------

Литература.....	196
-----------------	-----

Биографија аутора.....	204
------------------------	-----

УВОД

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ТЕМЕ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Предмет истраживања нашег рада је политиколошка анализа еколошког тероризма, његових појавних облика, затим категоризација овог свеобухватног појма, као и установљивање корена, разлога настанка и могућности даљег развоја ове сложене социјалне, политичке и еколошке категорије. Његову генезу, динамику, као и могући развој посматраћемо у оквиру савремених еколошких покрета, превасходно оних надахнутих идејама радикалне екологије и тактиком „директне акције“, као и покрета за права животиња.

Основни циљ самог рада јесте да открије узроке настанка наведеног феномена, да укаже на узрочно-последичне везе истог са другим појавама модерног друштва и евентуално одговори на питање каква је будућност човечанства суоченог са могућим разорним последицама примене овог средства борбе. Наиме, сам тероризам, као специфичан политички феномен, делом је настао као одговор појединих друштвених групација на различите, за њих нежељене импулсе сопственог спољашњег окружења. То је често био њихов покушај да терористичким актима укажу на сопствене „проблеме“, нерешене историјске „неправде“, неопходност устоличења „нове нације“, „нове државе“, „новог народа“... Понекад, терористичким актима, појединци, различите групације, организације и покрети, настоје да одговоре на терор државе, да обезбеде бољи егзистенцијални положај, већа права, победу своје идеологије, која се тада види као једина могућа... Поред наведеног, сведоци смо и појаве такозваног „глобалног тероризма“, који је неоправдано изједначен са идеологијом радикалног исламизма, а који према мишљењу појединих упућених аналитичара, у својој основи има борбу против глобалистичког и једнообразног схватања света. Веза између таквих стремљења, једногласно осуђених у целом цивилизованом свету, и тероризма који се спроводи и који се може употребити у

борби за очување природе, видна је и непорецива. Поред насиља, као кључног обележја, спаја их и слична идеолошка основа, борба против глобализације.

Појава еколошког тероризма, чак и само као теоријске могућности, отворила је ново раздобље у сфери науке, али и у сфери стварности, данашњице коју живимо и будућности којој стремимо, управо због његове латентне могућности да прерасте у глобални одговор на актуелна збивања.

Кулминација развоја капиталистичког система, која је поред осталог исказана и у светској економској кризи, покренула је нову расправу међу најмоћнијим земљама света. Расправу, која би могла да доведе до потпуног редефинисања светског монетарно-економског система, успостављеног у Бретон Вудсу, након Другог светског рата, а чиме би се у великој мери поспешео радикални наступ група, које се боре против глобализације, а међу којима су и организације и покрети радикалне еколошке оријентације.

Иако је део стручне јавности одавно упозоравао на настојања најмоћнијих држава и појединаца, да на различите начине успоставе доминацију светом, убрзо након краха берзе у Сједињеним америчким државама (САД), 2009. године, и појаве светске економске кризе, јавно је изнета теза да се мора поставити нови светски економски и монетарни поредак. Поред осталог, овај нови поредак, наводно у циљу превенције нове светске економске кризе, требало би да омогући потпуну контролу кретања капитала и, према суморнијим виђењима, створи још већи јаз између богатог „севера“ и сиромашног „југа“. У том смислу, указаћемо и на нека запажања према којима је развој модерног света довео до бројних негативних појава, али и до уједињења до данас сучељених идеологија, супротстављених филозофија, до својеврсне синтезе различитих покрета, која је оличена у модерном антиглобалистичком покрету (AGM), односно у борби против глобализације, против загађења, за заустављање климатских промена, слободу, правду, братство, једнакост, посао, оброк, воду...

Да ли је будућност која нас чека суморна? Да ли је могућ потпуни крах економије коју данас познајемо? Да ли полако улазимо у време економског тоталитаризма и светске владе? Да ли ће ови процеси довести до радикалног одговора појединих група, које постоје дужи низ година, које су деловале на маргинама друштва, али које данас добијају све више следбеника, и чији поједини ставови и теорије се показују као тачни и разумни?

Овај рад ће покушати да на нека од ових питања одговори аргументовано, са посебним освртом на могућност да евентуални такав развој ситуације доведе до масовних протеста сиромашних, гладних, незапослених. У том смислу, настојаћемо да укажемо на повезаност основних социјалних категорија, односно социјално-политичких феномена, са појавом еколошког тероризма. Да укажемо на чињеницу да негативни тренд у развоју модерног друштва, све већа економска криза, протести радника и других „обесправљених“ категорија, стварају простор присталицама радикалног одговора, поред осталог и за употребу терористичких средстава и метода, превасходно оних који могу произвести глобалне ефекте. Такође, посебно ћемо апострофирати еколошки тероризам, односно радикални екологистички (енвајронменталистички) покрет и покрет за права животиња, тенденцију уједињења различитих идеолошких приступа, у једну јединствену, антиглобалистичку идеологију, а са аспекта могуће радикализације и употребе тероризма у остварењу својих циљева.

Рад је структуриран тако да поред увода и закључка, садржи четири дела, односно тематске целине. У првом делу, уз појмовно одређење екологије и еколошких проблема, указаћемо на најзначајније аспекте савремене еколошке кризе, као и на њене узроке.

Други део рада садржаће категоријално-појмовни апарат, у коме ћемо настојати да систематизујемо научно верификована сазнања о појму тероризма, посебно еколошког и глобалног тероризма, посматрајући ове феномене у њиховим локалним, регионалним и глобалним формама, а са политиколошког аспекта.

У трећем делу рада настојаћемо да адекватно сагледамо дешавања након пада биполарног система, односно након стварања новог безбедносно-политичког и економског окружења у свету, оличеног у униполарном поретку моћи, у коме су деведесетих година доминантно место заузеле САД. У оквиру овог дела посебну пажњу усмерићемо на успон САД, доминацију ове земље у сфери политике и економије, али и њен долазак до очекиваних лимита, улазак у фазу рецесије и економске кризе, која је брзо прерасла у светску. Управо на примеру САД, њеног постављања спољно-политичких приоритета, начину „решавања“ криза и опхођења са неистомишљеницима, размотрићемо могућност одржања основних људских вредности, морала и пожељних система вредности, те утицаја таквог спољнополитичког наступа на појаву екстремних покрета и организација.

Четврти део рада биће усмерен на појединце, организације и покрете који се у својој борби за одређена „права“, у области борбе за заштиту животне средине и права животиња, декларативно и стварно залажу за примену силе, односно употребу терористичких метода. Посебно ћемо извршити анализу, класификацију и категоризацију организација, које наступају са позиција заштите животне средине и живог света, а које имају могућност организације и деловања на глобалном нивоу, као и евентуалне употребе средстава, којима би могли да нанесу озбиљну штету својим „противницима“. У овом делу настојаћемо да предочимо и идеологије које их надахњују, односно да дамо својеврсну генезу њиховог (идеолошког) развоја, као и да укажемо на њихов каузалитет.

Закључни део рада, биће наш покушај да предочимо неопходност хомогенизације човечанства, окупљања око заједничких вредности, суочавања са могућношћу потпуног уништења планете или њеног драстичног оштећења, као и да укажемо на апсурд става да се за добробит човечанства и планете, морају применити средства насиља, посебно она која би могла да нанесу трајне последице и човеку, али и природи и читавом живом свету.

I ПРОБЛЕМ И ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Талас политичко-економских промена, који је девдесетих година прошлог века захватио готово све земље у Европи, посебно оне које су раније припадале источном идеолошком блоку, али и друге државе у свету, као и продукти глобализације, пре свега они негативни у сфери економије, донели су и одређена преструктурирања на пољу социо-патолошких појава, превасходно у области криминала и нових форми тероризма, као вида политичког деловања.

До тада везиван за поједине регионе, стриктно дефинисан као етнички, религиозно или идеолошки мотивисан политички феномен, попримио је нове, еклектичке, облике испољавања и могућност глобалног деловања и утицаја. У нуклеарној ери, уз приступ токовима новца, који се готово не могу контролисати, тероризам је постао глобална претња не само светском миру, него и опстанку човечанства уопште. Настојања појединих држава да, зарад сопствених, виших интереса, спрече усвајање јасне и прецизне дефиниције тероризма, довела су до велике конфузије и створила додатни маневарски простор терористички настројеним појединцима и групама. Наиме, док се припадници једне групације јасно дефинишу као терористи, слични или исти такви у другим „униформама“, или у другом региону, сматрају се борцима за слободу и отворено помажу. Управо такви потези заправо су онемогућили потпуно разрачунавање са екстремним групацијама широм планете.

Проблем који разматра ова докторска дисертација посредно је везан за резултате значајних промена у међунационалним односима, поремећаја који су почетком девдесетих година прошлог века настали као резултат вишегодишње идеолошке борбе, оличених у победи западног система вредности и краха комунизма у Европи, односно краха источног блока. Одлазак Совјетског Савеза (СССР) са светске сцене и престанак постојања свих институција ранијег источног система (Варшавског уговора и Савета за узајамну економску помоћ-СЕВ пре свега),

дефинитивно је потврдио политичку победу Запада, у неколико деценија дугом „хладном рату“. Као предводник западних земаља на светском трону су се нашле САД, означене и фактички прихваћене као „једина светска супер сила“. Свесне своје економске снаге, војног потенцијала, политичког присуства и утицаја у свету, Сједињене државе, са својим западним савезницима, су започеле креирање нове светске политичко-економско-безбедносне архитектуре.

У том процесу, надасве сложенем и у појединим сегментима крајње мистификованом, поред очекиваних позитивних, појавили су се и неочекивани, негативни резултати, нови облици отпора и нова кризна жаришта у свету, чију кулминацију представља терористички напад на САД, 2001. године.

Иако је будућност света блиско везана за појачавање међузависности, ширење интеракција на свим нивоима, не сме се игнорисати чињеница да је у трци за овладавањем светским геополитичким „жилама куцавицама“, преосталим природним ресурсима, занемарено постојање неправилног развоја света у целини, односно свесно и плански се фаворизују само поједини његови делови. Такав став и конкретне активности на терену, оличене у новом ширењу постојећих институционализованих заједница, војних и политичких савеза, довели су до појаве отпора, превасходно у азијским земљама и међу муслиманским становништвом, који су у недостатку адекватних војних снага, прибегли тероризму, као виду борбе за своја „права“. Такође, видан је и тренд да се данашњи глобални антитерористички ангажман посматра искључиво у вези са муслиманским фундаменталистима и екстремним групама из овог социјално-идеолошко-религијског миљеа, чиме се у великој мери онемогућава стварна и потпуна борба против тероризма у свету. Иако, тероризам исламских екстремиста има велики утицај, и можда и најразорније последице по модерне европске токове, САД и свет у целини.

Поред овог спољашњег непријатеља, чије непријатељске активности су се манифестовале почетком 21. века, у САД и Великој Британији, а касније и у другим европским државама, још од краја 19. века делују организације, које су своју борбу

оријентисале на област заштите животне средине и права животиња, а у чијим се наступима крајем 20. века може приметити значајан степен радикализације и присуства насиља, посебно према људима, али и према институцијама, технолошким системима, као и носиоцима економске и политичке моћи. Такође, бројни упућени аналитичари указују да су развој модерног индустријског друштва, друштва масовне потрошње, безобзирност власника капитала према животној средини и уопште живом свету, појачана међународна улога појединих држава, економска криза, свеопшти пад морала и све очигледнија примена силе у решавању међународних сукоба, довели до уједињења гласова отпора. С тим у вези, код једног дела аналитичара и публициста посебно се указује на значај покрета Зелених у том уједињењу, пре свега присталица енвајронментализма и права животиња, односно присталица тзв. „директне акције“, затим на њихову везу са анархистичком идеологијом, односно тзв. филозофијом „пост-идеолошког анархизма“, а у заједничкој борби против „неолиберализма“.

Предмет ове докторске дисертације јесу главни аспекти, политичко-социјални преваходно, еколошког тероризма, односно теза да је еколошки тероризам, могућа даља радикализација деловања група и покрета, који се залажу за права животиња и заштиту животне средине, у непосредној вези са актуелним политичко-економско-безбедносним дешавањима у свету.

У оквиру самог предмета, поред категоризације и генезе покрета за заштиту животне средине и покрета за права животиња, пре свега присталица радикалног еколошког покрета и „директне акције“, извршићемо анализу њихове идеологије, са циљем да укажемо на сличности и разлике, односно различите приступе и правце у борби за остварење својих циљева, а у намери да идентификујемо евентуалне потенцијалне опасности у времену које долази.

II ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА У ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Полазећи од сложености предмета истраживања, циљеви дисертације могу се означити као научни и друштвени.

Научни циљеви ове докторске дисертације, биће усмерени на детаљну анализу и дескрипцију настанка, развоја и деловања покрета из области борбе за заштиту животне средине и права животиња, са посебним освртом на идеологију која их води, крајње циљеве, спремност да у својој борби посегну за средствима, која се могу окарактерисати као терористичка, као и утицај савремених политичко-економско-безбедносних дешавања на радикализацију њиховог деловања.

Основни друштвени циљ биће упознавање домаћих стручних кругова и шире јавности са овом проблематиком, имајући у виду пре свега геополитички положај Србије, чињеницу да располаже значајним количинама радиоактивног отпада и могућност да и сама, посредно или непосредно, буде погођена одређеним негативним тенденцијама могуће радикализације деловања терористичких група из овог миљеа.

Такође, свесни проблема са којима се Србија суочава на деловима своје територије, мишљења смо да ће поред наведеног, ова докторска дисертација допринети сагледавању места Србије у укупној борби против тероризма, и њеном евентуалном прикључењу конкретним савезима, или заузимању неутралног става.

III ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Генерална хипотеза овог рада је да су актуелна политичко-економско-безбедносна дешавања у свету, пре свега безобзирна борба за преостале светске ресурсе, утицали на јачање покрета отпора широм планете, да су довели до уједињења чак и раније идеолошки супротстављених ривала, те до радикализације њиховог наступа и залагања за употребу средстава, која се могу окарактерисати као терористичка, посебно у сфери борбе за заштиту животне средине и права животиња.

Ближе одредбе ове генералне хипотезе могуће је реализовати кроз седам посебних хипотеза.

Прва посебна хипотеза је да је до уједињења и заједничког наступа различитих група, које се могу окарактерисати као антиглобалистичке, као и до значајног степена радикализације деловања ових покрета и организација, посебно у сфери борбе за заштиту животне средине и права животиња, дошло у специфичним политичким, економским и безбедносним условима, који су у највећем степену продукт модерних геополитичких реструктурирања у међународним односима.

Друга посебна хипотеза је да су у том процесу значајну улогу имале како појединачне личности, тако и институције, које својом функцијом заузимају значајно место у политичком систему САД, Велике Британије и других водећих европских и светских држава, али и појединци и организације, које се боре за остварење својих циљева у области заштите животне средине и права животиња, у чијим наступима и акцијама преовлађује захтев за применом насиља и употребе средстава, која се могу окарактерисати као терористичка.

Трећа посебна хипотеза је да у овом процесу постоје конкретни идејно-политички интереси група, које се боре за остварење својих циљева у области

заштите животне средине и права животиња, а које се залажу за примену радикалних средстава у тој борби, али и идејно-политички, материјално-економски и национални интереси и циљеви држава, које претендују на лидерске позиције на међународној сцени.

Четврта посебна хипотеза је, да се борба организација и покрета, које се залажу за заштиту животне средине и права животиња, манифестује кроз сталну и веома динамичну активност, различите видове напада на одабране „мете“ својих акција, понекад усмерене и на саму државу и њене највише институције, те да са друге стране постоји и континуирана и свеобухватна активност држава, које настоје да реализују своје спољнополитичке циљеве, оличена кроз деловање како појединаца, тако и спектра различитих институција, државних организација, војних и цивилних органа и др.

Пета посебна хипотеза је да организације и покрети, које се боре за заштиту животне средине и права животиња, као и државе које се на међународној сцени боре за превласт и наметање своје идеологије, користе различите методе и средства.

Шеста посебна хипотеза је да организације и покрети, који се боре за заштиту животне средине и права животиња, као и државе које се на међународној сцени боре за превласт и наметање своје идеологије, своје активности спроводе са различитим интензитетом и усмереношћу.

Седма посебна хипотеза је да се сходно растућем антагонизму у међународним односима, даљим заоштравањем сукоба у бројним кризним жариштима широм света, појачаним радикализмом различитих еколошких група, покрета за права животиња, може очекивати даља тензија у читавом свету, као и могућа употреба средстава, која могу нанети озбиљнију штету и човеку и његовој околини.

IV МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Обезбеђење идејно-сазнајне кохерентности самог рада, као и правилно и свеобухватно поимање узрочно-последичних веза и однос сложених чинилаца, присутних у савременим међународним односима, као и борби и идеологији покрета за заштиту животне средине и покрета за права животиња, може се обезбедити једино применом конкретно дијалектичке методе. Уз њу, у циљу ефективне реализације нашег истраживања, као општенаучне методе, применићемо хипотетичко дедуктивну методу, метод моделовања, статистичку и компаративну методу и анализу садржаја.

С обзиром на чињеницу да део нашег рада обухвата и практично деловање, определили смо се за хипотетичко дедуктивну методу, као општенаучну методу засновану на искуству и из њега изведену. У циљу што тачнијег и што дубљег сазнања нашег предмета истраживања, његове структуре и функција, користићемо и методу моделовања. Имајући у виду да ћемо у самом истраживању користити бројне статистичке показатеље - табеле, графиконе, користићемо и статистичку методу, а сходно неминовном поређењу различитих сегмената истраживања, и компаративну методу, у циљу свеобухватнијег научног приступа.

Наше опредељење за изложене научне методе, као и потреба свеобухватне научне обраде проблема истраживања, намеће да у том сложеном процесу користимо све основне методе (аналитичко-синтетичке методе, аналогiju, и методу доказивања и оповргавања). Основни метод у процесу прикупљања података биће анализа (садржаја) докумената-техника квалитативне анализе садржаја.

Као изворе ћемо користити званична документа. Рад ће садржати адекватну и кохерентну научну апаратуру, укључујући фусноте, најважније изводе, кључне речи и резиме на енглеском (Key words, Summary), и списак коришћене литературе.

НАУЧНА И ДРУШТВЕНА ОПРАВДАНОСТ ИСТРАЖИВАЊА

Научна оправданост истраживања произилази из његовог научног значаја и својстава научне и стручне литературе, превасходно у области политикологије, али и у другим научним областима.

Теоријске, доктринарне, законске и друге одредбе, које се односе на поимање тероризма, пре свега еколошког тероризма, те могућности за ефикасну борбу против овог специфичног политичког вида деловања, подложне су сталном мењању. Један од разлога је и чињеница да не постоји једна и свеобухватна дефиниција тероризма, односно да постоје тенденциозна и од тренутних циљева зависна тумачења, овог иначе растегљивог појма. Истраживање овог политичког феномена, као и везе актуелних политичко-економско-безбедносних кретања у свету, са радикализацијом активности организација и покрета, који се залажу за заштиту животне средине и права животиња, уз диференцијацију и дескрипцију њихових политичких аспеката, омогућиће научну критику и диференцијацију позитивних и негативних страна, указати на неопходност заједничке борбе против тероризма са једне стране, али и на оправданост поједних захтева који се тичу нашег животног окружења и права животиња.

Истовремено, научна оправданост ове дисертације налази се и у верификацији научно недовољно познатих чињеница, а у методолошком смислу због подвргавања искуственој провери неких логичко-методолошких правила, кроз све фазе истраживања.

Друштвена оправданост истраживања у директној је спрези са актуелношћу друштвеног и истраживачког проблема, чињеницом да живимо у времену у којем су евидентни проблеми са преосталим природним ресурсима, загађењем наше животне средине, климатским променама, односом према животињама, али и према самом човеку. Потреба препорода свести свих нас, неопходна је и по питању спашавања

природе, њеног живог света, али и по питању поимања апсурдности захтева за употребом тероризма у сврху „спашавања“ поменутих вредности.

ПРВИ ДЕО

ЕКОЛОШКА КРИЗА

1.1. Савремена еколошка криза и њени узроци

Еколошка криза данашњице одраз је и директна последица наше прошлости, али и огледало будућности, која према садашњим проценама није нимало светла. Све наше интервенције у природи, покушаји да њоме овладамо, да је себи учинимо подобнијом и исплативијом, довеле су до кулминације коју данас живимо, која суштински представља не само еколошку кризу, већ укупну кризу модерног човека и његовог морално посрнулог друштва.

Основна карактеристика овакве кризе, свакако је њен искључиво глобални карактер. "Већина еколога и социолога сматра да савремено човечанство живи у условима глобалне еколошке кризе, која има тенденцију прерастања у глобалну социјално-еколошку катастрофу."¹ Такође, еколошка криза је и вишедимензионални феномен, јер су њена испољавања "вишестрана и додирују све биотичке и абиотичке структуре, друштвене односе, духовни живот људи, тј. све карике социосфере - биотехносферу и антропосферу."²

С обзиром на њену глобалну устројеност, погрешним сматрамо настојања да се еколошка криза модерног доба прикаже искључиво као проблем локалног карактера, као низ парцијалних и међусобно независних проблема животне средине, који наводно произилазе из различите развијености, богатства и других политичко-социјално-економских детерминанти појединих држава, чиме се у великој мери умањује свест о њеној стварној величини и крајњим донетима. Евидентно је да на

¹ Марковић Ж. Данило, "Глобализација и опасност глобалне еколошке кризе", Часопис за друштвене науке "Теме", XXVI, бр. 2, Ниш, 2002, стр. 227

² Ibidem

различитим нивоима, чак и унутар сваке државе понаособ, постоје различити еколошки проблеми на свим нивоима (од непосредног суседства, преко општине, до других виших облика организовања у држави), али је исто тако и очигледно да се ради о међусобно повезаним проблемима, који су заправо манифестација и отелотворење свеопште и дубоке кризе човека као друштвеног и природног бића и природног света која га окружује.

Од почетних настојања да се појединим научним и техничким решењима и достигнућима живот човека у разумној мери унапреди, прешло се на безумно, профитом вођено делање, које је готово у потпуности занемарило лимите природе у којој се таква активност спроводила. Ово занемаривање реалности, пре свега ограничених сировина, као и укупних капацитета природе, сопсобних да на одговарајући начин апсорбују негативну делатност људи, Земљу је довело до кризе глобалних и готово немерљивих размера, која поред осталих извесних последица, собом носи и заматак потпуне пропасти-уништења читавог човечанства.

Стручна јавност се углавном и слаже да је кључни разлог кризе и њених катастрофалних размера сама индустријализација, тај пожељан и потребан технолошки напредак човека, који је у једном тренутку изгубио меру и све обзире, најпре према самом себи, а одатле и према природи и свом живом свету. Другим речима, паралелно са развојем технологије, науке и технике, ишла је и њихова неконтролисана примена, која је на најгрубљи и директан начин нарушила постојећи баланс живог и неживог света. Сматра се да прва и друга индустријска револуција, услед непостојања јасно дефинисане свести о стварном значају природе, односно готово потпуног одсуства еколошке свести, нису придале пажњу заштити природе и живог света, те да је тек у другој половини двадесетог века дошло до јаснијег скретања пажње не само научне него и шире јавности, на евидентно нарушавање постојеће еколошке равнотеже и појаве озбиљне еколошке кризе. *"Еколошка криза представља нарушавање уравнотежености услова и утицаја у човековој животној средини, у јединству њене природне и друштвене компоненте и изражава се у*

угрожености стабилног функционисања како биосфере, тако и друштва, доводећи у питање човекову егзистенцију као природно-друштвеног бића..."³

Присутна еколошка криза, за коју смо већ истакли да је глобалног карактера и вишедимензионалан феномен, испољава се кроз одређене модалитете, од којих су три најчешћа, и то, загађење (као најнижи степен ремећења еколошког баланса), угроженост (као знатно смањење способности природног окружења и биосфере да се опорави и поврати пољуљани баланс, што неминовно изискује активност човека у циљу поновног успостављања нарушеног баланса) и деструкција (ради се о фази у којој је било каква обнова нарушене стабилности система или немогућа или изискује знатну и дуготрајну интензивну активност човека).

У свету оптерећеном сфером материјалног, профитом и различитим благодетима савременог живота, ушли смо у зачарани круг, у којем су жеље расле, али су се могућности смањивале, пропорционално смањењу расположивих ресурса. Стално присутан раст броја становника на земљи усложио је ионако проблематичну ситуацију, пре свега директним утицајем на убрзавање смањивања преосталих светских ресурса хране, пијаће воде, као и других сировина и материјала неопходних за нормалан и безбрижан живот људске цивилизације. Такође, овакав тренд, уз континуиран пораст загађења природне средине, негативно се одразио и на бројне биљне и животињске врсте, од којих су неке у доброј мери уништене, а већем броју прети и потпуно изумирање.

Поред наведеног, сведоци смо бројних природних катастрофа, земљотреса, пробуђених вулкана, као и промене климатских услова широм планете, што еколошку кризу чини дубљом и свеобухватнијом.

Управо, ствара се утисак да се не ради о зачараном кругу, него о више кругова, који се изнова и изнова стварају, мултипликују. Мултинационалне компаније,

³ Марковић Ж. Данило, *Социјална екологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 165

најдоминантније државе у свету, као и утицајни лобији и појединци, вођени економском логиком (сопственог новчаника), без бриге за већину и већ итекако видљиве еколошке проблеме појединих држава, па и читавих региона и континената, у великој мери утичу и на најновији развој ситуације на глобалном плану, чија директна последица су и актуелни ратни сукоби, као и веома компликоване политичке драме, чије последице свакако јесу и могу бити део глобалне еколошке кризе.

Ова констатација заправо јесте кључни моменат сваке научно утемељене анализе, с обзиром да из ње произилази закључак да је у еколошкој кризи савременог друштва улога човека (негативна) јасна и недвосмислена. "Егзистенцијалне кризе" које су биле оличење неразвијеног и преиндустријског човека, а које су уз то биле и просторно јасно омеђене, у модерном друштву замењене су глобалном кризом, која је неспорно продукт активности нас самих, нашег немара, елементарне некултуре, бахатости и неодговорности, а не незнања.

Оправдана и здрава жеља човека да напредује и да се развија, жеља за знањем и моћи, одвеле су нас у крајњост не само антропоцентричког занемаривања интереса свих осталих врста, него и примарног интереса самог човечанства-голог опстанка...

1.1. Екологија и еколошки проблеми

У научном смислу екологија је настала у 20. веку, а њено име потиче од грчких речи oikos-дом и logos-наука.

Иако се утемљивачем екологије као науке сматра Чарлс Дарвин (Charles Darwin), који је у свом делу "Порекло врста" из 1859. године управо указао на бројне факторе и питања на којима почива савремена екологија, а као претеча помиње и Роберт Малтус (Thomas Robert Malthus), саму реч "екологија" у употребу је увео, односно извео дефиницију појма екологије, биолог и научник Ернест Хекел (Ernst Haeckel) у свом делу "Natural History of Creation" (Природна историја стварања), који је под екологијом подразумевао "збир знања која се односе на економику природе; изучавање свеукупности узајамног односа живог света са средином која га окружује, и то, како органско тако и неорганско, а пре свега пријатељских и непријатељских односа са животињама и растињем са којима директно или индиректно ступа у контакт. Једном речју; екологија је изучавање свих сложених узајамних односа, које Дарвин назива условима и беспоштедном борбом за опстанак."

Професор Данило Ж. Марковић сматра да су управо међусобни односи живих бића, једних према другима и према условима неживе природе, основни проблем екологије, те да је екологија у крајњој линији *"наука о манифестацијама борбе за опстанак схваћене у широком дарвинистичком смислу. Организам и његова спољашња, жива и нежива средина представљају два историјски настала система који су у сталном развоју. Односи између њих нужно морају бити узајамни и променљиви, прожети увек новим супротностима, које се кроз борбу за опстанак и*

природно одабирање непрекидно уклањају и поново настају, условљавајући процес сталног прилагођавања организама на променљиве услове спољашње средине..."⁴

Кључни еколошки проблеми, који су присутни у модерном друштву, и који дају суштински карактер глобалној еколошкој кризи, пре свега су оличени кроз проблем деградације природне средине, проблем пренасељености планете, проблем социјалне неједнакости и растуће економске кризе, као и проблем глобалне промене климе.

Проблем деградације природне средине и све већег загађивања све је евидентнији и поред дугогодишњег присуства и делимичне свести о негативним последицама које загађење има на наше животе.

Данило Ж. Марковић, поред осталих не мање значајних дефиниција, сматра да постоји шест основних облика испољавања деградације животне средине и у њих убраја: нерационалну експлоатацију необновљивих природних ресурса и енергије, загађивање биосфере штетним отпаcima, пораст буке (посебно у урбаним срединама), пренатрпаност простора која настаје као последица привреде у експанзији и урбанизације, смањивање обрадивих површина пољопривредног земљишта, пораст непроизводног коришћења земљишта и сужавање слободних простора за одмор.⁵

Директна последица нерационалне експлоатације необновљивих природних ресурса и енергије несумњиво је њихова несташница, што је проузроковало низ геополитичких престројавања и политичких процеса, чија су свакако манифестација и актуелни сукоби на простору Африке и Блиског Истока, односно покушај најмоћнијих светских држава да овладају кључним комуникационим правцима, као и просторима најбогатијим преосталим ресурсима, пре свега нафтом. Ови наизглед регионални и строго ограничени сукоби, ратови локалног карактера, у ствари су могући увод у рат

⁴ Марковић Ж. Данило, *Социјална екологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 30

⁵ Оп. cit., стр. 271

широких размера (светских), а свакако већ директно утичу на кретање цена кључних енергената, што се у великој мери одражава и на ниво животног стандарда свих становника планете, а одатле даље негативно и на животну средину.

Загађивање природе постала је нажалост наша свакодневница, а продукт је како одсуства еколошке свести и културе, тако и сиромаштва, као и убрзане урбанизације, реализоване на неодговарајући начин и без одговарајућих архитектонско-комуналних решења. Учинци живота у пренасељеним градовима, оптерећених не само прекобројним становништвом, него и аутомобилима, половично опремљеном индустријом, привредом која у великом броју случајева користи застареле (јефтине) технологије, отпадним водама, више су него евидентни. Висок степен загађености, континуирани стрес становника великих градова, бука и други проблеми својствени великим градским срединама, поред осталих негативних ефеката, у великој мери утичу и на здравље људи.

Истичући да је криза индустријског света, самим тим и проблем превелике загађености, уствари криза самог живота, те да је свест о животу супстанца еколошке свести, Иван Цифрић још крајем осамдесетих година прошлог века поставља тезу о могућности да људска цивилизација својим негативним утицајем на природни свет и променама у њему "доведе до стварања нове генетске основе *homo sapiensa*, једне врсте *homonukulusa* - вештачког човечуљка спрема система."⁶ Исти аутор, суочен са негативним деловањем човека према природи и живом свету, визионарски је уочио и могућност промене антрополошких особина наших будућих наследника, као продукт затрованости планете. "Затрујемо ли властито семе данас, а шансе су нам за то веома велике, *homo sapiens* неће имати другог избора осим да наследност препусти снази природе и случајностима (и ризику дегенерације и изумирању), или да своје биолошке делове замењује техничким. Тако се отвара могућност за нову структуру човечанства: хоминизираних машина и машинизираних хоминида. Вероватно ће 22.

⁶ Cifrić Ivan, *Socijalna ekologija*, Globus, Zagreb, 1989, стр. 115

век о томе одлучити, али се одлуке припремају данас. Зато је нужно заустављање даљег процеса тровања цивилизације."⁷

Са друге стране, позитивни помаци у области науке и технологије, постепено су повећавали квалитет живота, те довели и до тога да се број људи на планети од процењених неколико милиона, у периоду 6000 година пре појаве Исуса Христа, преко две милијарде почетком 20. века, попне на око седам милијарди почетком 21. века.

Ови подаци не би забрињавали када би на Земљи било довољно места и сировина за равномеран и безбрижан развој свих ових људи. На жалост, то је потпуно немогуће, те смо данас суочени са поражавајућом чињеницом да сировина (пре свега воде и хране) на планети има довољно за једну трећину становника, а уз одређене рестрикције и правилну прераспodelу за још једну трећину, али је једна трећина, а то је више од две милијарде људи, осуђена на пропаст.

Из тих разлога данас је у свету огроман број људи, међу којима деце и других најугрженијих категорија становништва, који су гладни, жедни, голи, боси, који живе у условима неприхватљивим за хумано друштво и који немају ни најосновнију здравствену и социјалну заштиту. Процена је да годишње у свету само од глади умре преко 20 000 000 људи.

Посебан проблем представља што до демографског бума углавном долази у најсиромашнијим и културно и образвано најнепросвећенијим државама, у којима је однос према животној средини сведен на минимум управо због непостојања основних егзистенцијалних услова и одсуства еколошке свести. Али апсурд је да у развијеним земљама, у којима су у привреди присутне најмодерније, "еколошке" технологије, и у којима становништво има све потребне услове за добар живот, које је уз то образовано, постоје процеси и интереси који коче даљи развој еколошке свести. У том смислу пример САД је еклатантан, пре свега у вези са настојањима

⁷ Оп. cit., стр. 115-116

саме америчке администрације, али и појединих моћних индустријских лобија присутних у овој држави, да опструишу процес смањивања емисије штетних гасова који иначе здушно подржава велика већина осталих држава у свету (Кјото споразум, прим. Ж.Ј.), а које су међу највећим загађивачима. Овај податак, о којем ћемо детаљније полемисати у наредним поглављима, још је више забрињавајући ако се у виду има чињеница да су САД убедљиво на првом месту у свету по количини штетних гасова које емитују у земљину атмосферу. "За негативан став који администрација САД има према ратификацији Кјото споразума, може се узети неколико разлога, условљених унутарполитичком и економском ситуацијом. Предвиђања су да би, ратификацијом и операционализацијом протокола, САД имале годишњи дефицит у буџету за преко 400 милијарди долара, који би се рефлектовао на повећање цене електричне енергије, као и на увођење сталног пореза на нафту и деривате."⁸ Дакле, свесно стављање у изглед климатске катастрофе зарад социјалног мира у сопствениј кући.

Присутна социјална неједнакост уз велику економску кризу која још увек траје, поред побројаних проблема оставља додатни траг на природну средину и животно окружење. Неједнака и апсолутно неправедна прерасподела светског богатства неодржива је на дуге стазе. Према проценама, око 250 светских милијардера поседује или контролише више богатства него укупни годишњи доходак свих држава заједно, а у којима иначе живи готово половина укупне светске популације.

Међутим, незаситост богатих и њихова неутаљена жеђ за профитом и бескомпромисним увећењем стечених привилегија и материјалних вредности, прети да доведе до потпуне анархије, колапса и урушавања целокупног постојећег система. Још крајем деведесетих, Игњацио Рамоне (Ignacio Ramonet) говорио је о "јатима

⁸ Надић Дарко, "Климатске промене и политика Сједињених америчких држава", *Климатске промене, правни и економски изазови*, Зборник радова, Правни факултет Универзитета у Београду, 2011, стр. 116

миграната"⁹, који би у жељи за бољим животом, за мало воде и парче хлеба, могли да "нагрну" са сиромашног југа у богате северне крајеве, а није неизвесна ни констатација Семјуела Хантингтона (Samuel P. Huntington) о могућем "сукобу цивилизација"¹⁰, чији би један од кључних узрочника могла да буде управо превелика беда једних, и неизмерно богатство других.

Такође, у овом смислу, а у негативном контексту, често се помињу и огромни буџети појединих "моћних" држава, попут САД, Велике Британије, Кине, Русије, који се одвајају у сврху војне индустрије, истраживања у области најновијих разорних оружја, као и финансирања скупих ратова и војних подухвата, свргавања "непријатељских" режима, "хуманитарних" интервенција, који се и данас одвијају несмањеном жестином и интензитетом широм планете. Само ова средства би била довољна да се реши највећи број побројаних социјално-политичко-еколошких проблема.

Посебну сенку на проблем којим се бавимо, разлог за бригу и озбиљна опомена свим Владама у свету, као и сваком од нас понаособ, јесу климатске промене које су у току и чија се усмереност и крајњи исход не могу предвидети.

Наиме, убрзана индустријализација и урбанизација довели су до енормног загађења и емисије штетних гасова, која је у великој мери оштетила озонски омотач. Поред директних негативних утицаја које трпимо због тога, односно изложености негативним сунчевим и другим космичким зрачењима, ширење рупе на озонском омотачу, као и други притисци које трпи атмосфера око Земље, довели су и до промена климе, које даље проузрокују броје негативне и по човека и природу штетне последице. Само у периоду од 100 година температура површине планете је порасла за око $0,74 \pm 0,18$ °C. "Међународни панел о климатским променама (IPCC) сматра да су антропогени гасови, који изазивају ефекат стаклене баште, најодговорнији за

⁹ Рамоне Игњацио, *Геополитика хаоса*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1998

¹⁰ Хантингтон, Семјуел, *Сукоб цивилизација*, ЦИД Подгорица, 1998

највећи део пораста температуре од средине 20. века до данас..."¹¹ Процене су да ће глобални пораст температуре, изазван поменутиим климатским променама, довести до топљења ледника, затим и до пораста нивоа мора, што неминовно води продирању морске воде дубље у копно, те тиме и до деструкције и салинизације тла, извора пијаће воде и друго... Све ове негативне појаве имаће и своје подпоследнице, међу којима и испуштање већих количина метана у атмосферу, услед топљења ледника на Арктику, али и смањење појаса прашума у Амазону, те појаву наглих и непредвидивих временских непогода, у виду поплава, разорних олуја, али и великих суша. И овде није крај, последице побројаних процеса и појава су у суштини несагледиве, и по човека и по друге врсте, од којих ће неке доживети потпуно уништење и пропаст.

У сваком случају, ни највећи скептици данас не могу порећи негативне утицаје поменутих еколошких проблема, нити се могу аргументовано супротставити ставу о доминацији и свеprisутности еколошке кризе. Остаје питање у коликој мери се сви заједно можемо окренути правим вредностима, решавању постојећих проблема, едукацији у циљу превенције будућих проблема и борби за опстанак човека као људског и друштвеног бића (а не као машине вођене профитом) и планете Земље као наше заједничке куће...

¹¹ Недић Дарко, "Климатске промене и политика Сједињених америчких држава", *Климатске промене, правни и економски изазови*, Зборник радова, Правни факултет Универзитета у Београду, 2011, стр. 111

ДРУГИ ДЕО

ПОЈАМ ТЕРОРИЗМА И ЕКОЛОШКОГ ТЕРОРИЗМА

2.1. Одређење појма тероризма и његови појавни облици

Термин тероризам у свом корену садржи реч латинског порекла *terror*, која својом суштином означава велики страх или ужас, и заступљен је у великом броју култура и језика, односно постоје мишљења, која порекло ове речи везују за индоевропске језике и веће историјске дистанце.

Превладава и став да је сама реч тероризам продукт дешавања, која су обележила период Француске револуције, посебно у једној њеној фази, фази диктатуре Јакобинаца, који су у циљу очувања власти, обрачуна са присталицама краља, ношени идејом наставка револуције, у кратком временском периоду брутално погубили велики број својих неистомишљеника.¹² Иако, време првог терористичког акта варира, у зависности од појединачних ставова упућених аналитичара, те се у различитим студијама могу наћи и мишљења где се терористички акти везују за убиство тиранина Атине Хипарха, 514. године п.н.е., затим за 370. годину и убиство тиранина Фере и оснивача тесалонијске државе.... С тим у вези истичемо став професора Драгана Симеуновића, који указује да је нетачно везивати време Француске револуције за прво раздобље историје у којем је реч терор коришћена у означавању насилног понашања власти.¹³ Симеуновић истиче и запажања по којима

¹² Резултат борбе између присталица првог француског Устава, тзв. Жирондинаца, и присталица наставка револуције и даље борбе против унутрашње реакције и спољашње контрареволуције, тзв. Јакобинаца, била је побуна 1793. године, када су превладали Јакобинци. Ова групација, предвођена Максимилијаном Робеспјером, поред осталих мера, основала је и Револуционарни суд, који је за само месец дана њихове владавине, осудио на смрт и брутално погубио око 1350 људи, чиме је у историји ово раздобље постало познато и као раздобље терора.

¹³ Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2009, стр. 86

је реч терор из латинског у француски језик ушла још у 14. веку, закључивши да се прва употреба ове речи у енглеском језику бележи 1528. године, као и да је погрешно веровање да је енглески мислиоц Едмунд Берк творац термина теоризам, односно да је исти у свом делу *„Рефлексије о Француској револуцији“*, али и у другим својим делима, искључиво користио реч „режим терора“, те да никада није употребио кованицу тероризам.¹⁴

У сваком случају, чињеница је да је овај бурни период европске историје, као и дешавања која су уследила након пада Бастиље, а посебно после преваге и успостављања власти револуционарног крила 1793. године (Јакобинаца), изнедрио обиље насиља, које је „инспирисало“ бројне људе вичне перу, који су у писаном облику оставили мноштво коментара, записа тадашњих дешавања, а у којима је значајан сегмент њихове пажње управо закупило настојање да се насиљем и силом, као средством, настави револуција и обрачун са „мрским“ непријатељем. Односно, може се констатовати да је у том периоду реч тероризам означавала „залагање за спровођење идеје о насиљу револуционарних власти, које су хтеле да бруталним репресалијама застраше бројне »непријатеље народа«, пре свега монаристе, који нису могли да се помире са рушењем монархије и успостављањем републиканске власти... Реч тероризам убрзо почиње да добија сасвим другу конотацију, значећи све више нешто што није циљана делатност као терор, нешто што је претерано...“¹⁵

Сматрамо да због постојања великог броја опсежних анализа историјског развоја тероризма, као друштвене појаве, те конкретног предмета нашег рада, није неопходна подробнија и посебна историјска анализа развојног пута овог феномена. С тим у вези, истичемо да се код великог броја упућених аналитичара, историјски развој тероризма у даљој историји везује за Зилоте, припаднике старојеврејског покрета, који су се борили против владавине Рима (период од 66. до 73. године нове ере), затим Тага,

¹⁴ Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2009, стр. 87

¹⁵ *Op. cit.*, стр. 91

припадника виолентне хиндуистичке секте, обожаваоца култа богиње Кали, Асасина, такође припадника верске секте, иначе огранка муслиманске шиитске секте исмаилита, милитантног карактера, а у новијој историји за деловање припадника екстремне левице, на простору Европе и Русије.

Терористички акт, италијанског патриоте Феличе Орсинија, који је у покушају атентата на Наполеона III, јануара 1858. године, усмртио осам и ранио 142 случајна посматрача, често се наводи као круцијални инцидент, који је инспирисао развој раних руских терористичких група. Оснивач покрета „Народна освета“ (1869.), Сергеј Нечајев, себе је доживљавао и декларисао као „терористу“, и сматра се најранијим примером употребе овог термина у модерном смислу. Са Нечајевим и анархистом Михаилом Бакуњином, као и „низом других анархистички и нихилистички настројених мислилаца, тероризам ће најзад добити своје јавне заговорнике, а са њиховим делима своје родно духовно тле. Из теорије насиља, уништавања и ништавила које су они створили и из потом створене анархистичке идеологије, настаће пракса истинског тероризма...“¹⁶ Крај 19. и почетак 20. века обележила су дешавања, која су несумњиво ушла у све досадашње анализе терористичких активности, и која су од стране угледних аналитичара окарактерисана као битан сегмент процеса развоја револуционарног и националистичког тероризма.

Термин тероризам, први пут је званично употребљен 1930. године у Бриселу, у извештају који је поднет на III међународној конференцији о унификацији кривичног права. У том извештају, поред осталих оцена, стручних анализа и коментара, истакнута је и једна од првих дефиниција тероризма, којом се ова појава видела као „умишљена употреба средстава, која могу да произведу општу опасност“.

¹⁶ Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2009, стр. 86 (Као куриозитет који професор Сименовић наводи, истичемо податак да је прва терористичка организација на свету „Народна воља“, настала у Русији, 1878. године, и то у време владавине руског Цара Александра Другог, који се сматра најпрогресивнијим властодршцем ове земље...)

Од појаве тероризма у пракси, односно почетних настојања да се проникне и његову суштину, као сложене појаве и реалне друштвене опасности, настајале су и нестајале, мењале се и уобличавале различите дефиниције овог сложеног појма.

Следећи методологију дефинисања према којој су у својој најопштијој подели дефиниције тероризма разврстане у две групе, групу дефиниција које су настале у оквиру научно-образовних институција (тзв. *академске дефиниције*), и групу дефиниција које су настале у оквиру различитих институција и „за њихове потребе“¹⁷, тзв. „административне дефиниције“, указаћемо на неке од њих, за које сматрамо да су у одређеном степену најдоминантније, што свакако не значи и да су најправилније и најсвеобухватније.

Када говоримо о институцијама које су се ангажовале на дефинисању тероризма, свакако не можемо нити желимо да заобиђемо једну од најреномиранијих америчких служби безбедности, која је у одређеном степену најодговорнија за борбу у области антитероризма у овој држави, „FBI“, за коју тероризам представља „*нелегалну примену силе ради остваривања политичких или друштвених циљева*“¹⁸, односно „*незакониту употребу силе или насиља против лица или имовине, са циљем застрашивања или принуђивања владе или цивилне популације, или неког од њихових сегмената, у постизању политичких или социјалних циљева*...“¹⁹

Такође, само америчко законодавство тероризам дефинише као „*унапред смишљено, политички мотивисано насиље, које се врши против неборбених мета, од стране субдржавних субјеката или тајних агената*...“²⁰ Према наводима америчког Министарства одбране (US Department of Defence), тероризам је „*срачуната*

¹⁷ Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2009, стр. 33

¹⁸ Бабовић Будимир, *Полиција у светском поредку*, НЕА, Београд, 1997, стр. 213

¹⁹ Internet: http://terrorism.about.com/od/whatisterroris1/ss/DefineTerrorism_6.htm, приступ 05.11.2011.

²⁰ Internet: http://terrorism.about.com/od/whatisterroris1/ss/DefineTerrorism_5.htm, приступ 05.11.2011.

*употерба незаконите силе, или претња незаконитом силом, како би се улио страх, са намером да се принуди или застраши влада или друштво, у корист постизања циљева, који су преваходно политичке, религијске или идеолошке природе...*²¹

Група TREVI (Terrorisme, Radicalisme, Extremisme et Violence Internationale, формирана од стране Савета Европе 1969. године, на предлог Велике Британије), ову сложену категорију дефинисала је као *„прибегавање сили или покушај прибегавања сили (изузимајући рат), од стране структуриране групе, ради постизања политичких циљева.*²²

Модерно друштво и свакако турбулентна дешавања која су задесила читав свет, посебно у вези са новим престојавањима на светској политичкој сцени, а након терористичких напада на САД 2001. године, покренули су опширну и жучну расправу и у оквирима Европске Уније, која је исте године у надлежним органима усвојила План активности, којим је било предвиђено усвајање *Оквирне одлуке о борби против тероризма*. Том приликом чланице ЕУ су уочиле један од кључних недостатака, или боље рећи признале факт непостојања јединствене дефиниције тероризма, чиме је и борба против ове друштвене појаве у одређеном степену и онемогућена. У том смислу, управо поменутом Оквирном одлуком, први пут је за читаво подручје ЕУ уведена јединствена дефиниција тероризма, којом је исти окарактерисан као *„чин који, с обзиром на своју природу и контекст, може озбиљно наштетити држави или међународној организацији, а који је почињен са намером озбиљног застрашивања становништва, или незаконитог изнуђивања (присиљавања) владе или међународне организације, да нешто чине или да се суздрже од неког чина, или озбиљног дестабилизовања или уништавања темељне политичке, уставне или државне структуре земље или међународне организације.*

²¹ Internet: http://terrorism.about.com/od/whatisterroris1/ss/DefineTerrorism_4.htm, приступ 05.11.2011.

²² Бабовић Будимир, *Полиција у светском поредку*, НЕА, Београд, 1997, стр. 213

*Сам терористички чин остварује се заправо извођењем обичног кривичног дела, којем управо намера даје терористичку квалификацију. Кривично дело тероризма може се остварити: нападом на живот особе и може узроковати смрт; нападом на физички интегритет особе; отмицом или узимањем талаца; узроковањем екстензивног разарања владиних или јавних грађевина, транспортних система, инфраструктуре, укључујући информационе системе, фиксне платформе на епиталном појасу, јавна места или приватну имовину, са могућношћу угрожавања људских живота, или са учинком знатне државне штете; отмицом авиона, брода или другог средства јавног транспорта или транспорта добара; производњом, поседовањем, стицањем, превозом, снабдевањем или употребом оружја, експлозива или нуклеарног, биолошког или хемијског оружја; испуштањем опасних материја или узроковањем пожара, експлозија или поплава које имају за циљ угрожавање људских живота; ометањем снабдевања водом, енергијом или другим фундаменталним природним изворима, а које има за последицу угрожавање људских живота; претњама да ће се починити било које од побројаних дела.*²³

Тело, које окупља засада највећи број држава, и које би требало да има највећи ауторитет у савременим међународним односима, Генерална Скупштина УН, од 1994. године (ради се о Декларацији о мерама за елиминисање међународног тероризма, усвојеној децембра 1994. године, прим. Ж. Ј.) користи „политичку дефиницију“ тероризма, којом се исти карактерише као „криминални акти којима се намерава или калкулише изазвати стање терора у јавности, од стране групе или појединаца, у политичке сврхе..²⁴ Такође, у склопу исте дефиниције посебно се истиче да су такви акти „у сваком случају неоправдани, било каква да је перцепција њихове политичке, филозофске, идеолошке, расне, етничке, религиозне или друге природе, којом би се они оправдавали.“²⁵

²³ Official Journal of European Union, Council Framework Decision, 13.06.2002

²⁴ Internet: <http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/dot/dot.html>, приступ 05.11.2011.

²⁵ Internet: <http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/dot/dot.html>, приступ 05.11.2011.

Друга и из наше перспективе важнија групација дефиниција, које не би требало да су оптерећене баластом припадности конкретној организацији, институцији или владиној агенцији, јесу *академске дефиниције*, односно дефиниције појма тероризма од стране угледних ауторитета из ове области као и стручне јавности.

У том смислу, веома интересантни су резултати истраживања које је у области дефинисања тероризма спровео Алекс Шмит (Alex Schmidt), који је почетком 80-их година конструисао сопствени модел, дефиницију тероризма, на основу својих запажања добијених анализом 109 академских дефиниција тероризма. Сходно томе, превасходно на основу 16 кључних елемената које су садржале поменте дефиниције, именовани је 1988. године публиковао своју дефиницију, по којој је тероризам *„страхом инспирисан метод понављања насилне акције вршене од (полу) кланденстинских индивидуа, или државних актера из идиосинкратских, криминалних или политичких разлога, при чему-за разлику од убиства-конкретна мета насиља није главна мета. Непосредне људске жртве насиља генерално су биране насумично (мете услед прилике) или селективно (репрезентанти или симболичке мете) из циљане популације и служе као генератори порука. Базиран на претњи и насиљу, процес комуницирања између терориста (организације), (угроженог) жртве и главне мете, служи да се манипулише главном метом (јавношћу-јавностима) претварајући је у мету терора, мету захтева или мету пажње, зависно од тога да ли су у првом плану застрашивање, принуда или пропаганда.“*²⁶

Професор Универзитета у САД и признати светски стручњак у области тероризма, Марта Креншау (Martha Chrenshaw), сматра да феномен тероризма зависи од историјског контекста, и то политичког, економског и социјалног, али и „како се групе и појединци који учествују у нашем одговору на акције које називамо

²⁶ Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2009, стр. 35

терористичким, односе према свету у коме делују...“²⁷ Џон Хорган (John Horgan), анализирајући бројне дефиниције појма тероризма, указује да је најшири ниво консензуса, око суштине дефиниције, закључак да он подразумева претњу или употребу насиља у циљу постизања одређених ефеката у политичком контексту. Односно, овај теоретичар сматра да „важна карактеристика, чак и у најједноставнијој анализи разликовања тероризма од осталих облика криминала укључујући убиства, или насиље почињено у извесне личне сврхе (као нпр. сексуално мотивисано убиство или силовање), јесте терористичка димензија терористичког понашања...“²⁸

У својој опширној стручној анализи појма тероризам, Бакир Алиспахић указује да се ради о друштвеној појави, друштвеној сруктури, друштвеном процесу и систему, који има своје субјекте, мотиве и циљеве. Именовани истиче да је „тероризам акциона појава. Он постоји само као делање одређене усмерености, циљно оријентисане. При томе, није довољан један изоловани случај једне једине акције, већ се та делања морају остварити кроз више организованих акција. Једна акција примене терора још увек није тероризам (као друштвена појава), мада јесте један терористички акт, један чин терорисања...“²⁹

Наводећи бројне дефиниције овог сложеног појма, Алиспахић наводи да су најчешћи елементи његове дефиниције, *насиље* (као метод), *грађани и владе* (као мете) и *изазивање и изнуђивање политичких или социјалних промена* (као циљеви), указујући и на специфичне дефиниције тероризма у које је убројао нуклеарни тероризам, хемијски, биолошки, компјутерски, идеолошки, религијски тероризам и др, „предложивши“ следећу дефиницију: „*Тероризам је историјска друштвено-политичка акциона појава, која настаје и развија се у условима довољно дубоког и*

²⁷ Chrenshaw Martha, „Thoughts on relating terrorism in historical contexts“, *Terrorism in Context*, Pennsylvania State University, 1995, стр. 3

²⁸ Horgan John, *The Psihology of Terrorism*, Routledge, Taylor & Francis Group, London, 2005, стр. 1

²⁹ Алиспахић Бакир, *Тероризам, шта је то?*, Институт за истраживање злочина против човечности и међународног права, Сарајево, 2007, стр. 50

*интензивног сукоба, у коме су носиоци-субјекти актери тероризма, специфичне организоване слабије и мање друштвено-политичке групе субјеката или држава, које се организовано и систематски боре против постојећег друштвено-политичког међународног поретка, применом нелегитимног и нелегалног, суровог и непредвидљивог (тешко предвидљивог) криминалног насиља, користећи расположиве методе и средства, којима изазивају масовне и појединачне тешке неправедне и непотребне циљане и случајне жртве, и наноси велике разноврсне штете, не постижући као ефекат, по правилу, остварење крајњег друштвено-политичког циља.*³⁰

У домаћим стручним круговима, тероризам се у ширем смислу карактерише и као „напад на живот и тело појединца или мање групе људи са циљем да се постигну политичке промене. Уколико је непосредна жртва напада политички мање значајна или сасвим безначајна личност, ради се о тероризму у ужем смислу, који има за циљ да изазове страх и пометњу у широј владајућој групи и становништву, да скрене пажњу на присуство снаге у чије име иступају терористи, да обесхрабри њихове потенцијалне савезнике и тако сам или уз примену других средстава, омогући постизање таквих циљева...”³¹

Сходно досадашњој пракси и напорима стручне јавности, евидентна је чињеница да тероризам није нимало лако дефинисати, превасходно због постојања великог броја проблема објективне природе, „који доводе не само до неустановљавања једне опште прихваћене дефиниције тероризма, него уопште до формирања неодговарајућих дефиниција тероризма, што угрожава научно сазнање о њему...”³²

³⁰ Оп. cit., стр. 230

³¹ Димитријевић Војин, Радослав Стојановић, *Међународни односи*, Службени лист, Београд, 1996, стр. 340

³² Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2009, стр. 17

Поред осталих потешкоћа, веома често проблем у дефинисању тероризма прави и елементарно непознавање сличних појмова, односно појава које паралелно са њим постоје у друштву и његовој политичкој стварности. Потребна правилног и свеобухватног дефинисања тероризма је нужна, али „покушај одређења његових специфичних особености и успостављања граница између тероризма и осталих облика политичког насиља скоро увек изазива расправу...“³³

У том смислу, потребно је указати на неизбрисиву и непорециву границу између тероризма и терора са једне стране, и тероризма и гериле са друге, иако та граница, посебно у другом случају није увек најјаснија, односно понекад и непостоји.

Терор се углавном везује за примену насиља, које практикује власт, а са основним циљем да се застрашивањем и применом легалне (али не и легитимне) силе опстане на власти или да се увећа постојећа моћ. Основна разлика између терора и тероризма јесте да се овде ради о насиљу „институција“, односно да га најчешће упражњава држава, против својих неистомишљеника. „Економисање силом у случају терора је део стратегије владања, а у случају тероризма је то израз недовољних ресурса силе...“³⁴

Са друге стране, можда и највише због политике двоструких стандарда, често нема јасне дистинкције између тероризма и гериле, односно често се организације и групе, које у свом деловању прибегавају тероризму као кључном средству у својој борби, означавају као герила, као „борци за слободу“, „мученици“...

Професор Симеуновић као једну од битних разлика, наводи настојање гериле да овлада простором, док терористи желе да овладају умом људи, „да их запоседну

³³ Chrenshaw Martha, „Thoughts on relating terrorism in historical contexts“, *Terrorism in Context*, Pennsylvania State University, 1995, стр. 4

³⁴ Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2009, стр. 17

страхом и својим идејама.³⁵ Иако, може се рећи да се у реалном животу дешавало да се поједине фазе борбе неких организација преплићу на начин да су оне у једном тренутку терористичке организације, а да у другом тренутку могу попримити обележја герилског покрета. Оно што желимо да истакнемо, као став настао анализом постојеће научне грађе у овој области, јесте да је несумњиво да герила као облик борбе велики део своје снаге и ресурса усмерава на борбу против војних и полицијских циљева, те да има значајно упориште у народу, као и контролу на одређеној територији, док терористи поред војних циљева, полиције и других државних институција, своје насиље усмеравају и према цивилима, неборцима, где често страдају и деца. Ову аргументацију наводимо као битну, због чињенице да у међународним оквирма постоји услов да се одређена организација призна као герила, само ако поштује законе ратовања и важеће међународне норме и кодексе.

Сходно приоритеном предмету нашег рада, као и постојању великог броја до сада установљених дефиниција тероризма, које су у великој мери обухватиле све његове најбитније сегменте, не желимо да конструишемо сопствену дефиницију, већ смо као најприхватљивију, и по нашој процени најсвеобухватнију дефиницију, а самим тим и за одређење појма тероризма најпримеренију, изабрали дефиницију професора Драгана Сименуновића, према којој се савремени тероризам као *„вишедимензионални политички феномен може теоријски најопиштије одредити као сложени облик организованог групног, и ређе индивидуалног или институционалног политичког насиља, обележен не само застрашујућим брахијално-физичким и психолошким, већ и софистицирано-технолошким методама политичке борбе, којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити »велики циљевик, на морбидно спектакуларан начин, а непримерено датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају.*

³⁵ Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2009, стр. 29

Друштвено угрожавајући опус тероризма обухвата претњу силом и оквиру интензивне психолошко-пропагандне делатности, злоупотребу интернета у терористичке сврхе, отмице, уцене, психофизичко злостављање, атентате, саботаже, диверзије, самоубилачке нападе, појединачна и масовна политичка убиства, и интенцију испољавања ређе над стварним и потенцијалним политичким противницима, а чешиће над представницима система и невиним жртвама.

*Као вид индивидуалог, нелегитимног, нелегалног и неинституционалног насља, тероризам је увак окренут против одређених институција неког друштва, односно *in concretum* против неке државе.*³⁶

Поред проблема у дефинисању ове сложене појаве, одређене потешкоће јављају се и приликом настојања да се дође и до правилне и такође свеобухватне класификације тероризма.

Део аналитичара се слаже око става да је поред осталих карактеристика, приоритетно неопходно разликовати терористичке акте по њиховој природи и усмерењу. Основно, да је неопходно уочити постојање, на једној страни аката терористичке природе, чији је основни циљ да се угрожавањем живота и тела појединаца и група, у намери да се остваре извесни политички циљеви, попут рушења политичког режима, односно остварења неке битније промене у друштву, унесу страх и пометња у конкретну државу или другу политичку целину. Док су према њиховом виђењу, на другој страни терористички акти, чији примарни циљеви су да се штета нанесе општем или страном добру, за које је устаљен назив међународни тероризам, и где се као најупечатљивији пример обично наводи отмица авиона. „Већина оваквих аката има демонстрациони циљ и заснива се на уверењу да су политичка збивања међусобно условљена и да странце треба казнити због подршке противничком режиму или их

³⁶ Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2009, стр. 80

пробудити из равнодушности према мукама потлачених...³⁷ Наравно, требало би имати у виду околност да је „данас сваки тероризам међународни.“³⁸

Поред организованих група, које терористичким актима, попут уцена, отмица, претње силом „у оквиру интензиве психолошко-пропагандне активности“³⁹, психофизичког злостављања, атентата, саботажа, диверзија, политичких убистава, врше притиске на различите државне органе, најчешће „своје“ државе, врло честа појава је и тзв. државни тероризам, који се у појмовним одређењима неоправдано меша са терором.⁴⁰ Сам државни тероризам подразумева класичне терористичке акте, који се спроводе у оквиру тајних, прикривених операција, које углавном изводе војне, полицијске или паравојне структуре једне државе, на територији и против интереса неке друге државе. „У ширем смислу, државни тероризам подразумева и јавно или директно дириговани индивидуални тероризам од стране неких држава, односно њихових институција.“⁴¹

Поред осталих критеријума, на основу којих се изводе различити типови и врсте тероризма, неизбежна је дуго практикована класификација овог политичко-

³⁷ Димитријевић Војин, Стојановић Радослав, *Међународни односи*, Службени лист, Београд 1996., стр. 343

³⁸ Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2009, стр. 80

³⁹ Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, НИРО „Радничка штампа“, Београд 1989., стр. 132

⁴⁰ Терор углавном спроводи држава, односно групе које делују у њено име, а у циљу одржања на власти, односно реализације интереса своје политичке елите. Акти терора претежно су усмерени према сопственом становништву, односно „нелојалном“ грађанству.

⁴¹ Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, НИРО „Радничка штампа“, Београд 1989., стр. 133

социјалног феномена према његовој *програмско-циљној* оријентацији, као и према *средствима и методама* које се користе и према типу актера-субјеката⁴².

I На основу *програмско-циљне* оријентације тероризам се може поделити на:

а) Идеолошки мотивисан тероризам (левичарски и десничарски тероризам)

б) Етно-сепаратистички тероризам

ц) Верски фондиран тероризам (тероризам секти и тероризам фондиран на интерпетацијама великих религија)

II На основу *средстава* које се користе, тероризам се може поделити на:

а) Класични тероризам

б) Биохемијски тероризам

ц) Нуклеарни тероризам

III На основу *метода* које се користе, тероризам се може поделити на:

а) Класични тероризам

б) Самоубилачки тероризам

ц) Сајбер-тероризам

д) Нарко-тероризам

⁴² Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2009, стр. 17

IV На основу *типа актера-субјекта* које се користе, тероризам се може поделити на:

а) Индивидулни тероризам

б) Тероризам организација и илегалних група

ц) Институционални тероризам

У сваком случају, у ширим научним круговима превладава мишљење да се једнообразно дефинисање тероризма и постављање јасних и законом установљених критеријума у вези са овим појмом, свесно избегава, односно да се тиме задржава дискреционо право сваке државе, а посебно оних које доминирају у савременим међународним односима, да у зависности од сопствених спољнополитичких интереса, одређују и свој став према поједним групацијама, које у својој борби посежу и за средствима и методама, које се по својој природи извесно могу сврстати у терористичке. Управо сходно тако широко постављеној дефиницији, ове иначе надасве сложене политичко-социјалне категорије, као и чињеници да се и саме државе у реализовању својих виталних спољнополитичких циљева служе тероризмом као средством, често је случај да се у једном делу света поједини испад и активности илегалних организација карактеришу као тероризам, док се у другим деловима света сличне групације, са готово истоветном иконографијом, циљевима и средствима којима се служе у остваривању тих циљева, називају „борцима за слободу“, „мученицима“, „потлаченима“...

Непостојање јединствене и општеприхваћене дефиниције онемогућавају „пре свега интереси, а потом слугански однос науке према политици, нестручност политичара који уображавају да знају све о свему, па тако и о тероризму, двострукост стандарда, вишак емоција при дефинисању тероризма...“⁴³

⁴³ Симеуновић Драган, „Исламистички тероризам најопаснији, етно-сепаратистички најупорнији“, *Политика On line*, 01.08.2010

2.2. Одређење појма еколошког тероризма (екотероризам)

Крајем двадесетог века, као и читаве протекле деценије, уочљиво је повећање бруталног испољавања тероризма, као и интензивирање активности које се могу окарактерисати као терористичке и које су само од почека 21. века нанеле велику материјалну штету, и нажалост узроковале велики број људских жртава.

Иако је већина ових напада, посебно након отпочињања војних операција НАТО, предвођених САД, у Ираку и Афганистану, уско везана за деловање припадника радикалних исламистичких терористичких покрета и организација, приметна је све већа улога, постојање и деловање организација и покрета, који се у својим активностима руководе радикалним идејама еколошке оријентације, односно идејама покрета за права животиња.

Управо егзистенција оваквих групација, њихове идеологије која је у замаху, одабир насилних метода и средстава у остварењу својих циљева, досадашњи резултати њихове борбе, који егзактно указују на огромну материјалну штету, али и директну или индиректну одговорност припадника оваквих организација за смрт и повреде људи, наметнули су и један нови вид тероризма, еколошки или еко-тероризам. Иначе, ради се о кованици чије се увођење у ширу употребу углавном везује за Рон Арнолда (Rhon Arnold), једног од најоштријих противника енвајронменталног покрета, који је његове припаднике јавно називао еко-фашистима.

Екотероризам је нов појам, а у етимолошком смислу се састоји од речи „еко“ (префикс који се односи на екологију, односно на природну и интердисциплинарну науку о животној средини) и речи „тероризам“, о којој је довољно расправљано. Као појам се често користи да опише акте тероризма, насиља или саботаже, који се чине у име екологије, са циљем заштите животне средине или права животиња, а који су усмерени против људи и њихове имовине.

У сваком случају, може се рећи да се ради о модерном феномену, који се развио крајем двадесетог века, а чији саставни део су и акти који се у одређеним случајевима *de facto* могу окарактерисати као теористички. Иначе, радикални енвајронментализам и савремени покрет за права животиња се у великој мери, као покрети, разликују од „елитних“, конзервативних покрета, који су се у својој борби ограничавали на симболичке захтеве, попут захтева за смањење загађења, углавном мирних и симболичких протеста, социјално благостање животиња и друго, не улазећи у оштрије битке и без већих сукобљавања са системом. Дела која се чине у име циљева за које се залажу припадници радикалног енвајронменталног покрета и покрета за права животиња, а која се углавном класификују као терористичка, пре свега су подметање пожара, различите врсте саботажа, акције ослобађања животиња, разноврсни вандализми, док се као мете најчешће наводе јавни и приватни истраживачки центри, зграде у изградњи, продавнице крзна, постројења за прераду меса, као и институције у којима се врше различита истраживања на животињама...⁴⁴

Екотероризам се дефинише и као „општи термин који се односи на различите форме насиља и саботаже, почињених у име животне средине...“⁴⁵ Сматра се да представља око једне трећине домаћег тероризма на подручју САД, са проценом америчке безбедносне службе „FBI“, да су покрети овог опредељења само између 1996. и 2001. године извели преко 600 екотерористичких напада, чија штета је процењена на преко 45 милиона долара. Према дефиницији ове безбедносне службе, екотероризам је *„употреба или претња употребе насиља криминалне природе, против недужних жртава, од стране енвајронментално оријентисаних, субнационалних група, из*

⁴⁴ Mortimer Michael J., „Ecoterrorism: A natural reaction of violence“, *Handbook of Globalization and the Environment*, Khi V. Thai, Dianne Rahm, Jerrell D. Coggburn, CRC Press, Taylor & Francis Group, 2007

⁴⁵ Kushner Harvey W., *Encyclopedia of Terrorism*, Sage Publications Inc, 2003, стр. 116

*енвајронментално-политичких разлога, или са циљем скретања пажње јавности, често симболичке природе...*⁴⁶

Требало би напоменути да се под екотероризмом код поједних аутора означавају активности индивидуа, организација, институција или чак читавих држава, које својим деловањем врше акте загађивања и директне или индиректне деструкције природе и животне средине, односно којим се означава „разарање или претња разарањем животне средине, од стране држава, група или индивидуа, у намери да се застраше или приморају владе или цивили.“⁴⁷ Указујући на постојање више сличних термина, који су у употреби, попут „енвајронменталистичког теоризма“, „екотаже“, „идеолошког екотероризма“ и „ударног екотероризма“ (impact eco-terrorism), поједини аутори истичу да такво поимање генерише конфузију, доводи до неразумевања и мешања појмова.⁴⁸ Мајкл Мортимер (Michael Mortimer), дефинише екотероризам као „употребу или претњу употребе силе криминалне природе, против недужних жртава или имовине, од стране еколошки оријентисаних субнационалних група, из енвајронментално-политичких разлога, или са циљем скретања пажње, често симболичке природе...“⁴⁹

Такође, у овом смислу, постоји још једно уже схватање екотероризма, односно његово везивање за тзв. *биотероризам*, односно практиковање анти-системског насиља (као пример оваквог деловања наводи се претња контаминације залиха воде,

⁴⁶ Internet: Eko-terrorism, <http://terrorism.about.com/od/e/g/ECoterrorism.htm>, приступ 19.08.2011

⁴⁷ Internet: Ecoterrorism, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/765758/ecoterrorism>, приступ 19.08.2011

⁴⁸ Mortimer Michael J., „Ecoterrorism: A natural reaction of violence“, *Handbook of Globalization and the Environment*, Khi V. Thai, Dianne Rahm, Jerrell D. Cogburn, CRC Press, Taylor & Francis Group, 2007, стр. 435

⁴⁹ Ibid

или уништење и онеспособљавање енергетских система, као и примена антракса или осталих биолошких агенаса).⁵⁰

Код појединих аутора, повремено је у употреби и термин еколошко вођење рата (environmental warfare), као друга форма екотероризма, који се користи да означи дела „*промишљене и илегалне деструкције, експлоатације или модификације животне средине, као стратегије рата и у време оружаног сукоба (укључујући и грађанске сукобе унутар држава)*“⁵¹. Као пример за овај вид активности наводе се акције војске САД, током њихове агресије на Вијетнам, када је поред осталог реализован и „Програм дефолијације“, чији је превасходни циљ био да се оголи вијетнамска џунгла и униште земљиште и усеви, како би се спречило скривање и исхрана бораца Фронта народног ослобођења (ФНО). Овим програмом Владе САД, који су на терену реализовале војне снаге ове земље, било је обухваћено преко 12 процената јужног Вијетнама, односно око 2 милиона хектара земљишта и шуме. Други пример овог вида деловања је паљење нафтних бушотина у Ираку, од стране ирачке војске, како би се опструисало напредовање војске САД и спречила експлоатација ирачке нафте у корист „непријатеља“. Трећи пример је коришћење бомби са осиромашеним уранијумом... У сва три случаја, поред тренутног дејства, испољава се и накнадно, које углавном производи озбиљније и далекосежније последице, односно оставља дугорочне последице на природу и живи свет.

Појам екотероризма се користи и као пежоративни термин, у циљу означавања легалних радњи *еколошких покрета*, попут њихових често практикованих ненасилних протеста и других ненасилних метода, чији искључиви циљ је скретање пажње јавности и државних органа на поједине проблеме који нас окружују.

⁵⁰ Internet: Ecoterrorism, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/765758/ecoterrorism>, приступ 19.07.2011. године

⁵¹ Internet: Environmental warfare, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/765781>, приступ 18.07.2011. године

У употреби су и други појмови, који се могу окарактерисати као синоними за еколошки тероризам, попут „екоратовања“, „еколошког рата“, „eco-Al-Qaeda“, док се екотерористи називају и „environmentalist wacko“ или „econazi“.

Битним сматрамо оцену Доналда Лидика (Donald Liddick), који је у свом осврту на тероризам и однос ове појаве са присталицама радикалног енвајронментализма и покрета за права животиња истакао да „екстремне присталице покрета за заштиту животне средине и права животиња свакако желе да донесу радикалну промену, али се они фундаментално разликују од терориста (у класичном смислу, прим. Ж.Ј.) у неколико праваца...“⁵² Аутор као први спецификум ових покрета истиче њихово смишљено, а не насумично бирање мета, односно усмереност на оне категорије које их директно угрожавају, конкретно на постројења која загађују, Институте који врше брутална испитивања на животињама и сл. Став овог аутора је да они не желе директно да нашkode човеку, и да се и уколико дође до жртава, ради о колатералној штети.

Бјуел Ловренс (Buell Lawrence) указује да „епитет «екотероризам» и његови синоними формирају групу сличних нелогизама сасвим скорашњег датума, највише две деценије, скованих готово симултано са десна – у намери да жигошу радикалне активисте – и са лева, у намери да жигошу ауторитарну државу и корпорацијско злостављање животне средине и/или животиња...“⁵³ Тејлор Хорн (Taylor Horne), бавећи се истраживањима на ову тему, истичући антисистемски карактер радикалног енвајронменталног покрета, указивао је на неоправданост поистовећивања овог покрета са терористичким. Он сматра да се групе отпора из овог миљеа супротстављају примату глобалног капитализма, те да „ефикасност таквог антисистемског покрета почива не само на његовој способности да изазива доминантне политичке и економске парадигме, него и способности да понуди

⁵² Liddick Donald, *Eco-terrorism: Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 8

⁵³ Buell Lawrence, „What is Called Ecoterrorism“, *Journal of Theory and Criticism*, No 16, Harvard University, 2009, стр. 156

кохерентну и опипљиву алтернативу...“⁵⁴ Наводећи анализу Стива Вандерхајдена (Steve Vanderhaiden), професора политичких наука и филозофије из Минесоте, САД, Хорн истиче апсурдност изједначавања напада на људе са нападима на личну имовину. „У суштини, акти »екотаже« могу се сместити између тероризма и грађанске непослушности, као акти политичког отпора...“⁵⁵

У деловима који следе настојаћемо да укажемо на поједине аспекте овог става, у намери да их оповргнемо, с обзиром да сматрамо да је овакав закључак неоснован, и да део присталица ових покрета свесно жели да нашкоди човеку, да не говоримо о присталицама апокалипсе и теорије неопходности смањења популације, како би дошло до „ослобађања“ земље, о чему ћемо такође дискутовати у наредним поглављима.

Поред наведеног, веома често у употреби је и појам „екотажа“ (ecotage), као термин којим се означавају дела директне акције различитих енвајронменталистичких групација, односно дела саботаже, чији је превасходни циљ наношење материјалне штете или опструкција делатности, одабраних мета, односно субјеката који својим активностима угрожавају животну средину или права животиња. Овај термин се неоправдано меша са појмом екотероризма, иако је његов ужи део, а односи се искључиво на она дела саботаже која су почињена у оквиру акција изведеним од стране присталица енвајронменталистичког покрета.

У нашем раду ћемо се руководити искључиво схватањем екотероризма као нелегалне и насилне делатности покрета за животну средину и права животиња, углавном усмерене против појединаца, система и институција, који својим деловањем, према оцени активиста покрета за права животиња и животну средину, наносе трајну штету природној средини и живом свету.

⁵⁴ Horne Taylor, “The Radical Environmental Movement: Incorporating Empire and the Politics of Nature“, *Green Theory & Praxis: The Journal of Ecopedagogy*, Vol. 2, No.1, 2006

⁵⁵ Op. cit., стр. 7

Имајући у виду до сада верификована научна сазнања, као и претходну анализу тероризма, као друштвене и политичке појаве, *сматрамо да поједине акције које се спроводе у име заштите животне средине и права животиња, садрже све кључне елементе да се окарактеришу као терористичке, односно да појам екотероризма, као специфичан феномен, има своје место у савременој науци и савременим друштвеним односима.*

Другим речима, екотероризам јесте јединствена друштвена и политичка појава, која има јасне политичке циљеве, а свакако се ради и о вишедимензионалном феномену, с обзиром на велики број оних који га упражњавају, њихову етничку и идеолошку шароликост и друге карактеристике у том смислу, а о чему ћемо подробније разматрати у другом делу наше анализе. Такође, одлика екотероризма је и *насиље, стално присутна употреба силе, са тенденцијом радикализације испољавања, које карактерише организованост и континуираност. Оно што даје додатну посебност екотероризму, јесу методе и средства које се примењују.* Наиме, поред класичних облика присутних код свих терористичких група, деловање присталица екотероризма манифестује се кроз различите, само њему специфичне облике борбе, односно кроз тзв. *monkeywrenching* (економска саботажа добара произвођача и њихове опреме у циљу очувања природе), *tree spiking* и *tree pinning* (забијање металних или керамичких клинова у дебла дрвета, како би се спречила њихова сеча, а наношењем штете опреми и људству)...

2.3. Одређење појма глобалног тероризма

За разлику од свих осталих типова тероризма, „глобални тероризам“ специфичан је и по свом „настанку“. Наиме, док се етно-сепаратистички тероризам, или рецимо тероризам левнице, развијао деценијама, и док се њихово име и поимање уобличавало у дужем временском периоду, термин „глобални тероризам“ настао је као последица само једног догађаја, у једном дану.

Дан 11.09.2001. године, остаће забележен као дан велике туге и ужаса, јер је тада остварено оно што сваки терориста сања, екстреман ударац, екстремне жртве и екстремна медијска пажња. Као и већина појава у нашем друштву и ово дешавање изнедрило је своје добре и своје лоше последице...

Иако нема човека нормалних морално-политичких уверења на овом свету, који неће осудити тај вандалски чин, који је за 2751 особу значио смрт, а за више хиљада њихових најближих велику и неизбрисиву патњу, те ненадокнадив губитак, даљи расплет догађаја довео је до жучне полемике и постављања бројних питања.

Наиме, у жељи да оправдано одговоре на овакав напад, који је код појединих ауторитета и дела стручне јавности (антиглобалистички настројених) оставио недоумицу око стварне позадине самог напада, односно могуће посредне умешаности обавештајних служби САД (различите врсте „теорије завере“), администрација и највиши државни врх ове земље донели су низ смерница, којима је објављен рат „глобалном тероризму“, са могућошћу „превентивног удара“ (Бушова доктрина), у тој мери да су поједини овакву врсту спољнополитичког наступа САД назвали „америчким цихадом“.⁵⁶ Поменути амерички председник Џорџ Буш, изјавио је да „наш рат против терора почиње са Al-Qaidom, али се не завршава са тим. Он

⁵⁶ Ранковић Миодраг, „Савремени-глобални тероризам: Социолошки приступ“, *Социологија*, Vol. XLVI, 2004, No 4

неће бити завршен док било која терористичка група која има глобални домашај, не буде пронађена, заустављена и поражена...⁵⁷

Многи спорном сматрају управо суштину оваквог наступа САД, односно саму квалификацију „глобални тероризам“, где фокус јесте на „факту“ да опасност прети свуда, те да САД, у циљу заштите својих виталних интереса имају право да превентивно делују у свим случајевима, када се ради о подршци тероризму или директној одговорности за терористичке акте. С тим у вези, посебно указујемо да су се САД 2002. године унилатерално повукле из споразума АВМ (Anti Ballistik Missile Treaty), којим је у суштини био ограничен развој и употреба нуклеарног оружја, а који су САД са Совјетским Савезом потписале 1972. године, и чији наследник је касније постала и Руска Федерација.

Овакве мере, уз већ поменути принцип превентивних удара и других активности, као и формулације да се рат мора довести код терориста, односно да не треба чекати њихова дејства, него да се мора реаговати тренутно и одлучно, у циљу отклањања и најмање претње, отворили су поље полемике, сучељавања ставова „за“ и „против“ оваквих тежњи.

У својим опширним разматрањима тероризма, у његовим глобалним домашајима, Доналд Рамсфелд, бивши државни секретар одбране САД, истакао је да је глобализација омогућила развој многих различити форми, „попут слободног кретања капитала, роба и услуга, информација, људи и технологија, али је такође убрзала ширење зараза, трансфер напредних оружја, ширење екстремних идеологија, кретање терориста и рањивост главних економских сегмената... Глобализација такође јача мале групе и индивидуе. Националне државе немају више монопол над катастрофалном употребом оружја. Данас, мали тимови или чак усамљене јединке,

⁵⁷ Internet: „Patterns of Global Terrorism“, <http://www.state.gov/s/ct/rls/pgtrpt/>, приступ 09.09.2011

могу се наоружати хемијским, биолошким или радиоактивним оружјем и употребити их у сврху убијања хиљаде људи...⁵⁸

Едријан Кендри, глобални тероризам види као спецификум, односно као „трансформацију међународног тероризма, која је Стејт департмент навела да га дефинише као врсту глобалног тероризма, који се оркестрира из сигурних уточишта, попут Пакистана, Источне Африке, пограничних подручја у Латинској Америци и где терористичке организације могу да се организују, планирају, прикупљају новчана средства, комуницирају, регрутују, обучавају и функционишу у прилично сигурном окружењу...⁵⁹

Део аутора, који су своја виђења поменутог питања базирали на критици деловања САД, поред осталог признају тврдњу да се америчка формулација глобалног тероризма може прихватити, али са другог становишта. Наиме, они признају глобални домашај и велику мобилност савременог тероризма, који се управо према својој покретљивости, могућношћу деловања, располагањем огромним финансијским средствима, у токовима новца који се готово не могу контролисати, може окарактерисати као „глобални“, али критикују америчко мишљење да су њихове легитимне мете, уколико су повезане са терористима, читаве државе или друге групе. Такође, ова група аутора сматра да је суштина модерног, односно глобалног тероризма у његовој идеологији, те с тим у вези често истичу да су поједине нападе, посебно оне на подручју Велике Британије, извела не лица која су напађена животом у земљама које су у рату са САД (Ирачани, Афганистанци...), него управо они који су трећа или четврта генерација, која живи на Западу... Френсис Фукујама истиче да најопаснији људи нису побожни муслимани на Средњем Истоку, него отуђени и искорењени млади људи у Хамбургу, Лондону или Амстердаму, који, као фашисти или марксисти пре њих, доживљавају идеологију као одговор на своје лично трагање

⁵⁸ Rumsfeld Donald H., Quodrenial Defence Review-QDR, Department of Defence of USA, 2006

⁵⁹ Кендри Едријан, „Економија међународног тероризма“, *Евроатлантска безбедност*, број 7, 01.11.2007

за идентитетом.⁶⁰ „Радикализација је процес кроз који индивидуе пролазе кроз изградњу идентитета. Идеологија и обелодањивање идеологије Al-Qaide, није само проста изјава или изграђено тело идеја. Радије, то су еклектичке изјаве и идеје, свесно изабране из широког варијетета извора. Немогуће је борити се против такве идеологије само на начин да се просто убију појединци, који користе или који су коришћени од стране терористичке мреже...“⁶¹ Односно присталице оваквих мишљења сматрају да се тероризам може победити само ако се победи његова идеологија. „Ширењем географске области војних операција, даће се могућност терористичким мрежама да створе нове и свеже изговоре за регрутацију нових чланова...“⁶²

Такође, појам глобалног тероризма често се доводи у везу са новим и потпуно неочекиваним начином испољавања терористичких аката, односно могућношћу истовременог напада на више мета у истом тренутку, уз велике жртве и незапамћену медијску пажњу. У одређивању општег појма тероризма, глобални тероризам се дефинише и као „комуникацијски феномен, базиран на модерним технологијама“⁶³, односно истиче се да „данашњи свет постаје много мање место у смислу размене информација, комуникација, механизма доношења одлука и контроле, а све је то последица глобализације...“⁶⁴ Аутори из ове групације, попут Џемала Најетовића, сматрају да је тероризам, сам по себи, у савременом свету и модерним међународним односима, постао глобални феномен, те да је у одређеном смислу погрешно везивати га за одређени датум и догађај, односно посматрати га као посебан облик. Најетовић критици излаже став да се тероризам глобалним може означити ако се у виду има

⁶⁰ Фукујама Френсис, *Америка на прекретници, демократија, моћ и неоконзервативно завештање*, ЦИД Подгорица, 2007, стр.64

⁶¹ Ozeren Suleyman, „A New Aproach to the Global Terrorism Threat in 2010“, *Turkish Weekly*, 13.01.2010

⁶² Ibidem

⁶³ Најетовић Џемал, „Глобални тероризам и његове импликације на међународне односе“, *Анали Правног факултета у Зеници*, лист број 5, година 3, стр. 218

⁶⁴ Ibidem

његов хетерогени карактер чланства, насупрот устаљеним терористичким организацијама, чији чланови припадају једном народу, раси или религији. Такође, овај аутор сматра да се термин „глобални“ не може везивати за појам тероризма ни само на основу географске раширености терористичких дела, разноликости циљева операција и различите религијске и расне повезаности чланова организације. Његов закључак је да „друштвено политички поредак наметнут глобализацијом, јесте оно што глобализира тероризам... Можемо рећи да је глобализација претворила терор у глобални феномен.⁶⁵ Такође, именовани напомиње да „глобални тероризам“ нема научну основу, те да би извори „који дефинишу концепт глобалног тероризма као опште претње за човечанство, објективно требали дати одговор на питање – зашто нису успели дефинисати тероризам као глобални, или као општу претњу човечанству, када је тероризам био усмерен ка Латинској Америци, Европи, Блиском или Далеком Истоку...“⁶⁶

У корпус „антидефиниција“ глобалног тероризма, односно опонената оваквом поимању овог питања, свакако спадају и антиглобалисти, који са становишта теорије завере приступају дешавањима 11.09.2001, али и каснијим терористичким нападима у Лондону и Мадриду. Наиме, они постављају бројна питања, којима уствари желе да укажу на наводна настојања светских моћника да створе једну владу, једну банку и једну валуту, те с тим у вези сумњају у веродостојност поменутих терористичких напада, који су изазвали жесток одговор западних земаља, на челу са САД и НАТО, као и општу мобилизацију и пооштрен режим рада свих безбедносних структура. Аналитичари из ове групације мишљења, истичу управо улогу безбедносних служби и њихову наводну умешеност у нападе, режирање и извођење истих (тзв. Режирани хаос⁶⁷), како би се покренуо широк спектар мера, којима би се лакше контролисало

⁶⁵ Најетовић Џемал, „Глобални тероризам и његове импликације на међународне односе“, *Анали Правног факултета у Зеници*, лист број 5, година 3, стр. 223

⁶⁶ *Op. cit.*, стр. 224

⁶⁷ Живковић Ивона, „Како антиглобалисти виде терористички напад у Лондону“, *Сведок*, 12.07.2005. године

светско становништво, попут увођења биометријских личних карата, ограничавања слободе кретања и друго... Такође, државном апарату САД се често замера да су борбу против глобалног тероризма искористиле и да би се разрачунале са политичко-идеолошки супротстављеним групацијама на сопственом тлу. У том смислу, Иан Велш (Ian Welsh) полази од тврдње да је појам рата против тероризма (након терористичких напада изведених 2001. године, прим. Ж.Ј.) проширен и на делове енвајронменталних покрета и покрета социјалне правде, који су се супротстављали концепту неолиберализма...⁶⁸

Млађи аутори, војне провинијенције, попут мајора Младена Костића, сматрају да нема одређене друштвене кризе која посебно изазива појаву глобалног тероризма, али признају да све већи јаз између богатих и сиромашних погодују стварању климе за појаву екстремних схватања и фундаментализма. Костић при дефинисању глобалног теоризма указује на, према његовом виђењу, једну његову битну одредницу, „међународно чланство“, које је „повезано истим идејама ради постизања универзалног циља.“⁶⁹ Његов закључак је да глобални тероризам представља „сложени облик политичког насиља, кога примењују међународне нелегалне политичко-војне организације, који карактерише примена метода масовног уништења по нерегуларним циљевима било где на свету, са циљем изазивања страха и несигурности, ради остварења нереалних, наднационалних политичких циљева...“⁷⁰

У сваком случају, може се закључити да је савремено доба, као продукт глобалног повезивања, умрежавања људи, система, догађаја, вредности, поред осталих „производа“ изнедрило и глобални тероризам. Мишљења смо да у овом случају не би требало тражити нову дефиницију, односно да се у овом случају не ради о неком

⁶⁸ Welsh Ian, „In Defence of Civilisation: Terrorism and Environmental Politics in the 21st Century“, Environmental Politics, Vol. 16, No. 2, School of Social Science, University of Cardiff, 2007, стр. 356-357

⁶⁹ Internet: www.scribd.com, Костић Младен, „Употреба ваздухопловних снага у борби против тероризма“, приступ 09.09.2010

⁷⁰ Ibidem

специфичном и новом виду тероризма. Наиме, глобални тероризам није ништа друго до било који вид класичног тероризма, само је форма његовог испољавања у реалном свету далеко сложенија и мултипликована, те се у том смислу он и може посматрати као глобални. Другим речима, сваки од видова тероризма (ако у виду имамо његову програмско циљну оријентацију), било да се ради о етничко-сепаратистички, идеолошки или верски мотивисаном тероризму, може у пракси добити на замаху, те у одређеном степену „присвојити“ и форму глобалног. Сматрамо погрешним настојања да се појам глобалног тероризма веже искључиво за екстремисте из редова фундаментално настројених верника ислама⁷¹. Иако, њихове акције тренутно наносе највише штете и стварају највећи страх и панику на планети.

Са друге стране, опасност глобалног тероризма мора бити схваћена на време, јер глобализација света неминовно доводи и до глобализације идеја, како у позитивном, тако и у негативном смислу. Наиме, пориви екстремиста из редова фундаментално настројених исламиста, који се боре из углавном чисто религијских разлога (ако изузмемо политичке интересе оних који их злоупотребљавају), против „омраженог Запада“, веома лако се могу подударити са интересима анархиста, антиглобалиста, припадника радикалног покрета за животну средину и права животиња, или било које друге „незадовољне“ групације, која има могућности за борбу, и барем једног члана спремног на акцију. У том хипотетичком случају, заједничким средствима, координираном акцијом, могао би се реализовати терористички акт, којим би били постигнути циљеви, који би истовремено задовољили све ове групације, односно који би свака од њих тумачила на себи својствен начин, кроз призму своје идеологије и

⁷¹ Френсис Фукујама, у делу *Америка на прекретници, демократија, моћ и неоконзервативно завештање*, истиче да је терминологија веома важна у стварном опажању опасности која може доћи од појединаца или група које на погрешан начин тумаче ислам и злоупотребљају га. У том смислу, овај аутор истиче разлику између Исламских фундаменталиста, који делују из религијских мотива и теже оживљавању замишљеног ранијег и чистијег облика религијске праксе, исламиста, који наглашавају политичке циљеве, односно религију подређују политици, и радикалних исламиста или дихадиста, који наглашавају потребу за насиљем у тежњи ка својим политичким циљевима.

„револуционарне“ надахнутости, али који би сигурно оставио бројне невине жртве и велику материјалну штету, након чега би сасвим свеједно било у чије име су почињени и ко их је практично извео...

Суштина борбе против ове друштвене појаве управо и лежи у прихватању једнообразне дефиниције општег појма тероризма и показивању одлучности да му се супротстави у ма којем делу света, без обзира ко су његови финансијери и налогодавци, и какав је његов идеолошко-политички карактер.

ТРЕЋИ ДЕО

Борба за превласт у свету – битка за природне ресурсе и путне комуникације

3.1. Распад биполарног система

Општа деструкција, разарање и масовно уништење и људи и природне средине свакако су једно од најкарактеристичнијих и најболнијих обележја прве половине Двадесетог века. Међутим, чак ни страшне последице таквих „тектонских“ поремећаја у глобалним људским односима нису довеле до прихватања потребе трајног мира и толеранције у свету. Завршетак Другог светског рата јесте представљао отварање нове странице глобалног развоја међународних односа, али је идеолошка подела, делимично занемарена током самог рата, однела превагу и створила идеолошку и војно-политичку баријеру у годинама, које су после свих страдања и ратних ужаса требале да буду обележене искључиво људским саосећањем, блискошћу и крајњим алтруизмом.

Отелотворење те баријере били су са једне стране НАТО (North Atlantic Treaty Organization-Организација Северноатлантског пакта), формиран 1949. године, а са друге стране, Варшавски уговор (ВУ), створен 1955. године. Мада су ове организације званично окупљале велики број чланица (НАТО скоро све Западне, а ВУ Источноевропске земље), оне су ипак биле примарно експоненти политика две послератне „супер силе“ – САД и СССР. Односи ове две земље били су показатељ односа на глобалном плану. Стога, овај период од краја Другог светског рата и носи назив период биполаризма. Тачније, свако захлађење, односно попуштање и детант у односима између САД и СССР-а, значили су готово идентично стање у односима Запад-Исток, капитализам-социјализам.

Такво захлађење, па чак и затезање односа до максимума, није била случајност. Други светски рат је за тренутак одложио велики идеолошки сукоб, који је био само тренутно превазиђен пред опасношћу надлазећег фашизма. Чим је та опасност отклоњена, уз манифестацију свести САД о моћи са којом су из рата изашле – не само војне (нуклеарна и конвенционална), него и финансијске, с обзиром на то да је највећи део светских резерви злата био у поседу и под контролом САД, као и да су били главни кредитор европских земаља – нови сукоб је отпочео. Чувеним говором Винстона Черчила у Фултону 1946. године, и званично је спуштна „гвоздена завеса“.

Наредне деценије биле су обележене бројним локалним ратовима, који су уствари били рат САД и СССР-а. После низа локалних криза и интервенција, фијаска у Заливу свиња, неразјашњеног атентата на сопственог председника, Џона Фицџералда Кенедија, 60-те године су обележене и почетком велике вијетнамске драме и пораза Американаца, који је у првој половини 70-их година довео до напуштања агресивне политике САД према Индокини.

Лош збирни спољнополитички резултат по САД, уз проблем рецесије, велике нафтне кризе, све јачи поклич неразвијених земаља⁷² за праведнијом расподелом и стварањем новог међународног економског система, довели су убрзо до ублажавања става САД према СССР-у и значајно мирољубивије политике, као и до заокрета у односима са Кином. Разлог за овакву промену курса спољне политике Збигњев Бжежински је окарактерисао као продукт новог времена, нових дешавања у која се Америка морала уклопити. „У доба тако брзих промена, од којих неке укључују вредности које су јасно у сукобу са нашим традицијама, да ли је важније сачувати

⁷² На конференцији Покрета несврстаних земаља, 1973. године, донета је одлука о покретању глобалног програма и акције за успостављање новог међународног економског поретка.

статус кво, или покушати обликовати те промене у оном смеру, који би очувао наше интересе и ојачао наше вредности...⁷³

Долазак Реганове администрације на власт у САД, 1980. године, значио је раскид са „благим“ ставовима и са устаљеном праксом Картеровог опортунизма према СССР-у. Велики број аналитичара у овом периоду америчке спољне политике, као две кључне карактеристике види глобализам и интернационализам. Бројне мере предузете у унутрашњем систему, појачано улагање у војну индустрију⁷⁴ (петогодишњи војни план, у оквиру којег је кључно место имао контроверзни пројекат SDI - Strategic Defence Initiative, познатији као „Рат звезда“), довели су до убрзаног раста укупних капацитета САД, посебно у наоружању.

Ова околност је према мишљењу многих, била кључни моменат за каснију потпуну превагу и победу САД над СССР-ом, јер је тим чином совјетско руководство стављено пред велики проблем – да ли да настави трку у наоружању и ризикује потпуно исцрпљивање земље, можда и крах система, или да пређе на тактику преговарања и попуштања.

Нови совјетски лидер, Михаил Горбачов, најпре је био примећен по свом релативно тврдом ставу према САД, који је 1985. године и званично истакао кроз концепт „заједничког европског дома“, којим је предлагао успостављање нове безбедносно-политичке формуле, јединствене Европе, али без америчког присуства. Међутим, суочен са поменутиим дилемама и ситуацијом која није ишла на руку совјетским концепцијама, Горбачов је постепено прешао на отварање према Западу и „пружање руке“ САД. Да би уверио своје идеолошке противнике у своје „добре намере“, на

⁷³ Николиш Душан, *САД- стратегија доминације*, Радничка штампа, Београд, 1985, стр. 93

⁷⁴ У марту 1981. године публикован је дугорочни петогодишњи масовни програм наоружања САД. Прве четири године владавине Роналда Регана, буџет Пентагона је повећан са 175, на око 305 милијарди долара, за 1985. годину.

унутрашњем плану Горбачов је започео опсежни процес реформи (перестројка и гласност), а у вођењу спољне политике инаугуришао је „ново мишљење“⁷⁵.

Међутим, оваквим потезима није успео у својим намерама, а криза до које је дошао СССР, довела је до потпуног распада идеолошког концепта на коме је почивала совјетска држава, али и распада СССР-а у целини.

У свом излагању пред Европским саветом у Стразбуру, 1989. године, коју Френсис Фукујама назива „*annus mirabilis*“ (година чуда), Горбачов је чак нагласио „природно“ присуство САД у Европи, сматрајући их неизоставним делом европске безбедносно-политичке структуре. Талас промена у Источно-европским земљама (Пољска, Мађарска, Демократска Република Немачка, Чехословачка, Бугарска, Румунија), био је само одраз убрзаног пропадања источног система. Свесни потпуне победе која се ближила, амерички званичници више нису ни скривали своје аспирације.⁷⁶ Планом „нове европске архитектуре“, САД су јасно поручиле да, и поред слабљења СССР-а и потпуно новог концепта спољне и унутрашње политике ове земље, оне немају намеру да се одрекну Европе, као своје интересне сфере. Штавише, указивали су да се та нова архитектура може градити једино на темељу постојећих институција и вредности, превасходно НАТО-а.

У расплету који се дешавао тих година, свакако најосетљивије, и може се рећи централно питање, било је питање уједињења две Немачке, земље чија је подела наступила крајем Другог светског рата, а финализована 13.08.1961. године, подизањем бодљикаве жице између Источног и Западног Берлина, а убрзо затим и зида дугачког 107 километара, висине око 4 метра. После деценија спорења, крајем 80-их, СССР је почео да попушта на, показало се касније, једном од кључних питања

⁷⁵ Усвојена је и нова војна доктрина, „разумне довољности“, којом је било наглашено напуштање тезе о неминовности рата између два блока; уместо војне премоћи, усвојен је принцип „глобалне равнотеже снага“; нуклеарни рат је избачен из ратних визија, а истакнута је обавеза СССР-а да не напада први.

⁷⁶ Један од примера је и говор тадашњег америчког државног секретара Џејмса Бејкера, одржаног у Берлину 12.12.1989. године

бивствовања биполарног светског поретка – уједињењу Немачке. Услов САД за овај процес, било је да јединствена Немачка приступи НАТО.

На таласе промена који су захватили Источну Европу и посебно ДДР, Немачка је одговорила Коловим планом у 10 тачака, а већ 1990. године, када је Ханс Модров (тадашњи председник Владе ДДР), објавио план о формирању конфедерације две Немачке државе, СР Немачка је одговорила *Планом о стварању економско-монетарне уније*. Јуна 1990. године Парламент СР Немачке донео је одлуку да се усвоји акт, којим се предвиђало потпуно привредно-монетарно, али и социјално повезивање и спајање немачких држава. Исти акт је убрзо прихваћен и од стране надлежних органа ДДР-а. Већ 03.10.1990. године, Немачка је и званично уједињена.

Бројна су мишљења упућених аналитичара, који сматрају да је СССР „пао“ управо на овом пољу и ту дозволио одлучујући продор САД и стварање маневарског простора за каснију потпуну доминацију ове државе у међународним односима. Пристанак СССР-а на уједињење немачких држава, а посебно пристанак без неких озбиљнијих контра захтева, означио је крај и крах не само политике Михаила Горбачова, него и саме совјетске државе, читавог источног блока, па и биполарног система.⁷⁷

Одлазак СССР-а са светске политичко-војне сцене и престанак постојања свих институција ранијег источног система, „источне идеолошке парадигме“⁷⁸, дефинитивно је потврдио победу Запада (САД), у неколико деценија дугом „хладном рату“⁷⁹. Као предводник Западних земаља, САД су се нашле на светском трону, означене и прихваћене као једина преостала „супер сила“. Својом економском

⁷⁷ Тачку на процес пропадања некада моћног СССР-а, ставио је М. Горбачов на састанку са Хелмутом Колем, 16.07.1990. године, у Желеноводску на Кавказу.

⁷⁸ Фукујама Френсис, *Крај историје и последњи човек*, ЦИД Подгоица, 2002, стр.7

⁷⁹ Радомир Милашиновић овај појам дефинише као „такво стање односа које у веома затегнутој ситуацији користи силу као фактор претње и застрашивања, како би се лакше решио проблем у властиту корист, уз истовремено избегавање директног оружаног сукоба, чијих су катастрофалних последица сви дубоко свесни“; (према: Радомир Милашиновић, *ЦИА, моћ и политика*, Биротехника, Загреб, 1984)

снагом, војним потенцијалном и политичким присуством и утицајем у свету оне то сигурно и јесу биле...

Чињеницу да су из вишедеценијског идеолошког сукоба, чији крај је оличен падом берлинског зида, изашле као победник, САД су виделе као повод за нову експанзију и буђење империјалног духа. Сигурно је да би се оваквим размишљањима руководиле и многе друге државе, да су се нашле у сличном положају, али велики део света, посебно данас, након 20 година америчке доминације, не дели ово мишљење нити има благонаклон став према политици коју ова земља води на спољном плану. Други део света, или беспоговорно следи и уважава ставове САД, или се не слаже, али у жељи да добије део, па чак и мрвицу „колача“, пристаје на сваку сарадњу и заједнички ангажман. Поједини критичари америчке спољне политике, сматрају да је „настанак униполарног послехладноратовског света учинио, како се показало, америчку хегемонију извором стрепње, чак и за најближе савезнике Америке...“⁸⁰

Са друге стране, поред значајне групе критичара, у САД је веома утицајно крило интелектуалаца, које брани амерички експанзионизам, својеврсно интервенционистичко становиште, а чије идеје и ставови су превасходно оличени кроз тзв. неоконзервативизам⁸¹ или „неореганизам“.⁸²

Међутим, не желећи да бранимо такву политику, истичемо да се разлог настојања да се сачува доминантна позиција и лидерство САД у светским односима, не може

⁸⁰ Фукујама Френсис, *Америка на прекретници, демократија, моћ и неоконзервативно завештање*, ЦИД Подгорица, 2007, стр.16

⁸¹ Суштину неоконзервативизма, Фукујама види у четири кључна начела, од којих је једно уверење да се америчка сила употребљавала и да се и даље практикује у моралне сврхе и да САД морају да остану ангажоване у међународним пословима, а друго скептицизам у погледу законитости и делотворности међународног права и институција да остваре безбедности или правду.

⁸² Op. cit., стр. 41

објаснити без дубље социјално политичке анализе укупних дешавања на планети и једног свеобухватног критичког става према реланости која нас окружује.

Велики утицај на савремена дешавања и актуелне проблеме, не само у међународним односима, у сфери политике, већ и у погледу других социјалних гибања, различитих друштвених патологија, имају фактори на које је човечанство некада сигурно могло да утиче, али је питање да ли и даље може, односно да ли ће то и у будућности моћи.

Наиме, за данашњих шест милијарди становника, по неким прорачунима, на Земљи нема довољно места нити хране, воде и других потребних сировина. „Док данас има 2800 квадратних метара обрадиве земље по сваком човеку на Земљи, раст светског становништва ће смањити тај просек на 1700 метара по човеку, до 2025. године, док ће у Азији просек бити свега 900 квадратних метара, уколико се не створе нека нова обрадива земљишта...”⁸³ Део стручно урађених процена јасно указује да сировина за живот у изобиљу једва да има за око 2 милијарде људи, а у најбољем случају (уз све могуће рестрикције и штедњу на коју нисмо навикли), за још две милијарде, што према суморној визији аналитичара из ове групације, значи да су и данас две милијарде људи свакако осуђене само на голи опстанак. Такође, поједине анализе указују на неминивни пораст потражње за електричном енергијом, чак до 4% годишње, те да се у том случају оправдано може очекивати и пораст употребе најпрљавијих горива – угља пре свега. С тим у вези, закључак који се намеће је и да ће загађење природне средине порасти у великој мери, односно да ће се на тај начин само усложити и онако компликована ситуација у вези са проблемом глобалног отпљавања и наступајућих климатских промена, које све више отежавају живот свих живих бића на земљи. „У периоду од 2006. до 2012. године, Кина и Индија ће изградити 800 нових електрана на угаљ, које ће заједно емитовати 5 пута више угљен-диоксида, него што је укупна уштеда предвиђена споразумом из Кјотоа...”⁸⁴ Ако при

⁸³ Кенеди Пол, *Припрема за двадесет први век*, НИУ Службени лист, Београд, 1992, стр 86

⁸⁴ Закарија Фарид, *Пост-амерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009, стр. 31

тoме, таквим прорачунима додамо и процене o неминовном демографском буму до 2030. године, када се очекује да се број светске популације удвостручи, логичан закључак је да земље које поседују одређену војну и економску моћ, а међу њима и САД, настоје да се што боље позиционирају и заузму најбољу „стартну позицију“ пред предстојећу битку (уколико иста већ није почела), за преосталим светским ресурсима, за контролу саобраћајница њиховог транспорта и услове даље експлоатације.

Свет и модерно друштво, развијају се и живе у условима потрошачког менталитета, оријентисаног ка сфери материјалног, обездушеног, углавном покретаног различитим материјалним вредностима. У тој општеприсутној кризи морала, владавине „слободе“, која често прелази и своје границе, у новом грађанском друштву, које је можда и дошло до оне Марксове критичне тачке потпуног отуђења, од себе, од других, од живота по себи, моменат несташице ресурса, економске и политичке кризе, појаве различитих епидемија (пандемија), нових вируса, глади, поплава, пожара, промене климе и све већег загађења, отворила су се и нова питања, нови изазови. Можда и најзначајније питање у том контексту, јесте како ће се свет у наредном периоду прехранити, спречити шире, неконтролисане социјалне немире, анархију, једном речју апокалипсу која прети?

3.2. САД, једина светска суперсила

Где лежи снага САД? Који то фактори ову земљу чине доминантном, и у ком смислу? Шта Американце чини толико моћним?

„Моћ је, као и љубав, много лакше искусити него дефинисати или измерити. Моћ је способност да се постигну нечије сврхе или циљеви. Још прецизније речено, то је способност да се утиче на друге и да се остваре жељени резултати...”⁸⁵

У настојању да одговори на слична питања, у својој анализи извора моћи САД, Вилијам Одом (William E. Odom) указује да још неке државе поседују сличне атрибуте моћи као САД (територију, природе ресурсе, популацију, повољне климатске услове...), који заиста и јесу битни, али да оне ипак нису дорасле улози велике силе. Одомов одговор је, да је оно што је код САД те особине претворило у „моћ и благо без преседана”⁸⁶, постојање *либералних институција*.

Израстање САД у моћну државу, за разлику од осталих сила које су се смењивале на европском трону још у 17. и 18. веку, манифестовало се доста касније, у 19. веку. За ту почетну бојажљиву и опрезну спољну политику, својеврсно изоловано деловање на међународној сцени, према неким ауторима карактеристични су ставови Џорџа Вашингтона, који се у своје време залагао за ширење економских веза, са што мање политичког повезивања, нарочито са Европом, која има „скуп елементарних интереса који са САД немају никакве или веома далеке везе...”⁸⁷ Уопште, значајан део тадашњег америчког политичко-интелектуалног вођства, у својим ставовима гајио је

⁸⁵ Нај С. Џозеф, *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006, стр. 92

⁸⁶ William E. Odom-Robert Dujarric, *Americas inadvertent empire*, Yale University Press, New Haven & London, London, 2004, стр.11

⁸⁷ Милетић Андреја, *Концепт националног интереса у америчкој теорији међународних односа*, докторска теза, Београд, 1978

склоност стриктно ка сопственим националним интересима, самоочувању, унутрашњој консолидацији, ширењу и јачању новоосноване државе.

Као продукт таквих њихових ставова, рођена је и за то време специфична спољна политика, оличена у 1823. године прокламованој Монроовој доктрини, која је природни изданак оваквих „изолационистичких“ поклича. Ова доктрина, међутим, садржала је и једну битну новину, односно поред повлачења и одрицања од било каквог уплитања у европске послове, снажно је истакнута идеја да се не дозволи приступ европским силама у западну хемисферу, која је тим чином управо означена као посебна интересна зона САД.

Резултат овакве доктринарне припреме, била је опсежна акција, која је брзо је уследила кроз деловање антифедералиста, иначе представника интереса земљорадника, односно кроз ширење и припајање нових области, углавном плодних крајева на Западу и Југу америчког континента.

У „другој фази“ стварања америчке државе, након ове политичко територијалне хомогенизације, свој допринос дају и присталице друге струје, коју су заступали „федералисти, касније виговци и републиканци“.⁸⁸ Под њиховим утицајем, долази до економског ширења САД, ван својих граница, оличеног кроз ширење америчке трговине, коју је штитила јака трговачка и ратна морнарица, уз „потпомагање и заштиту развоја домаће индустрије и банкарства, стицање поморских, дипломатских и трговачких упоришта у свим крајевима света, како би интереси америчког приватног капитала били ефикасно подржавани и штићени дипломатским, економским и војним средствима...“⁸⁹

Крај 19. века, обележиле су и друге опсежне активности САД на међународном плану, али у овом случају углавном применом силе или претње силом, а резултат је

⁸⁸ Милетић Андреја, *Концепт националног интереса у америчкој теорији међународних односа*, докторска теза, Београд, 1978, стр. 56

⁸⁹ *Op. cit.*, стр. 57

било присвајање Хаваја, Гуама, Филипина и Порторика, после рата са Шпанијом, а затим и стављање Кубе под протекторат САД, и организовање првог панамеричког Конгреса, током којег је у првом плану била идеја регионалне доминације. Почетком 20. Века, САД су наставиле такву политику, те приморале Хаити да рашчисти своје дуговње према Европи, подстакле nerede у Панами, што је довело до одвајања Панама од Колумбије, успоставиле финансијски протекторат на Доминиканском републиком, и на крају војно окупирале Кубу. Таква брутална политика силе, правдана је често и од стране највиших америчких државника, те су забележени и коментари Теодора Рузвелта, председника САД, који је поред осталог истицао да је „дужност Америке да утицај прошири на цео свет, према којем ће се поставити у складу са својим националним интересима...“⁹⁰ Он је такође сматрао да „насилна“ дипломатија представља основу нове (глобалне) улоге – политике САД.

Учешћем у Првом и Другом светском рату, САД су стекле несумњиву предност над остатком света. Из Другог светског рата изашле су као велика војна, али и економска сила, велики кредитор западних земаља, у чијем се поседу налазио највећи део светских залиха злата, а самим тим и финансијске моћи, те способности за обнову порушене Европе након рата. Тада прокламована Труманова доктрина – „почетак америчког ширег ангажмана“⁹¹, била је одраз свести и надмоћи Америке и покушај да се уместо „Pax Britanica“ заведе „Pax Americana“⁹². На војном плану, овладавањем и поседовањем нуклеарне технологије, на економском, утицајем долара и јаке златне подлоге, као и форсирањем ширења и оплодње тзв. корпорацијског капитала, али и ширењем своје културе и вредносних норми на читав свет, САД су убрзо постале незаобилазан и често пресудан чинилац светских токова и глобалне политике.

Несумњиво, од краја Другог светског рата, САД су кренуле оштро у вођењу спољне политике (у свим областима) и тенденцијом потискивања свих осталих далеко иза

⁹⁰ Кисинџер Хенри, *Дипломатија*, Верзал Прес, Београд, 1999

⁹¹ Милашиновић Радомир, *ЦИА, моћ и политика*, Биротехника, Загреб, 1984, стр. 53

⁹² Према: Божић Немања, *Послератна глобална стратегија САД*, *Op. cit.*, стр. 48

себе. Међутим, промене које су захватиле свет, посебно 60-их и 70-их година, довеле су до преиспитивања америчке политике и успостављања новог, мирољубивијег става у међународним односима, па и са СССР-ом. С тим у вези, сигурно је да су у том смислу утицај имала и друга дешавања, која су САД навела на овакву промену курса, односно чињеница да је у то време и Европа консолидовала своје редове, што се манифестовало кроз њен убрзан развој, затим да је Јапан наговестио рађање нове силе, као и појава нафтне кризе, која је хомогенизовала земље произвођаче и извознике нафте, те појава и јачање Покрета несврстаних. Ако се овом низу дода и крах америчке војне акције у Вијетнаму и Индокини, јасно је да је у том периоду пољуљани положај САД тражио стабилне тачке ослона, а самим тим и одређене модификације у званичном наступу.

После Кенедијевог „флексибилног одговора“, Никсонове и Картерове политике попуштања, 80-те године донеле су нову квалитативну промену у спољнополитичком наступу САД, својеврсни повратак на старо, на агресивну политику и јачање војне индустрије. Хенри Кисинџер сматра да је Реганова администрација извршила синтезу сва три пута америчке мисли, односно да је фузионисала „вилсоновску реторику америчке изузетности; крсташки напад на непријатељску идеологију (>>империја зла<<) да би привукли џексоновце; и хамилтонску тактику Никсона...“⁹³

Ипак, са становишта Америке, ова промена донела је видне резултате, и брзи крах СССР-а и источног блока. Од тог тренутка, свесни своје економске снаге, до тада незапамћене војне машинерије и израженог политичког утицаја у свету, САД су кренуле са реализацијом остварења сна о светском поретку по сопственом виђењу, и задовољењем својих геополитичких интереса, који су неретко били укрштени и у опозиту са интересима других народа, организација, држава, а што се често карактерисало као нови вид интервенционизма. „Нови интервенционизам, поздрављен од стране интелектуалног мњења и правне струке, прокламовао је нову

⁹³ Кисинџер Хенри, *Да ли је Америци потребна спољна политика*, ВМГ, Београд, 2003, стр. 281

еру у светским односима, у којој »просвећене« државе у најмањој мери могу да користе силу тамо где верују да је то оправдано, одбацујући стара рестриктивна правила, и повинујући се модерном поимању правде, коју они обликују...⁹⁴ Овакав приступ, додатно је пооштрен након терористичких напада на САД, 11.09.2001. године, када је администрација САД одреаговала увођењем у употребу новог појма, тзв. доктрине *превентивног удара*, у циљу одбране интереса САД. Како је Збигњев Бжежински приметио, дубоко уверење Бушове администрације било је да у циљу одбране америчких националних интереса, они морају имати одрешене руке, односно да „суверени Гуливер не сме бити везан од стране слабашних Лилипутанаца.“⁹⁵ Критичари оваког тренда истичу да се ради о „прецењивању терористичке претње“⁹⁶, што је према њиховом мишљењу, уз укупан спољополитички биланс од почетка 90-их година, резултовало појавом бројних тачака отпора, разбуктавања сукоба и стварања антиамеричких идеологија, од којих се у појединим случајевима ради о екстремним опцијама, чије су присталице спремне на тотални рат, без обзира на крајњи исход и могуће невинне жртве.

Данас, са својих 9873000 километара квадратних, преко 300 милиона становника, друштвеним бруто производом по глави становника, који је 2005. године износио око 41800 долара (због ефеката економске кризе БДП у САД је данас свакако мањи), САД представљају импозантну силу. Вилијам Одом, предност САД види и у демографији, околности да је у овој држави значајно виша стопа фертилитета од Европе и Јапана, те износи мишљење да овај фактор, у комбинацији са масовном имиграцијом у САД, неминовно води и повећењу радне снаге, а самим тим и до

⁹⁴ Chomsky Noam, *The New Military Humanism, Lessons from Kosovo*, Pluto Press, London, 1999, стр. 4

⁹⁵ Brezinski Zbigniew, „The Dilemma of the Last Sovereign“, *The American interest*, No. 1, 2005, стр. 1

⁹⁶ Фукујама Френсис, *Америка на прекретници, демократија, моћ и неоконзервативно завештање*, ЦИД Подгорица, 2007, стр.16

„ширења јаза између величине економије САД у односу на њене партнере...“⁹⁷ Велики број аналитичара, чак и оних који су изразили противници америчког система, слаже се у оцени да ова држава нема премца у међународној економско-политичко-војној арени, и поред очигледних проблема са којима се њихова економија суочила на унутрашњем плану и чињенице да је светски економски потрес, свој епицентар имао управо у економији САД. „У савременом свету, прекоћ једног царства не мери се само географским посезањем. Поред страховитих војних средстава, она произилази, у суштини, из надмоћи у контроли економских веза, финансијских токова, технолошких иновација, трговачких размена, ширења и пројектовања (материјалних и нематеријалних) сваке врсте. У том погледу нико толико не доминира Земљом, њеним океанима и њеним околним простором, колико Сједињене државе.“⁹⁸ Џозеф Нај (Joseph S. Nye) и Вилијам Овенс (William A. Owens), у свом тексту посвећеном растућој америчкој моћи, објављеном 1996. године, у будућности која се може предвидети, као доминантну земљу која може најбоље да предводи свет у информационој револуцији, означили су САД. Основни разлог томе, они налазе у чињеници да САД имају очигледну војну снагу и јаку економску производњу, а „суптилна компаративна предност“, јесте способност САД да „скупљају, обрађују и користе шире информације“ (to collect, process, act upon and disseminate information)⁹⁹. Та информациона предност САД, веома је важна и зато што својом снагом мултипликује моћ америчке дипломатије. „Мека моћ“, коју Нај посебно разматра, огледа се у привлачности америчке демократије и слободног тржишта, а дефинисана је као „способност да се постигну жељени циљеви у међународним односима, радије кроз привлачење него кроз принуду. Она функционише уверавањем осталих да следе, или постизањем да се сложе са нормама

⁹⁷ William E. Odom-Robert Dujarric, *Americas inadvertent empire*, Yale University Press, New Haven & London, London, 2004, стр.11

⁹⁸ Рамоне Игњацио, *Геополитика хаоса*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1998, стр. 45

⁹⁹ Joseph S. Nye-William A. Owens, „Americas Information Edge“, *Foreign Affairs*, No. 2, 1996

и институцијама, које производе жељено понашање. Мека моћ може почивати на апелу једне идеје или способности успостављања програма, у смеру који обликује могућности осталих. Ако држава може своју моћ учинити легитимном, у перцепсији осталих, и успоставити међународне институције, онда ће се тиме охрабрити да каналише или лимитира активности осталих држава, такође тиме неће трошити много скупих традиционалних економских или војних потенцијала...¹⁰⁰ Нај и Овенс сматрали су да је информациона револуција средином 90-их година у својој почетној фази, али да се јасно може закључити да она убрзано иде напред и да ће следећи корак неминовно бити стапање кључних технологија, попут дигитализације компјутера, телефона, телевизије и прецизног глобалног позиционирања. Информациона моћ САД је можда и најупечатљивији пример рапидног напретка ове силе и, по мишљењу поменутих аутора, пресеца све остале, војне, економске, социјалне и политичке изворе моћи, и „у неким случајевима умањује њихову снагу, у осталим је увећава...“¹⁰¹

Покушавајући да проникне у суштину питања, који то ресурси представљају најважније изворе моћи, Џозеф Нај истиче најпре да ти извори никада нису статични и једнообразни, него да се мењају, посебно у данашњем свету, да се разликују у различитим деловима света, те да мека моћ постаје све важнија у односима између постиндустријских држава у информатичком добу. Указујући да ће у 21. веку доминирати моћ заснована на информацијама и институцијама, овај аутор напомиње да ће и војна моћ остати важан фактор. Такође, Нај даје упоредни приказ главних извора моћи појединих великих сила у 20. и 21. веку, међу којима и САД, где истиче да су основне изворе моћи САД у 20. веку чинили економска снага, вођство у области научних и технолошких достигнућа, географски положај, војна моћ и снага савезника, универзалистичка култура и формирање међународних режима, који су

¹⁰⁰ Joseph S. Nye-William A. Owens, „Americas Information Edge“, *Foreign Affairs*, No. 2, 1996, стр.21

¹⁰¹ Op. cit., стр.23

одраз духа либерализма¹⁰². У 21. веку, према Нају, САД силом чине лидерство у области технологија, војна и економска моћ, центар транснационалних компанија.¹⁰³

Информатичка моћ САД је огромна, као и све друге побројане, и њен саставни део свакако су и системи којима се различити типови информација могу прикупљати, и без знања и одобрења појединаца, других држава или организација. У овом смислу истичемо да је приликом анализе моћи и утицаја САД, незаобилазан фактор и њена обавештајна заједница, која даноноћно ради на прикупљању и обради информација, неопходних за креирање и реализацију одлука највишег државног врха. Врло упечатљив пример, ако изузмемо већ познати агентурни метод, односно метод прикупљања података посредством живих извора, односно агентурне мреже на терену, јесте UKUSA уговор, Англо-амерички уговор о сарадњи на пољу електронских обавештајних активности (United Kingdom-United States Agreement). Овај уговор је потписан далеке 1948. године између Новог Зеланда, Канаде, Аустралије, Велике Британије и САД. Најпознатији пројекат из домена поменутог уговора, јесте систем Ешалон (Echalon), који се састоји од најмање 11 прислушних центара на земљи, који допуњују сложени системи најсвременијих компјутера, тзв. компјутера речника, као и спектар сателита у земљиној орбити. Сврха постојања овог система јесте пресретање комуникација, превасходно невојних објеката, односно прислушкивање и пресретање телекомуникационих сигнала појединаца, организација, влада, различитих државних институција, економских удружења, корпорација, од „интереса за безбедност“... Према наводима Слободана Марковића, у оквиру овог програма, источни део Индијског океана покрива Агенција за везе одбране Аустралије; Владаина агенција за комуникације Велике Британије покрива азијски југоисточни и југозападни део Пацифика, Африку и простор бившег СССР-а, до Урала; Агенција за безбедност веза Канаде покрива северни део бившег СССР-а и делове Европе, док мањи део Југоисточног Пацифика покрива Агенција за безбедност

¹⁰² Нај С. Џозеф, *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006, стр. 96

¹⁰³ Ibidem

веза Новог Зеланда, а све остало је у надлежности америчке HCA (National Security Agency-NSA). Марковић истиче да је поред програма опсежног прислушкивања, у којем и поред улоге поменутих земаља апсолутну контролу свакако имају САД, развијено и надгледање страних радио програма, а што је регулисано билатералним уговором између САД и Велике Британије, док је реализација пројекта поверена Служби BBC за надгледање (British Broadcasting Monitoring), и служби CIA (Central Intelligence Agency) за стране информативне програме (Central Intelligence Agency Foreign Broadcasting Information Service-FBIS)¹⁰⁴.

У дужем временском периоду, бавећи се анализом америчке моћи, посебно њених обавештајних и војних капацитета (као детерминанти те моћи), те спремности да се са противником одлучно обрачунају, посебан фокус стављали смо на редовне „Извештаје о четворогодишњем прегледу одбране“ (Quadrennial Defence Review Report), које су испред Министарства одбране САД публиковали државни секретари одбране, укључујући ту посебно Извештај Вилијама Коена из 1997, Доналда Рамсфелда из 2001. и 2006. године, као и Роберта Гејтса из 2010. године. Ови Извештаји у доброј мери илуструју поједине сегменте америчке војне, али и других врста моћи, њихову решеност и одлучност да се за своје интересе боре на било којем делу света, који се означи као саставни део виталних интереса САД, као и домете и разорност средстава и технологије коју ова држава поседује.

Још 1997. године, Вилијам Коен је истицао интерес САД да „као глобална сила, која треба да штити глобалне интересе, мора остати дипломатски, економски и војно ангажована у *целом свету*.“¹⁰⁵ И у овом случају се истиче да је основно средство таквог наступа информациона револуција, која мора изазвати и револуцију у војним пословима, и знатно утицати на усвајање новог концепта борбе – у циљу потпуне доминације америчких снага. Модел којим се те нове технологије могу укротити и

¹⁰⁴ Марковић И. Слободан, *Моћнији од ЦИА-електронска шпијунажа у ери глобализације*, Институт за политичке студије, Београд, 2002

¹⁰⁵ William S. Kohen, Quodrenial Defence Review-QDR, Војно дело, бр. 3-4, 1999

даље унапредити, јесте програм „Заједничка визија 2010“ (Joint Vision 2010), иначе план који је покренуо тадашњи председавајући Здруженог Генералштаба САД, Џон Шаликашвили. Као основна средства, чијим унапређењем и применом је требало да се у том периоду обезбеди доминација САД, „у борбеном простору 2010 и даље“¹⁰⁶, означени су системи наредне генерације, попут информационих система, ударних система, мобилних снага, као и система ракетне одбране.

У делу QDR из 1997. године, стриктно су искључени било какви морални обзир, односно истакнута је искључиво потреба за ефикасношћу и победом. „Нове оперативне концепције и организовани аранжмани омогућују нашим здруженим снагама да постигну нове ефикасности у читавом низу сценарија сукоба. Желимо да наши мушкарци и жене господаре сваком ситуацијом. *Ми у рату не желимо фер борбу – желимо способности које ће нам обезбедити одлучујућу предност.*“¹⁰⁷

Суштина стратегије одбране САД до 2015, предвиђена QDR из 1997, почивала је на три елемента: обликовању, реаговању и припремању. Односно, обликовање међународног безбедносног окружења на начин који одговара интересима САД (стварање нових партнерстава, ширење НАТО...), реаговање на могуће кризе и припрема за „изазове неизвесне будућности“¹⁰⁸. Суштина оваквог наступа је била модернизација војних снага, у потпуности подређених „систему система“ – система за командовање, управљање, везу, компјутере, обавештајну активност, осматрање и извиђање (command, control, communications, computers, intelligence, surveillance and reconnaissance - C4ISR)¹⁰⁹.

Четири године касније, као последица нових сазнања, напретка у неким областима, али и уочених пропуста, под утиском разорног напада на циљеве на тлу САД

¹⁰⁶ William S. Kohen, Quodrenial Defence Review-QDR, Војно дело, бр. 3-4, 1999, стр.78

¹⁰⁷ Op. cit., стр.79

¹⁰⁸ William S. Kohen, Quodrenial Defence Review-QDR, Војно дело, бр. 3-4, 1999, стр. 96

¹⁰⁹ Ibidem

(терористички напади изведени 11.09.2000. године), нови секретар одбране САД, Доналд Рамсфелд, изнео је у QDR нова стратешка опредељења САД. Из њих су се јасно видела стремљења и намере САД у наредном периоду. Међутим, нагласак је као и до тада био на сталној модернизацији снага и наставку развоја нових технологија, чиме се у одређеном смислу истицала спремност САД на нове ангажмане и сукобе, са било којом другом државом или субјективитетом који се испрече интересу ове земље. „Свемир и информационе операције постали су кичма умрежених, високо дистрибутивних комерцијалних али и војних капацитета. Ово отвара могућност да контрола свемира – његова експлоатација и спречавање непријатеља да га користи – може постати кључна област будућег надметања.“¹¹⁰ Такође, велики значај и даље се придавао развоју обавештајних способности државе, а као финални аспект застрашивања-одвраћања, наведена је могућност *офанзивног нуклеарног одговора*. У случају да одвраћање не успе, следећа мера је одлучан пораз противника. „Такав одлучан пораз може укључити промену режима непријатељске државе или окупацију стране територије, док се стратешки циљеви САД не постигну...“¹¹¹

Рамсфелд је у својим наводима, публикованим у QDR из 2006. године, апострофирао да америчка нација „учествује у ономе што може бити дугачак рат...“¹¹², истакавши да је тренутно фокус њихове борбе против тероризма у Ираку и Афганистану, али да је неопходно да се припреме за дугорочну одбрану нације и њених интереса широм света, најавивши тиме даље активно присуство америчких снага у различитим деловима света...

И његов наследник, Роберт Гејтс, у свом уводном излагању, у QDR из 2010. године, истиче да је америчка нација у рату, као и да су „као глобалној сили, снага и утицај САД дубоко испреплетани са судбином ширег међународног система – система

¹¹⁰ Donald H. Rumsfeld, Quodrenial Defence Review-QDR, 2001, стр. 7

¹¹¹ Donald H. Rumsfeld, Quodrenial Defence Review-QDR, 2001

¹¹² Donald H. Rumsfeld, Quodrenial Defence Review-QDR, 2006

савеза, партнерстава и мултинационалних институција, које су нашој земљи (САД, прим. Ж.Ј) помогле да се изгради и опстане више од 60 година. Америчка војска мора бити спремна да подржи шире националне циљеве промовисања стабилности у кључним регионима...¹¹³ Гејтс указује на значај америчког савезништа и партнерских односа са другим државама, управо дубоко свестан чињенице да су кључни фактори у међународном систему „који више није лако дефинисати“¹¹⁴ и Кина, коју је окарактерисао као најмногљуднију земљу у успону, и Индија, као највећа светска демократија, ипак закључивши да САД остају најмоћнији актер...

Френсис Фукујама, као пример америчког егоизма и у одређеном смислу острашћеног наступа у савременим међународним односима, наводи документ „Национална безбедносна стратегија САД“, из 2002. године, којом се „имплицитно признаје америчка изузетност“.¹¹⁵ Како именовани истиче „чињеница да су САД себи дале право које оспоравају другим земљама, заснована је на имплицитној процени да се САД разликују од других земаља и да могу са правом и мудро употребити своју војну силу, што друге земље не могу“.¹¹⁶

Питајући се „Да ли је Америци потребна спољна политика?“, Хенри Кисинџер, у свом опширном делу упозорава да САД своје разумевање ситуације на глобалној светској економско-политичко-безбедносној сцени, морају да почну прихватањем чињенице да поремећаји до којих је дошло, нису привремени, односно да они управо „сигнализирају на неизбежну трансформацију међународног поретка...“¹¹⁷

¹¹³ Gates Robert, Quodrenial Defence Review-QDR, 2010

¹¹⁴ Gates Robert, Quodrenial Defence Review-QDR, 2010

¹¹⁵ Фукујама Френсис, *Америка на прекретници, демократија, моћ и неоконзервативно завештање*, ЦИД Подгорица, 2007, стр.84

¹¹⁶ Ibidem

¹¹⁷ Кисинџер Хенри, *Да ли је Америци потребна спољна политика*, ВМГ, Београд, 2003, стр. 16

Посматрајући данашњицу као „време треће велике промене у расподели моћи“¹¹⁸, истакнути амерички професор и аналитичар, Фарид Закарија, указује да су на глобалном плану САД и даље неприкосновени лидер, када је у питању војна моћ, али да се у свим осталим областима, укључујући ту индустријску, финансијску, образовну, друштвену и културну, „моћ расподељује све даље од америчке доминације. То не значи да свет постаје антиамерички. Међутим, улазимо у постамерички свет: он се дефинише и њиме се управља са разних места, а у томе учествују многи народи...“¹¹⁹ Те многе народе Закарија сврстава превасходно у неколико великих држава, које назива земљама у успону, у које свакако убраја Русију, Кину, Индију и Бразил.

И поред уочених падова и евидентне финансијско економске кризе, која је пољуљала укупну америчку моћ, сигурно је да се и даље ради о најјачем такмацу у међународној арени. С тим у вези, према подацима Светског економског форума¹²⁰, кључне компаративне предности САД су чињеница да се ради о најкомпетитивнијој економији на свету, првој по иновацијама, деветој по технолошкој спремности, другој по компјутерском улагању у истраживања и технологију, и другој по квалитету истраживачких институција...

У сваком случају, може се констатовати да у већем делу америчке администрације, аналитичара и водећих научника, постоји свест о значају и глобалним ефектима најновијих дешавања, па и економске кризе у САД, и са друге стране успона појединих земаља, које постају озбиљни конкуренти за место светске супер силе. Иако, и поред те свести, делом оправдано, они верују у и даље најдоминантнији положај САД и пресудну улогу ове силе у укупним међународним односима.

¹¹⁸ Закарија Фарид, *Пост-амерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009, стр. IX

¹¹⁹ Закарија Фарид, *Пост-амерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009, стр. 4

¹²⁰ Op. cit., стр. 40

3.3. Светска економска криза

Неизбежна тема последње две године, тема која је саставни део живота, како интелектуалне и политичке елите, тако и најсиромашнијих и најобесправљенијих категорија светске популације, јесте управо светска економска криза. Чињеница је да је она оставила дубок траг на све сегменте друштва, сваку државу и сваки, па и најмањи регион у свету, и довела до расправа и полемика, које у доброј мери предлажу радикално редефинисање савременог поимања економије.

Део заговарача оваквих теорија, истиче потребу мењања света у правцу његове још веће, јаче и дубље глобализације, концентрације капитала у малом кругу људи и институција, правдајући то потребом стручног и „одговорног“ руковођења светским токовима новца, а у циљу наводне заштите света од сличних нових криза. Овакве ставове поједини критичари доживљавају као остварење вековног сна о светској влади и светској доминацији, о крају малог човека и почетку контролисаног друштва. Са друге стране, бројни теоретичари, међу њима и угледни светски економисти, попут Јозефа Штиглица (Jozeph Stiglitz), сматрају да је западна демократија оптерећена системским грешкама, односно да је потпуно погрешно било какво форсирање концепта неолибералног капитализма. Према наводима Штиглица, управо овакав наступ неолибералног капитализма, и даље инсистирање на његовој примени, може да доведе до потпуног урушавања овог типа капитализма. Иан Велш управо указује на Штиглицову критику Међународног монетарног фонда (IMF-a), због давања универзалних права либерализацији капиталистичког тржишта, приватизационим програмима, кресању јавне потрошње, промоцији западног технолошког сектора и трговинских преговора у којима предност имају развијене нације... „Ово је редак пример да се аксиоми капитализма оспоравају унутар једне

сфере, као супротни ономе како се представљају – као природни, те одатле изван критике и питања...¹²¹

Такође, често се истичу тврдње да је светска економска криза далеко садржајнија, односно да њени корени и узроци настанка нису прости и да их не би требало повезивати само са дешавањима у сфери економије, а посебно не са кризом која је отпочела у САД. Наиме, указује се да појава ове кризе јесте непосредно везана за свеукупну кризу друштва, опште одсуство морала, духа и вредности, које су у добром делу историје биле неприкосновене. „Када 850 милиона људи у свету живи испод границе сиромаштва, и када се климатски услови растуће погоршавају, немогуће је говорити само о финансијској кризи. Сви системски ломови воде реалној кризи друштва...¹²²

Наравно да је модерно друштво изнедрило многе предности, које олакшавају живот, које га чине лакшим, квалитетнијим и свестранијим, али да ли такав начин живота и навике, које стичемо у њему, неизоставно носе собом само позитивне аспекте, или би полако требало да се „глобално“ упитамо које су мане савременог начина живота, и да ли сви његови сегменти доприносе човечанству, или се морамо одрећи неких навика и принципа, зарад будућих покољења и опстанка планете. У општој „поплави“ људских права, у истицању потребе да се заштити право на различитост сваког мишљења и иступања, у одређеним случајевима се заборавља старо правило да је слобода само дотле, докле се не угрожава нека друга слобода. . .

¹²¹ Welsh Ian, „In Defence of Civilisation: Terrorism and Environmental Politics in the 21st Century“, *Environmental Politics*, Vol. 16, No. 2, School of Social Science, University of Cardiff, 2007, стр. 360

¹²² Internet: Професор Francois Houtart, *Causes and Solutions to the Global Financial Crisis* President of UN General Assembly invites Expert Panel, United Nations General Assembly, 03.11.2008, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=10792>, приступ 02.06.2011

Савремена светска економска криза почела је економским сломом на тлу Сједињених америчких држава 2008. године (већ помињани Штиглиц, као годину почетка глобалне финансијске кризе наводи 1997., прим. Ж.Ј.), као директан продукт одсуства одговорне и професионалне политике банкарске професије, односно банкарским занемаривањем реалне ситуације и „охрабривањем“ клијената да узимају хипотекарне кредите и поред постојања свести о њиховој немогућности да одговоре на обавезе истих. Директан продукт ове кризе у САД била је пропаст око 40 милијарди долара акцијског капитала, као и завођење низа веома рестриктивних мера, на плану заштите и спасавања онога што се спасти могло, те с тим у вези и национализација највећих америчких хипотекарних поверилаца, а сам банкрот компаније „Lehman Brothers“ означен је као највећи банкрот икада забележен.

Помињани амерички теоретичар, Фарид Закарија, као кључни фактор ових дешавања, види у успеху, односно у великом привредном расту на глобалном нивоу током последње четвртине 20. века. Штавише, именовани светску економију пореди са „скупим аутомобилом“, савршених карактеристика и перформанси, који су сви возили током последње деценије, и при томе „искусили налет адреналина и опијеност“, али без знања како се заиста тим аутомобилом и управља...¹²³ Исти аутор указује да су Американци од почетка осамдесетих година трошили више него што су производили, добрим делом захваљујући улози долара као једине резервне валуте, те да су настале разлике надокнађивали новим задуживањима. С тим у вези, Закарија истиче да је дуг америчке нације, коју лично назива „нацијом дужника“, са 640 милијарди долара 1974. године, нарастао на 14 билиона долара 2008. године, а да се само од 2000. године тај дуг удвостручио.

Чињеница је да узроци кризе која се појавила, која још увек траје, и која је из сфере економије ушла и у сферу политике али и све остале, не могу бити објашњени без краћег осврта на домете до тада вођене економске политике на светском нивоу.

¹²³ Закарија Фарид, *Пост-амерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009, стр. xiii

Односно, не може се схватити ова савремена економска криза, без поимања улоге и штете или доприноса, институција које су доминирале глобалним економским токовима, од Другог светског рата до данас.

Користећи положај апсолутног победника и посебно своју неприкосновену економску моћ након рата, САД су пресудно утицале на формирање економских институција у свету који се опорављао. Такође, САД су своју моћ користиле и да опструишу процес изградње оних институција које су користиле свету, али које су могле да угрозе и њихову доминантну позицију. С тим у вези, посебно истичемо да је један од циљева Конференције у Bretton Woodsu¹²⁴, одржане 1944. године у поменутом граду у америчкој држави Њу Хемпшир, био и формирање Међународне трговинске организације, под окриљем УН-а, а у чијој надлежности је требало да буде креирање јасних правила понашања у међународној трговинској размени. На Конференцији УН у Хавани, одржаној 1948. године, посвећеној трговини и запошљавању, постигнута је сагласност у вези са основним принципима рада поменуте Међународне трговинске организације, али је Конгрес САД одбио да ратификује споразум о њеном стављању у употребу, и самим тим директно спречио њено формирање.

Неколико деценија касније, 1990. године, на иницијативу САД, од стране Међународног монетарног фонда (IMF), Светске банке (WB) и Министарства за финансије САД, усвојен је Вашингтонски споразум (Вашингтонски консензус). Према Штиглицу, три носећа стуба овог споразума су „фискална строгост, приватизација и либерализација тржишта“¹²⁵. Самим споразумом било је прописано 10 правила, које је требало да испоштују земље Латинске Америке у вођењу своје економске политике, односно чијим испуњењем би добиле одобрење за нове кредите. Оваква и слична правила, касније су често наметана и другим државама, посебно

¹²⁴ На овој конференцији основани су Међународни монетарни фонд и Међународна банка за обнову и развој.

¹²⁵ Џозеф Е. Штиглиц, *Противречности глобализације*, СВМ-х, Београд, 2002, стр. 67

оним у транзицији. Управо овај споразум био је увод у стварање Светске трговинске организације, 1995. године, чији је основни циљ била промоција даљег либерализовања спољне трговине и страних инвестиција. Бројна су мишљења која управо у поменутом Вашингтонском споразуму и хегемонији долара виде корене светске економске кризе. „Иницијално примењен на земље Латинске Америке, касније и на све економије у развоју, Вашингтонски споразум постао је синоним за доктрину глобалног неолиберализма или тржишног фундаментализма....“¹²⁶ У већем делу анализа провејава критички став, управо према вишедеценијској политици, својеврсној доминацији, коју су превасходно у економској сфери наметале САД, а посредством свог утицаја у појединим институцијама или организацијама.

„Све важније земље у развоју, сем Кине и Индије, су милом или по сугесијама ММФ-а, прихватиле концепт вођења економске политике који препоручује Вашингтонски консензус, односно модел неолиберализма...“¹²⁷ Међу домаћим ауторима, критичарима неолиберализма, својим запажањима се истиче Млађан Ковачевић, који у појединим анализама често указује на иступе америчког теоретичара, Милтона Фридмана, кључног заговорника неолиберализма, који је својевремено форсирао искључиво принцип приватизације, а који је почетком 2000. године признао грешку, примећујући да је најбитније да се створи правна држава, без које би иначе ефекти приватизације били минорни.

Колика је важност овог питања сведочи и пажња, коју је појава економске кризе у глобалним размерама добила и на унутар-политичком плану, али и у међународним оквирима. Као реакција на њене ефекте, од 2008. године, уследиле су бројне сесије и конференције, па и пред Генералном скупштином УН. На њеном заседању, 03.11.2008. године, Miguel d Escoto, тадашњи председавајући Скупштине, указао је да

¹²⁶ Internet: Liu Henry, „The Root Cause of Recurring Global Financial Crises“, <http://www.businessinsider.com/the-root-causes-of-recurring-global-financial-crises-2010-5>, приступ 04.04.2011

¹²⁷ Ковачевић Млађан, „Узроци и последице економске кризе и ефекти на Србију“, *Нова српска политичка мисао*, 24.04.2009. године, стр. 2

се криза незадрживо шири на све државе света, и нагласио потребу за сигурнијим и одрживим економским поретком, те у том смислу предложио формирање експертске комисије, предвођене професором Штиглицем, која би „извршила свеобухватно преиспитивање међународног финансијског система и предложила кораке, које би државе чланице требало да предузму у циљу обезбеђивања праведнијег и стабилног економског поретка“.¹²⁸ На истом заседању, Штиглиц је изјавио да међународна заједница мора бити посвећена развоју институција и инструмената за повећање стабилности и праведности глобалног финансијског система, и позвао на реформу руковођења међународним економским институцијама, закључивши да је једина институција која тренутно има широку легитимацију, управо УН.¹²⁹

И професор америчког универзитета у Масачусетсу, Џејмс Кроти, указује да би кључне разлоге актуелне светске економске кризе требало тражити у дубоко оштећеним институцијама и практиковању оног што се манифестује као „нова финансијска архитектура“ – „глобално интегрисани систем огромних конгломерата банака и тзв. банкарских система из сенке, основаних од стране инвестиционих фондова, и специјалних инвестиционих средстава основаних од стране банака...“¹³⁰

Чињеница је да у критици и анализама светске економске кризе предњачи критика неолибералног концепта капитализма, а појединци у деловању неолибералне глобализације виде и катастрофалне последице, у виду глобалне промене климе, односно ефекта стаклене баште, присуства генетски модификоване хране, болести лудих крава, оскудице воде за пиће.¹³¹ Такође, могу се приметити и групе које поздрављају ефекте кризе, које се надају да управо криза јесте увод у промену, да је

¹²⁸ Internet: *Causes and Solutions to the Global Financial Crisis President of UN General Assembly invites Expert Panel*, United Nations General Assembly, 03.11.2008, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=10792>, приступ 19.05.2011

¹²⁹ Ibidem

¹³⁰ Crotty James, *Strustural Causes of the Global Financial Crisis: A Critical Assessment of the New Financial Arhitecture*, University of Massachusetts, 2008, стр. 2

¹³¹ Internet: Даруши Еди, *Јанусова лица глобализације*, 22.11.2010. године, <http://pokret.net/cms/index.php?page=janusova-lica-globalizacije>, приступ 02.02.2011

она означила почетак краја једног система, стварајући услове за појаву идеологије и система који ће га наследити. Али, „првобитни ефекат кризе сигурно неће бити успон радикалне еманципаторске политике, прије ће то бити јачање расистичког популизма, нових ратова, повећање оскудице у најсиромашнијим земљама Трећег Свијета, те још већег раскола између богатих и сиромашних...”¹³² Славој Жижек, словеначки филозоф, указује да је најспонтанија, прва реакција сваке кризе паника, „која води враћању основама”¹³³, те упозорава на постојање основних премиса владајуће идеологије, које су према његовом мишљењу далеко од тога да буду доведене у сумњу, те истиче да се самом кризом оне само додатно утврђују... Жижек поставља питање да ли ће уствари сам економски крах можда бити искоришћен као својеврстан шок, „који ће створити идеолошке увјете за даљњу либералну терапију?”¹³⁴. Односно, овај филозоф примећује да је могуће да се сада, од стране оних који руководе светским економским системом, поведе расправа, не на тему укидања и рedefинисања концепта неолиберализма, него његове доследније и радикалније примене.

¹³² Internet: Жижек Славој, *Криза као шок терапија*, SIC, Филозофски факултет у Сарајеву, 16.06.2010. године, <http://www.sic.ba/rubrike/stav-esej/slavo-j-zizek-kriza-kao-sok-terapija/>, стр. 1, приступ 27.05.2011

¹³³ Op. cit., стр. 2

¹³⁴ Internet: Жижек Славој, *Криза као шок терапија*, SIC, Филозофски факултет у Сарајеву, 16.06.2010. године, <http://www.sic.ba/rubrike/stav-esej/slavo-j-zizek-kriza-kao-sok-terapija/>, стр. 2, приступ 27.05.2011

ЧЕТВРТИ ДЕО

ИДЕОЛОГИЈА, ОРГАНИЗАЦИЈЕ И АКЦИЈЕ РАДИКАЛНИХ ЕКОЛОШКИХ ГРУПА И ПОКРЕТА

Еколошка свест стара је као и сам човек. Она се у појединим, почетним фазама, манифестовала посредно, спорадично, сходно степену културолошког и интелектуалног развоја. Природи се обраћало и поштовала се кроз култове, верске обреде и друге обичаје, који су у том тренутку представљали наслеђену потребу показивања захвалности природи за плодове које је човеку дала, али и покорности и страхопоштовања пред њеном снагом и моћи.

Човек је природу поштовао и ње се плашио, али и живео према законима и кодексима које је она одређивала и наметала. Каснији развој цивилизације, успон човека и јачање економске свести и материјалних потреба, довели су до покретања различитих, понекад оправданих, понекад непотребних и неразумних активности у, и према природи, које су проузроковале дизбаланс и ремећење некадашњег мира и владавине природе.

У другој фази, током „владавине човека“, додуше само привидној (имајући у виду стварну моћ природе, односно потпуну зависност човека и свих живих бића од њене ћуди), доминантна је постала логика профита, логика зараде и развоја. Сам развој људског друштва, по себи пожељан, понекад изискује да се човек са природом суочи на најгрубљи могући начин, али је постепено таква пракса од изузетка постала правило. Човек је постао груб и безосећајан. Уместо поштовања према природи почео је да испољава непоштовање и крајњи немар, уместо страха, охолост и надменост, како према самој природи, тако и према осталим живим бићима, превасходно животињама. „Чињеница да се од свих живих бића, сам човек може сматрати есенцијално деструктивном силом, и да он управља енергијама којима је отпор природе – оне природе коју сви материјални облици живота и све неорганске

супстанце слушају – потпуно немоћан, тежи да докаже да, иако живи у физичкој природи, он није њен део, да је потекао од више узвишеног родитељства, и да припада вишем реду постојања него они рођени из њене утробе и подређени њеном диктату...¹³⁵

Управо ово поимање реалности, прекорачења закона природе, ремећење мира и слоге који су стотинама година постојали између људи, природе и читавог живог света, довело је до првих озбиљнијих филозофских и социолошких расправа, те изнедрило и конкретне критичке ставове истакнутих мислилаца. Такав тренд растао је из деценије у деценију, а у другој половини двадесетог века довео и до појаве покрета и организација са јасном платформом борбе против постојећег система вредности, који је према њиховим запажањима у потпуној супротности са природом и живим светом, и који је наводно довео до пропасти и деградације животног окружења.

Развој идеје заштите природе, као и идеје права животиња и њихове заштите, према досадашњим анализама, може се сврстати у неколико етапа. У првој етапи може се говорити о филозофским и религијским промишљањима природе, те човековог места и односа са њом и у њој, као и односа човека према животињама, када још увек нема јасног опредељења по питању њихове заштите, што је директна последица чињенице да у античко доба, па и знатно касније, није било деградације нити опасности по природу и животиње, карактеристичних за модерно доба.

Друга или друге етапе, у развоју идеје заштите природе и живота на Земљи, сигурно су везане за период у којем човек и његова научно-технолошка достигнућа постају доминантни, када у налету стваралачке енергије, технолошке и индустријске револуције, човек постаје деструктиван у односу на окружење и живи свет.

Управо у том периоду, јачањем свести о неопходности очувања природе и живог света, поједине групе и појединци уобличио су и прихватили поједине конкретне

¹³⁵ Marsh Perkins George, *Man and Nature*, University of Washington Press, USA, 2003, стр. 36-37

филозофско идеолошке концепције, које су постале темељ њихове борбе и моторна снага за њихове акције. У том смислу, посебно се могу издвојити покрет за права животиња на једној, и радикални еколошки покрет на другој страни.

4.1. Идеологија покрета за права животиња

Настојећи да проникну у корене негативног односа човека према природи и животињама, бројни теоретичари и истакнути научни радници у овој области, преиспитивали су понашање и свест човека од прадавних дана.

Један од истакнутих бораца за права животиња, Питер Сингер (Piter Singer) у својим истраживањима сеже у рано хришћанство, те у божијим заповестима и смерницама види основ негативног односа према природи и животињама, односно у божијој намери да створи човека по свом лику и да му да доминацију над „рибом у мору, птицама на небу, над земљом, и над сваким живим створом...”¹³⁶ Сингер иде тако далеко да указује и на дешавања у Рају, односно на Адамов грех, који је означио пад човека, за који су према њему оптужени жена и животиња.

Имплицитно, овај став су касније прихватили многи, који су у њему нашли основ за критику хришћанских догми по питању свемоћи човека, односно свемоћи мушкарца. Ипак, од стране критичара хришћанских ставова по питању природе и статуса човека и животиња, повремено се као позитивни примери истичу Свети Фрањо Асишки, који је испољавао бригу за птице и звери, и са посебним поштовањем се обраћао природи, затим Свети Басил, Свети Џон Христозом, Свети Исак Сиријски и Свети Ниот, који се може сврстати у претече поборника директне акције, с обзиром да је практиковао саботирање лова, уништавањем замки и спашавањем јелена и зечева. Сингер наводи пример понашања Светог Фрање Асишког, као еклатантан у доказивању да љубав према свим бићима „може коегзистирати са теолошком позицијом, која је прилично ортодоксна у свом спицизму...”¹³⁷

¹³⁶ Singer Piter, *Animal Liberation*, Pimlico, 1995, стр. 186

¹³⁷ Op. cit., стр. 198

Многи аутори затим истичу учења Питагоре и Аристотела, као оне који су у употребу и свест увели став о узвишености човека, „као рационалне животиње која има право да експлоатише неразумне животиње...”¹³⁸, иако увек наглашавају да се Питагора залагао да се према животињама поступа са поштовањем, али искључиво због уверења да се душа човека након смрти сели у животињу.

Аристотел је познат по специфичном односу према ропству, схватању да су неки људи робови по својој природи, те да је за такве ропство и добро и целисходно, да су они само живи део својине и једно оруђе које служи за различите намене. Такође, Аристотел је сматрао да животиње постоје да би служиле људској сврси, иако, према запажањима Сингера, Аристотел за разлику од „аутора Постанка“ (Библија, прим. Ж.Ј.), не прави тако дубок јаз између човека и животињског света. „Аристотел је целу природу видео као хијерархију, у којој они са мање разумских способности постоје због добробити оних са више разумских способности...Биљке постоје због добра животиња, звери због користи човека - домаће животиње због човекове потребе за храном, дивље због хране и осталих споредних ствари, попут одеће и различитих алата. Пошто природа ништа не прави без сврхе и узалудно, сасвим је јасно да је створила све животиње због добробити човека...”¹³⁹ Лидик Доналд наводи ставове грчког филозофа Целса, опонента хришћанству, који се превасходно супротстављао премиси да су људи морално супериорни над животињама, те указивао да Бог мора бити пристрасан према нижим животињама, пошто оне живе у природи без потребе да сеју храну и производе одећу.

Рим је као специфична епоха био обележен и низом негативних појава, ратовима, сплеткама, заверама, жудњом за моћи, али и жељом и вољом да се ужива и производи туђа патња, како човека, тако и животиње. У бруталним призорима борби гладијатора уживале су масе, на такву забаву свесно подстрекиване од стране војне и

¹³⁸ Liddick Donald R., *Eco-Terrorism: Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 23

¹³⁹ Singer Peter, *Animal Liberation*, Pimlico, 1995, стр. 189

политичке елите, која је углавном била руковођена геслом „хлеба и игара“, а са циљем одвлачења пажње широких народних маса од егзистенцијалних питања и нарастајућих унутрашњих проблема. Такав Рим није ни могао да изнедри неку озбиљнију и запаженију опсервацију таквог стања, па ни његову критику. Штавише, управо је хришћанство, према Сингеру, Риму донело идеју *јединствености људске душе*. Управо то је моменат, каже Сингер, који фаворизује људе као једина бића, која су предодређена да живе и после смрти, а што је по њему и родило идеју *светости људског живота*.

Иако се може прихватити тврдња да је Рим из моралних оквира потпуно скрајнуо робове и животиње, морамо указати и на неке светле тачке овог периода, попут Овида, Сенеке, Плутарха и Порфирија, који су имали разумевање за бол и патњу животиња и у том смислу се и залагали за хуман однос према њима. Сам Плутарх, наводи се као први који је хуман однос према животињама предлагао као морални кодекс, као однос базиран „на темељима универзалне благонаклоности, а независно од било којег веровања у сељење душе...“¹⁴⁰

Период Ренесансе и Хуманизма, такође у свом фокусу има човека, односно његове особине, могућности и предодређености, без много осећаја за природу и друга жива бића, са појединим критичким становиштима, попут Леонарда Да Винчија (Leonardo da Vinci), који је остао упамћен по делекосежности своје реченице: „Доћи ће време када ће људи попут мене гледати на убиство животиње као на убиство човека...“¹⁴¹, али и Чарлса Дарвина и његовог дела „Порекло човека“, које је у домену поимања постанка човека направило револуцију, директним супротстављањем до тада доминантном религијском учењу хришћанства, затим Ђордана Бруна (Giordano Bruno), који је човека видео само као један изузетно ситан сегмент у широким просторима васионе. Свакако, пажњу заслужују и убеђења Ренеа Декарта (Rene

¹⁴⁰ Singer Peter, *Animal Liberation*, Pimlico, 1995, стр. 193

¹⁴¹ Liddick Donald R., *Eco-Terrorism: Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 24

Descartes), који је животиње поредио са машинама, сматрајући их бездушним и без свести. „У Декартовој филозофији, хришћанска доктрина да животиње немају бесмртну душу, има екстраординарну последицу да одатле оне немају ни свест... Оне су по њему просте машине, аутомати. Оне не осећају ни задовољство ни бол, нити било шта друго...”¹⁴² Декарт је животиње називао и „зверима без свести“, а сматрао је и да су попут сата, односно да су „способне да чине неке ствари боље од нас, као што сат боље рачуна време; али, као и сат, животиње немају свести...”¹⁴³

Значајне кораке напред, по питању односа према животињама, и самој природи, учинили су просветитељи, на челу са Џоном Локом (John Locke), који је указивао на потребу социјализације и васпитавања деце да од малих ногу поштују животиње, Жан Жак Русоом (Jean Jacques Rousseau), противником убијања животиња за потребе исхране, мислиоцем који је човека посматрао као саставни део природе, у функцији „оца фамилије животиња“, Иманеулом Кантом (Immanuel Kant), који се залагао за престанак окрутности према животињама, и Џереми Бентамом (Jeremy Bentham), првим који је тешко стање и положај животиња довео у везу са положајем робова и који је закључио: „Питање није да ли оне могу да размишљају, нити да ли могу да причају, него да ли могу да пате?”¹⁴⁴

Логичан след оваквих идеја, није могао, а да се не одрази и на шире слојеве, те да у одређеном степену не утиче и на обликовање и конкретних законских предлога, којима се настојало утицати на стање које је трајало вековима. Већ 1800. године у Великој Британији је предложен закон о забрани организовања светковина на којима су у циљу забаве људи различитим понижењима били излагани бикови, затим 1821. године када је предложен закон у циљу регулисања области поступања са коњима.

¹⁴² Singer Peter, *Animal Liberation*, Pimlico, 1995, стр. 200

¹⁴³ Regan Tom, *The Case for Animal Rights*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 2004, стр. 3

¹⁴⁴ Bentham Jeremy, *Introduction to The Principles of Morals and Legislation*, у Singer Peter, *Animal Liberation*, Pimlico, 1995, стр. 203

Поред наведеног, 1822. године, Мартин Ричард (Martin Richard), земљопоседник, у британском Парламенту покренуо је иницијативу за усвајање Закона којим се забрањивало злостављање појединих врста домаћих животиња. У жару борбе, именовани и група његових истомишљеника основали су Royal Society for the Prevention of Cruelty of Animals (RSPCA). Већ 1849. године, као директна последица оваквих захтева, британски Парламент је усвојио Закон, којим су детаљније регулисана поједина питања у области заштите животиња. Са друге стране, у САД је први сличан закон усвојен 1828. године, а њиме се исти јасно декларисао против људи који су злостављали и убијали поједине домаће животиње.

Поред иницијатива у највишим законодавним телима у САД и Великој Британији, крај 19. века био је обележен и оснивањем бројних друштава у области заштите и права животиња, попут American Society for the Prevention of Cruelty to Animals (ASPCA), Vistoria Street Society (VSS), British Union for the Abolition of Vivisection, National Antivivisection Society, Church Antivivisection League...

Такође, појавили су се и бројни други различити захтеви, који су на сликовит начин описивали стање свести тадашњег човека, попут захтева за вегетеријанском исхраном¹⁴⁵. Иако овакви захтеви у почетку нису били прихваћени, представљали су основу касније институционализације питања права животиња.

Након Другог светског рата, настављен је тренд борбе за већа права животиња, који је кулминирао 60-их година кроз радикализовање захтева у правцу све већег истицања права животиња у односу на поједине облике њихове заштите...

Према Томиславу Маркусу, *анимализам* (покрет за права животиња, прим. Ж.Ј.) настоји да „заштити појединачна бића слична човеку, углавном веће сисаре и птице,

¹⁴⁵ У Великој Британији је 1847. године основано Вегетаријанско друштво.

или признањем »права« (деонтолошка етика) или истицањем патње као кључног чимбеника (утилитарна етика)...¹⁴⁶

С тим у вези, важан сегмент који желимо да истакнемо, инспирисани ставовима Доналда Лидика, јесте дистинкција коју су и многи други знаменити људи приметили, а то је постојање разлике између покрета за добробит животиња и покрета за права животиња. Наиме, посебно у почетној фази борбе у овој области, постојали су бројни гласови који су се снажно залагали за хуман однос човека према животињама, али уз истовремено истицање да такав однос не значи да те животиње имају и посебна права, или чак било каква права.

Лидик сматра да се сфера бриге за животиње развијала паралелно са појединим социјалним процесима, чији је искључиви циљ било постизање одређених помака на пољу људских права. У том смислу, овај аутор повезује борбу за права животиња са борбом за права жена и права робова, односно указује да није случајно да се модерни покрет за права животиња и радикални покрет за заштиту животне средине развијао паралелно са грађанским покретом и покретом за права жена, шездесетих година прошлог века. „Промена у моралној филозофији и истинска забринутост за патњу животиња, покренули су експлозију покрета за права и социјалну бригу животиња, у другој половини 20. века..¹⁴⁷ Такође, Лидик сматра да заступање идеје социјалне бриге и права животиња, у том периоду излази из оквира САД и Велике Британије и постаје глобални феномен у одређеном смислу.

Не желећи да умањимо значај и далекосежност осталих приступа, сматрамо да је ипак највећи утицај на формирање специфичне и препознатљиве идеологије покрета за права животиња имао Питер Сингер, односно његово дело „Ослобођење животиња“ (Animal Liberation).

¹⁴⁶ Markus Tomislav, *Dubinska ekologija i suvremena ekološka kriza*, Hrvatsko sociološko društvo – Institut za društvena istraživanja – Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006, стр. 59

¹⁴⁷ Liddick Donald R., *Eco-Terrorism: Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 31

Чињеница је да је Сингер најпре критици подвргао конформизам организација које су у овој области обележиле 19. и прву половину 20. века. Сматрао је да су ове организације, од почетног радикализма, постепено, како су расле у броју и снази, губиле ту своју радикалну димензију, те постајале део естаблишмента против којег су се бориле... „Оне су створиле блиске контакте са члановима Владе, бизнисменима и научницима. Оне су покушале да ове контакте искористе да побољшају положај животиња, што је довело до минорних позитивних помака; али у исто време, контакти са онима чији основни интереси су употреба животиња за храну или истраживања, отупели су радикални критицизам експлоатације животиња, који је инспирисао оснивача. Опет и опет, удружења су улазила у компромис, мењајући своје фундаменталне принципе за тривијалне реформе...”¹⁴⁸

Суштински допринос овог аутора, који је заправо и темељни постулат идеологије покрета за права животиња, јесте његово инсистирање на *принципу једнаког разумевања интереса свих животиња*, као и залагање за вегетаријанство. Сингер понашање човека према животињама назива тиранијом, која је „проузроковала и даље узрокује велику патњу и бол, који се могу поредити са оном коју су проузроковали векови тираније белих људи над црнцима. Борба против тираније јесте борба једнако важна као и за свако друго морално и социјално питање за које се борило током претходних година...”¹⁴⁹ Човек је за Сингера исто животиња, додуше доминантна, и он је свестан разлике између те и других животиња, те на том основу истиче да те разлике морају утицати и на појаву неких разлика у правима које имају.

„Протезање базичног принципа једнакости са једне групе на другу, не подразумева да ми морамо третирати обе групе на потпуно исти начин, или дати иста права за обе групе...”¹⁵⁰

¹⁴⁸ Singer Peter, *Animal Liberation*, Pimlico, 1995, стр. 218

¹⁴⁹ Singer Peter, *Animal Liberation*, Pimlico, 1995

¹⁵⁰ Op. cit., стр. 2

Сингер тражи да схватимо да тај његов базични принцип једнакости не значи потпуно једнак третман, него *једнако разумевање за различите јединке*, и указује да узимање у обзир интереса бића, какав год тај интерес био, *мора бити примењено на свако биће*, без обзира на врсту, боју, род, пол... У том смислу, он посебно истиче Бентамово виђење способности животиња за патњу (capacity for suffering), као кључне особености која бићима даје право на једнако уважавање. „Камен нема интерес, јер он не може да пати...”¹⁵¹

Појам који је Сингер посебно фаворизовао, и за који је сматрао да је кључна (негативна) карактеристика модерног човека, јесте појам „спицизма“: Овај појам, дефинисао је као „предрасуду, која форсира интересе чланова сопствене врсте, а против интереса чланова других врста...”¹⁵²

Сингер се у суштини свог дела супротставио ставу о централној улози човека, антропоцентристичком погледу на свет, пре свега се питајући како се човеку може дати право да експлоатише друге врсте, ако поседовање вишег степена интелигенције не даје то исто право човеку у односу на другог човека?

Веома интересантан приступ у лечењу последица вековних веровања и „заблуда“, Сингер је базирао на претпоставци да се ставови човека о животињама почињу формирати још у раном детињству, те да у том периоду једна од најутицајнијих околности јесте исхрана у којој доминира месо, залажући се за другачије и квалитеније васпитавање младих нараштаја...

У сваком случају, може се рећи да Сингерово дело и његова тумачења ранијих сличних ставова, представљају отелотворење идеолошког концепта борбе за права животиња, као права по себи, а не залагања за незнатну заштиту и спорадичне изливе благонаклоности и сажалења према нељудским врстама.

¹⁵¹ Singer Peter, *Animal Liberation*, Pimlico, 1995, стр. 8

¹⁵² Op. cit., стр. 6

Са друге стране, утицај његовог дела, ставова и идеја (као најдоминантнијих у овој области), на групе и појединце које се залажу за права животиња, не може се оставити по страни када се расправља о могућности примене насиља и директног наношења бола или у екстремним ситуацијама и лишавања живота људских бића, која се окарактеришу као претња интересима и правима животиња.

Можда је најбољи коментар с тим у вези, коментар Брона Тејлора (Bron Taylor), који је (осврћући се не директно на Сингера него уопште на деловање присталица покрета за права животиња) указао да „индивидуалистична етика присталица покрета за права животиња, која обезбеђује основу за етикетирање убијања не људских бића, животиња, као убиство, и изједначавање вивисекције са тортуром, ствара логику која може оправдавати насиље као средство да би се спречиле такве неправде....“¹⁵³ Ипак, именовани истиче да је мало вероватно да идеологија покрета за права животиња правда примену оружја за масовно уништење, управо из разлога јер „индивидуалистичка етика предпоставља заштиту невиних индивидуа, укључујући невина људска бића....“¹⁵⁴

¹⁵³ Taylor Bron, „Threat Assessments and Radical Environmentalism“, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 15, No. 4, 2003, стр. 180

¹⁵⁴ Ibidem

4.2. Идеологија радикалног енвајронментализма

Идеолошка потка покрета за заштиту животне средине, односно радикалног енвајронментализма, мало је сложенија и може се везати за неколико кључних праваца, међу којима посебно место имају пре свега дубинска екологија, а затим и социјална екологија, екофеминизам и екоанархизам... Другим речима, када су у питању присталице радикалног енвајронменталног покрета, посебно они које део стручне јавности назива екотерористима, сматра се да они не делују на основу једне, јасне и посебне идеолошке платформе, односно да је њихово деловање надахнуто неколицином филозофија и идеологија које се међусобно преклапају, превасходно поменутих.

Радикални енвајронментализам може се дефинисати и као манифестација одговора незадовољних и, како их неки називају, пробуђених, оних који су устали против система, али и против досадашњих облика борбе за заштиту животне средине, који су од првобитног радикалног поклича, према њиховим запажањима, дошли до тачке кооптације, колаборације и неограничене сарадње са владама, односно институцијама система, те управо тиме и своју борбу свели на декларативне захтеве и поједине козметичке измене закона. Управо неделотворност, уљуљканост и неефикасност устаљених – „mainstream“ еколошких покрета, довела је до појаве радикалних и одлучних захтева за кореним променама, променама најпре у свести, у начину схватања места човека у природи, његовог односа према њој, а затим и о правцима и начинима борбе, која је изнад свега усмерена на целовите и свеобухватне промене и која као главног противника види постојећи систем масовне потрошње, либералног тржишта, систем доминације великих над малима, систем доминације мултикорпорацијског капитала над човеком и природом. За присталице радикалног енвајронментализма, помак који је направљен, односно чињеница да у многим западноевропским земљама владу чине и партије зелених, да озбиљан утицај у доношењу појединих закона, као и значајну медијску пажњу имају поједине

еколошке групе и покрети, једноставно су оцењени као апсолутно неделотворни и додворивачки.

„Развој првог правог радикалног покрета је типична појава процеса »прогресивне« радикализације, где напори попут политичког лобирања и протеста не дају жељене резултате и очекивану промену, водећи у криминал, а у име датих узрока...”¹⁵⁵

Поједини аутори сматрају да је борба за животну средину у својим коренима везана за екологизам, односно за 19. век, док у модерном смислу истичу појаву енвајронментализма, који је према њима конституисао ново мишљење и нову теорију, и који је изазвао капиталистичке вредности у многим областима.¹⁵⁶ Ђиорел Куран (Giorel Curran), као и многи други пре и после њега, као једног од покретача ове нове, радикалније мисли, указао је на Рејчел Карсон (Rachel Carson) и њено дело „Тихо пролеће“ (Silent Spring), истакавши да је покретање ове нове свести, уствари увиђање да су у великој опасности људско здравље и интереси човека, те да су питања загађења, демографског бума, недостатка ресурса, ширења нуклеарних постројења и токсичног отпада, брзо постала темељни стубови еколошке свести. „Радикална екологија је израсла из осећања кризе у индустријализованом свету. Она стоји на новој перцепцији да доминација над природом захтева доминацију људских бића у оквиру раса, класа и родова. Радикална екологија суочава илузију да су људи слободни да експлоатишу природу... Уводи свест о одговорности према остатку природе и другим људима... Кључна тачка радикалне екологије је свет у моралној и еколошкој кризи; експлицитан изазов доминацији и хијерархији у свим њиховим

¹⁵⁵ Liddick Donald R., *Eco-Terrorism: Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 55

¹⁵⁶ Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006

формама; обликовање нове енвајронменталне етике; и улога визионарске политике у мењању света..¹⁵⁷

Брон Тејлор наводи да се радикални енвајронментализам „везује за акције оних који крше закон, у понекад драматичном испољавању >директне акције<, у одбрану природе. Овакве акције - које могу укључити цивилну непослушност и саботажу, у појединим случајевима, који представљају ризик за људе - генеришу критику и клеветање ових покрета..¹⁵⁸ Овај аутор указује да овакво опажање и акција захтевају да „модеран, индустријски човек претрпи драматичну промену, прихватањем екоцентричне идеологије, која укључује сажаљење према свим нељудским врстама. Овај идентитет, са друге стране, зависи од људског повезивања са природом..¹⁵⁹ Тејлор у своја разматрања уводи и релегијску димензију, односно истиче да иступи присталица радикалног енвајронментализма подразумевају критику доминантних стремљења западне религије и филозофије, које по њима десакрализују природу и промовишу угњетавачке ставове према природи, али и према људима.¹⁶⁰ Иако, примећује да нису сви учесници радикалног енвајронменталног покрета религиозни, а подвлачећи критички однос радикалног енвајронментализма према западном монотеизму, Тејлор указује и на привлачну моћ далекоисточних религија (попут Даоизма и Будизма), односно њихову сродност у идеолошком смислу, са радикалним енвајронментализмом, по питању односа према природи. Те религиозне алтернативне, Тејлор сматра корисним у процесу промоције не само сакрализације природе него и сродне етике „у којима све форме живота чине фамилију на путу

¹⁵⁷ Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006, стр. 110

¹⁵⁸ Taylor Bron, *Encyclopedia of Religion and Nature*, London & New York: Continuum, 2005, стр. 1326

¹⁵⁹ Taylor Bron, „The Tributaries of Radical Environmentalism”, *Journal for the Study of Radicalism*, Vol. 2, No. 1, 2008, стр. 27-61

¹⁶⁰ Ibidem

еволуције. У оквиру овог погледа на свет, сваки живот заслужује поштовање и бригу...¹⁶¹

Овај аутор сматра да чак и оне присталице и активни чланови радикалног енвајронменталног покрета, који себе не сматрају религиозним, такав став форсирају искључиво због својих укорењених предрасуда и становишта према западној религији, а коју по њему неоправдано поистовећују са религијом уопште, односно са принципима западне религије који су за њих отелотворење ауторитарних и анти-природних опредељења.

Маркус указује да посебно присталице идеологије дубинске екологије (као идеологије која се може означити кључном за практично деловање радикалних енвајронменталиста) имају развијену религиозну димензију. Наиме, овај аутор истиче да „иако дубинска екологија није религиозни покрет у традиционалном смислу, очито је постојање снажног религиозног елемента у њој према другим врстама и екосфери као дому људске врсте...“¹⁶²

Као антисистемски покрет, радикални еколошки покрет види и Хорн Тејлор, који као темеље на којима је формирана теорија радикалног енвиронментализма наводи дела „Politics of Nature“ (Bruno Latour) и „Imperia“ (Michael Hardt - Antonio Negri).

Бавећи се анализом деловања појединих покрета, који су и декларативно, али и у пракси показали своју приврженост радикалном енвајронментализму и директној акцији, Horne Taylor је закључио да се идеолошке доктрине којима се припадници ових група руководе, базирају на 3 кључне директиве:

¹⁶¹ Taylor Bron, *Encyclopedia of Religion and Nature*, London & New York: Continuum, 2005, стр. 1327

¹⁶² Markus Tomislav, *Dubinska ekologija i suvremena ekološka kriza*, Hrvatsko sociološko društvo – Institut za društvena istraživanja – Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006, стр. 53

- 1) нанети економску штету онима који стичу профит на деструкцији и експлоатацији природног окружења;
- 2) обелоданити и едуковати јавност о зверствима почињеним над животним окружењем и свим врстама које у њему заједнички живе;
- 3) предузети све неопходне мере предострожности против повређивања било које животиње, човека или другог живог бића.¹⁶³

Сматра се да је један од кључних догађаја, у вези са конституисањем филозофско-идеолошког концепта *дубинске екологије* била конференција „Права не-људске природе“ (Rights of Non-Human Nature), одржана 1974. године, под покровитељством Џона Родмана (John Rodman), политичког теоретичара, у том периоду ангажованог на једном од престижних калифорнијских универзитета. На овој конференцији учешће су узели бројни значајни ауторитети и научни радници из области екологије, а који су важили за „најважније интелектуалне архитекте неантропоцентричног енвајронменталног покрета...“¹⁶⁴ Брон Тејлор сматра да је вртоглави успон еколошке филозофије током седамдесетих година имао веома важну улогу у креирању *енвајронменталне етике*, као нове форме у структури моралне филозофије, а као моменат њеног академског оживљавања, наводи 1971. годину, када је Беирд Келикот (Baird Callicot) на Универзитету Висконсин одржао прво предавање на тему енвајронменталне етике. Такође, он указује да је овај теоријски прилаз обезбедио присталицама радикалног еколошког покрета, историјске и филозофске темеље, за њихове акције на терену и „алтернативне врсте мишљења усмерене против више доминантних културно прихватљивих идеологија...“¹⁶⁵

¹⁶³ Horne Taylor, „The Radical Environmental Movement: Incorporating Empire and the Politics of Nature“, *Green Theory & Praxis: The Journal of Ecopedagogy*, Vol. 2, No.1, 2006, стр. 4

¹⁶⁴ Taylor Bron, „The Tributaries of Radical Environmentalism“, *Journal for the Study of Radicalism*, Vol. 2, No. 1, 2008, стр. 27-61

¹⁶⁵ Op. cit., стр. 27-61

*Дубинска екологија*¹⁶⁶ је филозофија критике антропоцентричке мисли, уместо које се као централни појам уводи појам биотичког егалитаризма (биоцентризма), и која претендује да буде својеврсна филозофија еколошке свести. Сматра се да својим екоцентричним ставом жели да помири човека и природу, радије него да нагласи разлике и јаз између њих. Такође, у фокусу присталица и теоретичара дубинске екологије је еколошка криза, али схваћена искључиво као продукт фундаменталне кризе вредности.¹⁶⁷ Решење које се у оквиру овог приступа предлаже је нови морал, који у великој мери уважава еколошке, социјалне и политичке чиниоце... „За присталице дубинске екологије, природа је суштинска, а не инструментална вредност, и управо та њена суштинска вредност захтева њену заштиту... Стављање природе на место које заслужује, и свест о месту човека у тој природи, захтева дубоку промену свести.“¹⁶⁸

Иако корене има у схватањима Баруха Спинозе (Baruh Spinoza), Алдо Леополда (Aldo Leopold) и других великих мислилаца, као оснивач, а у сваком случају утемељивач имена дубинске екологије, сматра се норвешки филозоф Арне Нес (Arne Naess), који је 1972. године у употребу увео појам дубинске екологије, када је предложио нову дисциплину – екозофију, али и идеју *радикалне еколошке једнакости*, коју је формилисао кроз захтев да се свим формама живота призна универзално право да живе, као и да се прихвати реалност да ниједна врста нема више права у односу на друге врсте. Нес је критиковао тзв. „плитку екологију“ (shallow ecology), односно њено просто залагање за реформе у области индустријске производње и индустријског начина размишљања, које су се виделе као довољне у спречавању деградације животне средине. Насупрот томе, дубинска екологија почива на

¹⁶⁶ У истом значању користе се и термини „нова филозофија природе“, „фундаментална екологија“ и „екофилозофија“.

¹⁶⁷ Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006, стр. 110

¹⁶⁸ Ibidem

„принципима различитости, комплексности, аутономије, децентрализације, симбиозе, егалитаризма и бескласног друштва.“¹⁶⁹

Дејвид Лендис Бернхил (David Landis Barnhill) сматра да је дубинска екологија „дубинска“, због тога што промишља критички о фундаменталним претпоставкама о вредности природе и односа људи и природног света, те да се она односи да било коју еколошку филозофију која критикује дубоко укоренење погледе и предлаже радикалне алтернативе.¹⁷⁰

За Томислава Маркуса, поменутог професора загребачког Универзитета, дубинска екологија представља „облик екопсихологије, настојање духовне пробразбе појединца, не ради приватног задовољства, већ као предувјета за ширу социјалну промјену...“¹⁷¹ Овај аутор истиче да део присталица дубинске екологије изражава симпатију према поступцима екотаже, „не сматрајући да је то екотероризам, већ акт грађанске непослушности, оправдан ако се ради о очувању еколошког интегритета одређене екорегиије...“¹⁷²

Поред наведеног, Маркус истиче и да присталице дубинске екологије бескомпромисно одбацују став да напредак у области технике, по аутоматизму значи и напредак човечанства, односно да они заговарају тзв. „прикладну технику (appropriate technology) у релативно децентрализованим и локалним заједницама с

¹⁶⁹ Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006, стр. 112

¹⁷⁰ Internet: Barnhill Landis David, “Deep ecology”, http://www.eoearth.org/article/deep_ekology, 12.10.2006, приступ 10.02.2011

¹⁷¹ Markus Tomislav, *Dubinska ekologija i suvremena ekološka kriza*, Hrvatsko sociološko društvo – Institut za društvena istraživanja – Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006, стр. 34

¹⁷² Ibidem

врло ограниченим могућностима штетног утјецаја на околину...“¹⁷³ У том смислу, Маркус повлачи паралелу између ставова дубинске екологије и ставова Мартина Хајдегера (Martin Heidegger), који је сматрао да се од античког до модерног доба одвијао процес „субјективизације и заборављања битка, у којем се све бивствујуће претвара најпре у облике људске теоријске имагинације (идеје, Бог, појмови), а затим, у новије доба, у објект техничке манипулације...“¹⁷⁴ Такође, овај аутор истиче значај и утицај холистичког приступа Геја хипотезе, коју је седамдесетих година формулисао британски геохемичар Џејмс Лавлок (James Lovelock), и по којој се земља посматра као специфичан суперорганизам, „унутар којег органске целине регулирају или пресудно доприносе регулацији темељних еколошких циклуса, како би остали погодни за живот...“¹⁷⁵ Маркус сматра да дубински еколози посебно прихватају ову хипотезу због њене негације механичке парадигме, односно негације премисе да жива бића током свог деловања остварују сарадњу, кроз коју врше и одређене промене у свом окружењу, при томе се не прилагођавајући слепо геолошко климатским променама, затим због холистичког приступа, минимизовања значаја човека, анти-антропоцентризма и својеврсне духовне димензије. Позивајући се на ставове Џорџа Сесионса (Georga Sessionsa), који је направио дистинкцију између екоцентричног екологизма, чији је кључни циљ заштита дивљине, и антропоцентричног екологизма, који више пажње поклања човеку, тежи заштити насељених подручја и егалитарнијим односима међу људском популацијом, Маркус дубинску екологију означава најзначајнијим представником екоцентричног екологизма. Управо осврћући се на ту димензију дубинске екологије, као њену директну последицу, он види изражено присуство „култа дивљине“, односно даље

¹⁷³ Markus Tomislav, *Dubinska ekologija i suvremena ekološka kriza*, Hrvatsko sociološko društvo – Institut za društvena istraživanja – Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006, стр. 40

¹⁷⁴ Op. cit., стр. 80

¹⁷⁵ Op. cit., стр. 53

узрочно-последично залагање за идеју биорегионализма¹⁷⁶ (везивање за место становања, без веће мобилности, исхрана базирана на производима из екорегиие, живот у еколошком дому, са којим се човек мора поистоветити и бранити га, независност од дубљих и ширих глобалних дешавања...). „Дубински еколози не поистовећују природу са дивљином – природа је целина екосустава, биолошких и еколошких процеса, док је дивљина негација цивилизације. За дубинске екологе људи су увек део природе, а могу – и пожељно би било да су што више – иако не морају бити – део дивљине...”¹⁷⁷

Иван Цифрић сматра да дубинска екологија није инспирисана унапред прихваћеним филозофским или етичким системом него сопствено изграђеним разумевањем релација у природном поретку и потребом промене односа друштва према њој. „Она је тежња за *радикалном променом* постојећег односа према природи и свету као целини, а не само реформисање односа у свијету. Претпоставља природни поредак као основу, па онда социјални и нормативни етички сустав који се концентрира на промјену моралне свијести...”¹⁷⁸ Такође, Цифрић указује да је ова идеологија усмерена против сваке манипулације природе и животне средине, те да се не ретко доводи у посредну или непосредну везу са биорегионализмом, спиритуализмом, мистицизмом и екофеминизмом. Значајн сегмент Цифрићевог мишљења, у контексту овог рада, јесте став да дубинска екологија у перспективи може деловати субверзивно, „јер се не зауставља на питању шта и ако јесте, него настоји одговорити

¹⁷⁶ Рејмонд Десман (Raymond Dasmann), еколог из САД, сматра се пиониром теорије биорегионализма, као својеврсне критике модерног урбаног друштва...

¹⁷⁷ Markus Tomislav, *Dubinska ekologija i suvremena ekološka kriza*, Hrvatsko sociološko društvo – Institut za društvena istraživanja – Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006, стр. 67

¹⁷⁸ Cifrić Ivan, „Dubinski ekološki pokret, »Ekozofija T« Arne Naessa“, *Socijalna ekologija*, Vol. 11, No. 1-2, Zagreb, 2002, стр. 30

и на питање шта и како треба бити. То значи да дубинска екологија иницира довођење у питање и доминирајуће парадигме знанственог мишљења...¹⁷⁹

Велики део аутора сматра да се дубинска екологија односи на платформу („срце дубинске екологије“), коју су најпре формулисали Арни Нес и Џорџ Сесионс, 1984. године, која почива на 8 кључних премиса:

1. Добробит и напредак људског и нељудског живота на Земљи има вредност по себи (интринзичну вредност). Вредност нељудског живота независна је од њене користи за људске сврхе.
2. Богатство и разноликост животних форми доприносе реализацији ових вредности и такође су вредност по себи.
3. Људи немају право да смањују ово богатство и разноликост, изузев да задовоље виталне потребе.
4. Напредак људског живота и културе компатибилан је са субстанцијалним смањењем људске популације. Напредак нељудског живота захтева такво смањење.
5. Садашње људско мешање у нељудски свет је прекомерно, и ситуација се све више поопштава.
6. Политике одатле морају бити промењене. Ове политике утичу на основне економске, технолошке и идеолошке структуре. Резултујуће стање ствари биће значајно различито од садашњег.
7. Идеолошка промена је углавном везана за схватање квалитета живота (високог у ситуацији интринзичних вредности), радије него држања за растуће виши стандард живота. Тако ће се добити стварна осетљивост разликовања између »огромног« и »великог«.
8. Они који прихвате наведено, имају директну или индиректну обавезу да покушају да спроведу неопходне промене.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Cifrić Ivan, „Dubinski ekološki pokret, »Ekozofija T« Arne Naessa“, *Socijalna ekologija*, Vol. 11, No. 1-2, Zagreb, 2002, стр. 48

Бернхил Лендис Дејвид сматра и да постоји десет принципа који карактеришу дубинску екологију: холизам, непостојање онтолошке поделе, специфични индивидуалитет (self-in-self принцип), биоцентрички егалитаризам, интуиција, пустошење животног окружења (свест о томе), анти – антропоцентризам, само-реализација и интуитивна моралност.

За Мајкла Цимермана (Michael E. Zimmerman), постоје два принципа на којима почива дубинска екологија. Први је научни увид у међуповезаност свих система живота на земљи, заједно са идејом да антропоцентризам представља погрешно виђење ствари, а други је људска потреба за реализацијом, настојање да се уместо са сопственим егом или породицом, идентификујемо са дрвећем, животињама, биљкама или читавом биосфером.

Поред наведеног, анализирајући бројне радове и дефиниције на тему дубинске екологије, закључујемо да као основни елементи њене филозофије провејавају и специфичан однос према дивљини, или својеврсни „култ дивљине“, али и посебна (већ помињана) религиозна димензија.

Тејлор Хорн, током разматрања различитих виђења и дефиниција дубинске екологије, посебно истиче схватање Ентони Ночела (Anthony Noccelo) и Метју Валтона (Matthew Walton), по којем су „присталице дубинске екологије посвећене идеалу да сва жива бића (биљке, животиње, чак и цео екосистем), живе заједно, без комерцијализације или коришћења, тлачења или уништавања у економске сврхе.

¹⁸⁰ Internet: Barnhill Landis David, “Deep ecology”, http://www.eoearth.org/article/deep_ekology, 12.10.2006, приступ 10.02.2011

Теорија је такође и снажна критика капитализма, људске прекобројности, материјализма и прекомерне потрошње људи...¹⁸¹

Куран посебно указује на ставове Алдо Леополда, који је тврдио да су људи само обични чланови биотичке заједнице, а не господари свих врста. Такође, занимљива су опажања Курана да су радикални корени дубинске екологије више филозофске него политичке природе, али и да нису све присталице овог погледа на свет по аутоматизму и антикапиталистички настројени. Наиме, Куран сматра да циљ екоцентриста није превазилажење капитализма самог по себи, односно да је објект њихове критике и деловања више индустријализам него капитализам. Наравно ово његово мишљење је оштро нападано, од стране оних који истичу да се сам капитализам никако не може одвојити од индустријског друштва, те да се одатле не може довести у питање антикапиталистички карактер дубинске екологије. Анархистичке корене дубинске екологије, поједини аутори виде у њеној идентификацији хијерархије, као кључног кривца за уништавање природе и животног окружења.

Указујући на значај радикалног енвајронментализма, који је „посматрао земљу као силовану и експлоатисану, од стране човечанства, по образцу угњетавања изнова и изнова, у потпуно истом смислу у коме су преовлађујуће структуре моћи злостављале мањине, жене и остале маргинализоване социјалне групе“¹⁸², Доналд Лидик је у идеолошком смислу, свестан постојања бројних посебних, специфичних и различитих, па и конфликтних идеологија везаних за енвајронментализам, посебно указао на дубинску екологију, као централно језгро тих идеја. Овај аутор сматра да је дубинска екологија заиста радикална идеологија, те у том смислу посебно истиче

¹⁸¹ Horne Taylor, „The Radical Environmental Movement: Incorporating Empire and the Politics of Nature“, *Green Theory & Praxis: The Journal of Ecopedagogy*, Vol. 2, No.1, 2006

¹⁸² Liddick Donald R., *Eco-Terrorism: Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 19

њене захтеве за радикалном променом, превасходно на плану *масовног смањења људске популације* (курзив Ж.Ј.), чиме у значајној мери потврђује ставове да се ради и о антисистемској и антикапиталистичкој филозофији. С тим у вези, Лидик истиче схватање дубинске екологије да све у природи има своју унутрашњу вредност, укључујући и неживе ствари, и закључује да зато што сви објекти у биосфери имају једнако право да живе и развијају се, „примена принципа дубинске екологије захтева да људско друштво буде враћено на ниво преиндустријске државе, где нема централизованог бирократског ауторитета и напредне технологије...“¹⁸³ И код других теоретичара, који су се или залагали за принципе дубинске екологије, или су се бавили проучавањем ове идеолошке матрице, у одређеном смислу веома важан сегмент представљају апокалиптична предвиђања будућег друштва, у коме би централну улогу имале просте и готово примитивне заједнице људи.

Овај сегмент идеологије дубинске екологије наводимо као изузетно важан у контексту крајњег циља овог рада, а у смислу евентуалног давања легитимитета присталицама радикалног енвајронментализма, за насиље и употребу разорнијих метода борбе, те примену појединих облика екотероризма, који за последицу могу имати велику материјалну штету али и људске жртве. Сам Лидик, указујући на праву опасност од екотероризма, подвлачи да уколико је апокалипса животне средине неизбежна, ако је близу и ако је потребна, тада неке мотивисане присталице дубинске екологије могу тражити начине да ту апокалипсу убрзају. Као доказ својих закључака Лидик апострофира став Кристофера Менеса (Christopher Manes), који је истицао да је AIDS једна од погодних солуција за решење проблема прекомерне популације.

У сваком случају, може се констатовати да део присталица дубинске екологије види наду у драстичној редукцији популације, због могућности да се тиме „постапокалиптична, миленијумска, примитивна, земљоцентрична утопија и

¹⁸³ Liddick Donald R., *Eco-Terrorism: Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 20

оствари...¹⁸⁴ Одатле, сасвим извесна постаје претпоставка о утицају оваквих идеолошких поставки на практично деловање појединаца и група, а у смислу могуће примене најгрубље силе и насиља према људима.

Већ раније помињани Мајкл Цимерман управо указује на критике које дубинској екологији долазе са стране социјалне екологије, али и других праваца, а у вези могућности да она постане један нови вид тоталитаризма, својеврсни „екофашизам“, оличен у „некој врсти управљања светом, која би присилила људе да измене своје друштвене праксе и сасвим контролишу своје понашање у циљу да га одрже конзистентним захтевима екосфере“¹⁸⁵. С тим у вези, Цимерман закључује да, ипак, велики број присталица дубинске екологије није тако песимистичан и апокалиптичан, и да се пре свега залаже за децентрализацију, формирање биорегиона, слом индустријализма и ауторитарних система, те за развој у много већој мери фрагментираног друштва, у којем ће доминирати нове врсте односа. „Они не захтевају (присталице дубинске екологије, прим. Ж.Ј.) повратак на колективну ауторитарност, него су за еволуцију облика свести, који се не даје ничем ауторитарном... Рекао бих да је дубинска екологија део великог покрета ослобођења, који је кулминирао у Просвећеност, а сада покушава да се издигне изнад његових ограничења. Не ради се само о ослобађању белих људи од контроле краља, и не ради се само о ослобођењу жена или људи тамне пути. *Реч је о ослобођењу свих бића од непотребне контроле и искоришћавања...*“¹⁸⁶

Велики број критика идеолошког приступа који негује дубинска екологија, управо је и базиран на критици помињаних реакционарних ставова и имплицитном оправдавању насиља, посебно у вези инсистирања појединаца, али и група, на

¹⁸⁴ Liddick Donald R., *Eco-Terrorism: Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 21

¹⁸⁵ Zimmerman E. Michael, „Introduction to Deep Ecology“, *Global Climate Change* (IC 22), Summer 1989, стр. 24

¹⁸⁶ Ibidem

смањењу популације. Цимерман и овде налази извесно оправдање, наводећи опаску Ворвика Фокса (Warwick Fox), теоретичара дубинске екологије из Аустралије, који је инсистирао на прављењу разлике између мизантропије – мржње према људима, и анти-антропоцентризма, односно који је указивао да је важна дистинкција између опредељења да желимо да се решимо свих људских бића и става да људи нису најбитнија врста на Земљи.

Анализирајући радове Рона Арнолда, полазаћи од полазне филозофске тачке овог аутора, односно његове критике радикалне екологије и става да људи нису привилегована врста, него само обичан члан биотичке заједнице, Цимерман се делом слаже са закључком већине присталица енвајронменталистичког покрета, да је неоснована етикета „екофашизма“, која им се прилепљује, продукт деловања њима супротстављених корпорација и индустријалаца, али и напомиње да „претња екофашизма не би требало да се испусти из руку...“¹⁸⁷

Под правим екофашизмом, Цимерман подразумева део идеологије унутар немачког Национал-социјализма, чији темељ и окосница је теорија „крви и тла“. Као типичног преставника оваквих теорија, он наводи др Валтера Шојнихена (Walter Schoenichen), који је у својим делима пошао од основних премиса екософије и дубинске екологије, али који је према Цимерману, показао и своју „тамну страну“, односно изнедрио својеврсну екофашистичку екософију. Кључни аргумент за овакву тврдњу Цимерман налази у фундаменталним и непремостивим разликама које је Шојнихен видео између аријевских и осталих народа, пре свега по питању општих погледа на свет, питању сексуалности и *односа према природи*.

„Многи Американци и не схватају да многи нацисти комбинују еугеничку или ›расну хигијену‹ са мистичном екологијом, да би формирали накарадну ›зелену‹ идеологију крви и тла... Нацистичка зелена идеологија била је носталгични апел да се рашири

¹⁸⁷ Internet: Zimmerman Michael E., *Ecofascism: An Enduring Temptation*, http://www.colorado.edu/philosophy/paper_zimmerman_ecofascism.pdf, приступ 30.05.2011

жудња за наводно обичним временима, пре него је Бизмарк гурнуо Немачку у процес индустријализације...¹⁸⁸ С тим у вези, Цимерман истиче да многи амерички енвајронменталисти природу сматрају симболом индивидуалне слободе, а не инстинктивне везе између крви и тла, напомињући да они нису вођени идејама расизма, ултранационализма и екстремне деснице.

У свом делу „Екофашизам: Трајно искушење“ (*Ecofascism: An Enduring Temptation*), Цимерман наводи виђење француског неокласичног либерала Лук Ферија (Luc Ferry), који је сматрао да су дубинска екологија и нацизам имали заједнички однос према природи, а која је и према једнима и према другима морала бити дивља, чиста, невина и ирационална. Кроз овој заједнички однос према природи, према Ферију, и једна и друга идеологија конструисале су став према модернизму, „којег су означиле као дубоку грешку која производи људско отуђење и природну деструкцију“.¹⁸⁹

И поред ових запажања, Цимерман сматра да је неосновано етикетирати дубинску екологију као про-екофашистичку, али и напомиње да постоји основа да се поједини њени заступници „опису као политички наивни и историјски неинформисани“.¹⁹⁰

Маркус сматра да срж критичке мисли, усмерене према дубинској екологији, јесте везана за њен изражен биоцентризам (приговара јој се недовољна посвећеност човеку) и склоност примитивизму (критика негације доприноса историјског развоја технократског друштва)¹⁹¹, те да управо те две важне критике дубинску екологију виде као екофашистичку и примитивистичку.

¹⁸⁸ Ibidem

¹⁸⁹ Internet: Zimmerman Michael E., *Ecofascism: An Enduring Temptation*, http://www.colorado.edu/philosophy/paper_zimmerman_ecofascism.pdf, приступ 30.05.2011

¹⁹⁰ Ibidem

¹⁹¹ Markus Tomislav, *Dubinska ekologija i suvremena ekološka kriza*, Hrvatsko sociološko društvo – Institut za društvena istraživanja – Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006

Са друге стране, величање и уздизање биоцентризма, по неким анализама код појединаца је достигло ниво божанског. Брон Тејлор као пример истиче опаску Џон Муира (John Muir), једног од истакнутих бораца за очување дивљине у САД, који је обичну биљку видео као духовно савршен облик, и коју је описао речима: „...Изгледа сасвим довољно за трон креатора. Осећам као да сам у присуству супериорног бића...“¹⁹²

Брон такође сматра је сама дубинска екологија у значаној мери допринела развоју радикалног енвајронментализма, да му је обезбедила „кохерентно и контраверзно филозофско објашњење“, али истовремено подвлачи и да се покрети из тог миљеа никада не би ни формирали нити заживели, да није било масовних и успешних акција екотаже. Коментаришући акције и идеологију присталица радикалног енвајронменталног покрета, Брон Тејлор напомиње да холистички и екоцентрични приступ који они практикују, оставља теоријског простора за идеју развоја оружја за масовно уништење. „Човечанство у целини, или његови елитни делови, могли би да буду мета, као патогени, а насилна самоодбрана могла би се видети као одговарајући одговор...“¹⁹³ Ипак, овај аутор, овакву могућност сматра мало вероватном, управо због у њима дубоко укорененог поштовања према животу, односно, како закључује, „тешко је веровати да би људи могли да употребе оружје за масовно уништење на начин који би био контролисан и чиме се не би нанела већа штета, од могуће користи екосистему...“¹⁹⁴

*

* *

¹⁹² Taylor Bron, „The Tributaries of Radical Environmentalism“, *Journal for the Study of Radicalism*, Vol. 2, No. 1, 2008, стр. 27-61

¹⁹³ Taylor Bron, „Threat Assessments and Radical Environmentalism“, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 15, No. 4, 2003, стр. 180

¹⁹⁴ Ibidem

Човек који је свакако један од утемељивача другог идеолошког концепта од значаја за наш рад, *социјалне екологије* (иако није толико радикална као дубинска екологија, социјална екологија може имати значајан утицај на развој радикалних идеја и конкретне активности појединаца и група у овој области) Мареј Букчин (Murray Bookchin), којег многи карактеришу приоритетно као *екоанархисту*, сматрао је да су готово сви наши актуелни еколошки проблеми дубоко укорењени у социјалним проблемима, односно да се еколошки проблеми не могу разумети, а још мање решити, без одлучне битке са проблемима унутар друштва. „Начин на који се људи односе једни према другима, као социјалним бићима, кључан је за означавање еколошке кризе. Ако јасно не препознамо то, сигурно нећемо успети да видимо да ће хијерархијски менталитет и класни односи, који тако темељно прожимају друштво, довести до саме идеје доминације природним светом...”¹⁹⁵ Букчин оштрој критици излаже модерно потрошачко друштво, односно „брутално такмичарски императив“ истог – „расти или умри“, који је за њега „у основи безлични, самооперативни механизам...”¹⁹⁶, као и сваки хијерархијски и класни однос. Он сматра да се у борби против еколошких проблема не смеју занемарити базични узроци, да се не сме дозволити фокусирање на симптоме, него на патологију саму. Такође, указујући на поједине форме доминације, попут економског раста, полног тлачења, етничке доминације, истиче њихову способност да у великој мери утичу на обликовање будућности природног света. Средство којим се ове форме доминације могу победити, односно којим им се може супротставити, за овог аутора јесте „*колективна акција*“, и главни социјални покрет који ће изазвати социјалне изворе еколошке кризе...”¹⁹⁷

¹⁹⁵ Bookchin Murray, „What is Social Ekology“, *Environmental Philosophy: From animal Rights to Radical Ekology*, Prentice Hall, 1993

¹⁹⁶ Ibidem

¹⁹⁷ Bookchin Murray, „What is Social Ekology“, *Environmental Philosophy: From animal Rights to Radical Ekology*, Prentice Hall, 1993

У дефинисању социјалне екологије Букчин истиче њено филозофско порекло, социјални карактер, политичко стремљење и јасну моралну опредељеност. У том смислу, филозофске корене налази јој у Западној философији, идејама Хераклита, Аристотела и Хегела, као и ставовима познате Франкфуртске школе... Кад говори о њеном социјалном карактеру износи тврдњу да је она револуционарна, не само радикална. „Она критички демаскира читаву еволуцију хијерархије у свим њеним формама, укључујући нео-малтузијистички елитизам, еко-брутализам Дејвида Формена, антихуманизам Дејвида Ехренфелда и »Miss Ann Throphy«, латентни расизам, ароганцију Првог света, Јапијевски нихилизам постмодерног спиритуализма...”¹⁹⁸ У политичком смислу, указује да је социјална екологија радикално зелена, док је морално „она признато хуманистичка у високо ренесансном значењу речи...”¹⁹⁹

Следећи Букчина, многи други знаменити аутори, следбеници идеологије социјалне екологије, изразито критички су настројени према дубинској екологији, посебно према њеном јасном опредељењу за примат природе и минимизовање човека. Нападајући постулате дубинске екологије, сам Bookchin се оштро противио свођењу човека на туђинца, на биће које паразитира на земљи, на својеврсну заразу. У његовим схватањима, кристалисала се мисао о две природе, Првој природи, у којој је и сам човек постао, и Другој природи – „људска социјална природа”²⁰⁰, која је за њега ништа мање до продукт људског рада и креативног заноса.

Суштина његовог учења, јесте у поставци да су друштво са једне и природа са друге стране нераскидиво повезане категорије. Он не дозвољава умањење значаја људи и утицаја човека, истовремено указујући на величину и значај саме природе.

¹⁹⁸ Internet: Bookchin Murray, *Social Ecology Versus Deep Ecology: A Challenge for Ecology Movement*, <http://libcom.org/library/social-versus-deep-ecology-bookchin>, приступ 19.03.2011

¹⁹⁹ Ibidem

²⁰⁰ Bookchin Murray, „What is Social Ecology“, *Environmental Philosophy: From animal Rights to Radical Ecology*, Prentice Hall, 1993

Покушавајући да објасни место Друге природе у Првој, пластично објашњава да људи стварају животно окружење које је најподесније за њихов начин егзистенције. У том смислу, „Друга природа се не разликује од животног окружења која свака животиња, у зависности од својих способности, креира и адаптира се на њега, биофизичка околност – екозаједница – у којој мора да живи...”²⁰¹

Букчин сматра да природа постоји као свет по себи, али да је ова чињеница занемарена успоном хијерархије и људске доминације, што је непосредно довело до развоја свести о природи као хијерархијски организованог, те самим тим и појаве идеје о могућности доминације над том природом.

Решење којим се доминација човека над човеком, те одатле и доминација човека над природом, може превазићи, Букчин види у стварању новог, бескласног друштва, ослобођеног било каквог облика хијерархије, друштва које неће бити по својој структури аморално, попут њему мрског капитализма...

„Социјална екологија је апел не само за моралну регенерацију, него и изнад свега, за социјалну реконструкцију дуж еколошких линија...”²⁰²

Модел новог друштва који Букчин предлаже, јесте дубоко одређен и његовим ставом према имовини, за коју предлаже нови облик односа, припадност ни приватном сектору, али ни држави. Његов концепт расподеле имовине почива на стварању јаке заједнице, у којој би имовина била „муниципализована“... „Радници, сељаци, стручњаци, одатле би требало да се имовином баве као грађани, не као чланови стручне или друштвене групе... Грађани који се баве и индустријским и пољопривредним радовима, и стручњаци који раде и физичке послове, комуналне

²⁰¹ Ibidem

²⁰² Bookchin Murray, „What is Social Ecology“, *Environmental Philosophy: From animal Rights to Radical Ecology*, Prentice Hall, 1993

идеје, које заступа социјална екологија, подићи ће индивидуе за које је колективни интерес неодвојив од личног, јавни од приватног, политички од социјалног...“²⁰³

Еколошко друштво које је он замислио, засновано је на директној партиципацији свих, односно на народној политици и својеврсном комунализму, који је дефинисао као „теорију или систем владавине, у којој су виртуелне аутономне локалне заједнице лабаво везене у федерацију...“²⁰⁴

Имајући у виду наведене ставове Букчина, Ђиорел Куран указује да за овог аутора, који се делом ослања на либералну социјалистичку традицију, а делом на анархизам, директна акција и директна партиципација постају и средство и циљ еколошког општинског друштва. Такође, приметивши да је за Букчина директна акција више од стратегије, те да је и средство изградње етичког карактера, Куран закључује да је његов фундаментални аргумент да не може бити хармонизације између човека и природе, без хармонизације међу људима...²⁰⁵

Поред овог свакако занимљивог идеолошког концепта, са становишта људи који су у заштити природе на уму имали превасходно практичну страну и могућност радикалног обрачуна са постојећим друштвеним системом, импозантну анализу социјалне екологије са научног аспекта, својевремено је дао и наш истакнути професор Данило Ж. Марковић, који је корене и зачетке социјалне екологије видео у времену након Првог светског рата. Према Марковићу, прву конкретну дефиницију социјалне екологије дао је Mek Kenzy, 1925. године, који је тада означио као „науку о просторним и временским односима људи на које утичу селективне, дистрибутивне и

²⁰³ Bookchin Murray, „What is Social Ecology“, *Environmental Philosophy: From animal Rights to Radical Ecology*, Prentice Hall, 1993

²⁰⁴ Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006, стр. 174

²⁰⁵ Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006

акомодационе снаге средине...“²⁰⁶ Социјална екологија, као посебна наука, de facto је заживела средином шездесетих година, посебно након Светског конгреса социолога одржаног у Евијану 1966. године. Формирањем посебног истраживачког комитета светског удружења социолога, за питања социјалне екологије, на Светском конгресу социолога у Варни 1970. године, званично је признато постојање ове научне дисциплине.

Професор Марковић сматра да је настанак и развој овог погледа на свет, у научном смислу, директна последица повећања интересовања социологије, као науке, за проблеме животне средине. У том смислу, он често наводи да је први корак био настанак људске или хумане екологије, која је у својој суштини била ништа друго до „биолошка концепција социјалних појава...“²⁰⁷ Односно, сам настанак социјалне екологије Марковић управо директно везује за развој биологије и процес претварања екологије у друштвени феномен. Такође, он често истиче покушај стварања тзв. „созологије“, као својеврсног научног приступа који би се бавио социјалним питањима, користећи већ развијене и примењиване методе природних наука, а саму социјалну екологију дефинише као *„посебну социологију, која за предмет свог проучавања има специфичне везе између човека и његове животне средине, истражујући (у контексту опште концептуализације универзума уједињеног са специфичним условима живота) утицај животне средине, као укупности природних и друштвених чинилаца, на човека, као и утицај човека на његову животну средину, са становишта њеног очувања као оквира човековог живота, као природно-друштвеног бића...“*²⁰⁸

Оно што је занимљиво са аспекта овог рада, јесте да Марковић управо указује на нераскидиву везу човека и природе, односно оклоност да је сама свест о томе довела

²⁰⁶ Марковић Ж. Данило, *Социјална екологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996, стр. 43

²⁰⁷ Op. cit., стр. 41

²⁰⁸ Марковић Ж. Данило, *Социјална екологија*, 5 прерађено и допуњено издање, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 64-65

до поимања значаја достигнућа природних наука у разумевању ширих друштвених процеса, али и значаја достигнућа друштвених наука у усмеравању техничког развоја, на начин који ће бити од општег интереса, односно који ће допринети и људској врсти али и природи у целини.

Управо то схватање места човека у природи и значаја природе за даљи квалитетан живот човека, довело је до интензивирања захтева за побољшањем стања у животном окружењу, те с тим у вези последично и до формулисања неколико занимљивих концепција, међу којима професор Марковић посебно истиче „неортодоксну концепцију“ Амоса Хевлеја (Amos Hawley), у чијем фокусу је „проучавање форме и мењање (територијално) људских заједница“²⁰⁹, као и концепција „еколошког комплекса“, који чине три променљиве (популација; животна средина; технологија и организација). Још један занимљив детаљ, који Марковић помиње, је „ноосфера“, термин који су у употребу увели француски научници Ла Рија (E. La Rya) и Пјер Теилхард де Шардин (Pierre Teilhard de Chardine), а који је касније широко прихваћен код руских социолога и филозофа. Овај појам, према неком виђењима, означава систем друштво-природа, а настаје као производ свесне људске делатности...

Основна идеја професора Марковића, приликом анализе оправданости постојања социјалне екологије, односно посебности њеног предмета истраживања, јесте схватање међузависности између природе и друштва, односно неминовност успостављања хармоније између ова два ентитета (слично као код Bookchina) . „Та хармонија се могла, и може, успоставити осмишљеним односом према природној средини и њеним ресурсима и променама у самој организацији друштва и ограничавању идеологије раста“, уважавања еколошких услова...“²¹⁰ Марковић даље напомиње да до угрожености еколошке равнотеже и њеног нарушавања не долази

²⁰⁹ Марковић Ж. Данило, *Социјална екологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996, стр. 43

²¹⁰ Оп. cit., стр. 46

простим сукобом појединаца или група са природном средином, него, „као последица сложеног односа трију скупина система: природног, техничког и социјалног...”²¹¹

Сврху постојања социјалне екологије, Марковић оправдава чињеницом да су у природи евидентни трагови деловања човека и технолошког друштва, који имају своје негативне, али и позитивне последице. Он указује да својим деловањем, посредством техничких средстава, човек утиче на природу, ствара нове ресурсе, утиче на састав биосфере, а самим тим мења и њен састав, али и своје животно окружење. „Ова интервенција друштва у састав биосфере са свим могућим последицама по природне и друштвене услове живота човека, мора бити предмет проучавања социјалне екологије. У овом смислу се у социјалној екологији разматрају и проблеми научно-техничке револуције, са становишта очувања еколошке равнотеже и социјалних проблема који у овом контексту настају или могу настати.”²¹²

*

* *

Трећа идеологија која несумњиво има знатан утицај на део присталица радикалног енвајронменталног покрета, свакако је *екофеминизам*, чија кључна премиса је истицање везе између уништавања животне средине и доминације мушкарца. С тим у вези, екофеминисти указују да је непорецива и евидентна конекција и зависност између доминације над женама и доминације над природом. Термин је иначе 1974. године у употребу увела истакнута француска феминисткиња, Францис Д Еубон (Francoise d Eaubonne). Неколико година касније, 1978., Сузан Грифин (Susan Griffin), на себи својствен начин уобличава ову идеју, делом „Жена и Природа: Цветање унутар ње“ (Woman and Nature: The Roaring Inside Her). Али

²¹¹ Оп. cit., стр. 47

²¹² Марковић Ж. Данило, *Социјална екологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996, стр. 48

значајније домете и уплив у шире народне масе и стручну јавност, екофеминизам постиже осамдесетих година, превасходно након одржавања конференције „Жене и живот на Земљи: Конференција о Екофеминизму осамдесетих“ (Women and Life on Earth: A Conference on Eco-feminism in the Eighties), у месту Amherst у САД, којој је присуствовало преко 600 жена.

Када је у питању природа екофеминизма, односно његов карактер, део аутора, попут Диамонда (Diamond), Орестеина (Orestein), Ејслера (Eisler), Квинбија (Quinby), Планта (Plant)..., сматра да се ради о типичном социјалном покрету, док постоје и бројна мишљења који му овај карактер одричу или га у значајној мери умањују. Лејла Брамер (Leila R. Brammer) истиче да је једна од области која екофеминизму недостаје да би се назвао социјалним покретом, поље директне акције. С тим у вези, Брамерова наводи да нема конкретних група екофеминиста, да оне немају декларисано вођство, као ни јасне форме организоване активности. Поред наведеног ова ауторка сматра да велики број оних организација које се могу идентификовати као екофеминистичке, саме себе не виде у том светлу.

Занимљив приступ који Брамерова заступа јесте њено схватање да постоје три различите реторичке визије унутар екофеминизма, феминистичка, енвајронментална и духовна, које су међусобно повезане свеобухватном екофеминистичком сагом, која их све обухвата. Према том виђењу, духовна визија види земљу и све живе облике као свете, са кључним задатком њиховог очувања. Овде је основни принцип да људи морају бити уједињени са земљом, а примарна вредност је духовност.

Енвајронментална визија Земљу посматра као екосистем, где су сви облици живота заједно повезани и где људи морају живети у равнотежи са природом. Овде је примарна вредност хармонија.

Феминистичка визија полази од тезе да су жене и деца најугроженије категорије, те да људски опстанак зависи од Земље. Примарна вредност је правда за све, док су промене неопходне како би се заштитила жена. Овде је веома важан и захтев за локалном акцијом, како би се уклониле непосредне претње.

Сага, или својеврсна заједничка визија коју Брамерова у одређеном смислу намеће као најбоље решење, указује да су пропадање жене и природе повезани, да мушкарци, посредством патријархалног друштва, експлоатишу, контролишу и пљачкају жене и земљу, зарад добити. Такође, у овој визији Земља и њена створења налазе се на врхунцу кризе, која се може превазићи једно неопходним променама, „креирање нове свести, уз услов да све живи заједно у једнакости и у хармонији.“²¹³

Оно што је веома важно у овим ставовима јесте да у свим поменутих визијама, кључни захтев управо и јесте *промена*...

Кетли и Колен Мекгуир (Cathleen, Collen McGuire), сматрају да је екофеминизам стар колико и само човечанство. У том смислу, као пример наводе открића модерне археологије на пољу истраживања ране цивилизације у Месопотамији, која према њиховим наводима доноси обиље доказа који потврђују да су блиски односи са природом и егалитарни начин живота управо били најзаступљенији и најразвијенији у том периоду. „Калеиодоскопска сочива екофеминизма укључују анализу препатријархалне историје, прихватање духовности, и посвећеност супротстављању расизму, класизму, империјализму, хетеросексуалности, антропоцентризму, предрасудама против старијих, спицизму и осталим формама угњетавања...“²¹⁴

Присталице и теоретичари ове идеологије често истичу схватања Керолин Мерчант (Carolyn Merchant), и њено дело „Смрт Природе“ (The Death of Nature), у којем иста заступа став да модерни патријархат директно потиче из научне револуције у 17. и 18. веку, и да је ова револуција поспешила трансформацију жене и природе у просте ресурсе, којима управља мушкарац. „У трансформацији природе у машине које ће

²¹³ Internet: Leila R. Brammer, „Ecofeminism, The Environment and Social Movements“, www.homepages.gac.edu/lbramer/ecofeminism.html, приступ 20.04.2011

²¹⁴ Internet: Cathleen McGuire, Collen McGuire, „Ecofeminist Vision“, www.eve.enviroweb.org/what_is/main.html, приступ 14.04.2011

контролисати и поправљати мушкарци, и жене и природа су подређени циљевима које је дефинисао мушкарац...²¹⁵

И други аутори су на себи својствен начин повлачили паралелу између жене и природе, односно између борбе за заштиту ове две категорије. Тако је Розмари Редфорд Рутер (Rosemary Radford Ruether), у свом делу „Нова Жена/ Нова Земља“ (New Woman/New Earth) из 1975. године, изнела схватање да жене морају да уједине захтеве покрета жена са захтевима еколошких покрета, да би предвиделе преобликовање основних социјално-економских односа и базичних вредности друштва.²¹⁶ И поједини домаћи аутори сматрају да се екологија и феминизам преплићу на многе начине, те да је управо екологија постала значајна подршка феминистима.²¹⁷

Ђиорел Куран указује на концептуалне разлике у оквиру ове идеолошке матрице, те прави поделу на либерални феминизам (екофеминизам), који не улази дубље у срж проблема и не тражи праве узроке и корене доминације, инсистирајући искључиво на једнаком приступу жене оним ресурсима и „привилегијама“ којима приступ има и мушкарац. Овај облик дефинитивно искључује било који радикални захтев, укључујући ту и захтеве у области екологије, као и антисистемске захтеве.

Културни (радикални) екофеминизам, са друге стране потенцира на својеврсној биолошко-духовној компоненти у односу жена – природа, односно указује на присну везу жене и природе, утемељену на истоврсним биолошким и репродуктивним капацитетима. Њихов захтев је успостављање „женске културе“, коју Куран назива „аутентичним женским размишљањем“, као пандана мушкој култури, доминантној, заснованој на бруталној хијерархији. Овај обрт подразумева и обавезни социјални

²¹⁵ Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006, стр. 115

²¹⁶ Ruether Radford Rosemary, *New Woman/New Earth*, Beacon Press, USA, 1995

²¹⁷ Ђурић Јелена, „Еколошки аспекти глобализације“, Институт за филозофију и друштвену теорију, *Филозофија и друштво*, бр. 14, 1998, стр. 45-62

преокрет, што идејама културних екофеминиста даје и приметну радикалну димензију.

Социјални екофеминизам, према Курану, део својих постулата засновао је на критици културног екофеминизма, односно његовог биолошког детерминизма, који поред осталог „ствара универзалистичку слику женске природе и запоставља значај културних и социо-економских разлика међу женама“.²¹⁸ За присталице овог правца, централну улогу (у негативном смислу) има доминација, а не патријархат, а као кључни извор неједнакости и негативних појава они означавају класу, те самим тим захтевају и трансформацију основних капиталистичких постулата.

Поред ових облика, Куран истиче и деловање анархо-социјал-екофеминиста, који се слажу за ставовима социјалних екофеминиста, али уз знатно ригиднији став према било којој врсти доминације и организоване власти, оспоравајући било какву позитивну улогу државе.

Адриан Харис (Adrian Harris) сматра да је циљ екофеминиста, поред осталог, и ослобођење жене као жене, односно „признање вредности активностима традиционално везаним за жене: рађање, подизање деце, кућни послови...“²¹⁹ Пластично приказујући везу жене са природом, Харис истиче да се кроз историју природа углавном посматрала као појам женског рода. „Женска психолошка веза са рађањем и негом деце, делимично је водила овој блиској асоцијацији са природом. Менструални циклус, који је везан за Лунарни циклус, такође је виђен као доказ женске блискости телу и природним ритмовима. Наша културна слика

²¹⁸ Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006

²¹⁹ Internet: Harris Adrian, *Ecofeminism*, <http://www.thegreenfuse.org/ecofem.htm>, приступ 19.05.2011

»пременструалне жене« као ирационалне и преемоционалне, симболише ову асоцијацију између жене, тела, природе и ирационалног...²²⁰

Кроз схватања више аутора, који су се бавили овом тематиком, провејава став да је екофеминизам превасходно изразито критички настројен према патријархалном друштву, односно према 4 његова стуба: сексизму, расизму, класној експлоатацији и уништавању животне средине. Такође, карактеристика екофеминизма је и доследно одбацивање било које форме доминације у односима. У том смислу, присталице екофеминизма, посебно нападају тзв. „дуализам“ патријархалне идеологије, односно његово становиште да је ум одвојен од тела, дух од материје, мушко од женског, а култура од природе. У овом дуализму, екофеминисти као проблем означавају постојење доминантног појма у сваком од наведених парова... А „класична форма ове парадигме формира хијерархију вредности следећим редом: Бог, човек, жена, дете, животиња, природа... Ова хијерархија јасно показује заједничку предрасуду сексизма и спицизма. Многи аспекти расизма, класизма и империјализма (које Кетлин и Колен Мекгуир називају модерни облици поменуте парадигме, прим. Ж.Ј.), активни су кроз исту хијерархију...²²¹

Као кључне везе екофеминизма са дубинском екологијом, те одатле и њен потенцијални капацитет деловања на појединце и покрете из радикалног еколошког миљеа, могу се истаћи: инсистирање на међузависности свих облика живота, улога човека као дела екосистема и нехијерархијска природа система у којем сви делови утичу једни на друге. Такође, поједине присталице екофеминизма, често указују на значај препатријархалног друштва, које је према њиховим критеријумима било готово идеално, због заснованости на односима кооперације, а без присуства било какве доминације. Овај став је посебно битан, ако се на уму имају постапокалиптичне

²²⁰ Internet: Harris Adrian, *Ecofeminism*, <http://www.thegreenfuse.org/ecofem.htm>, приступ 19.05.2011

²²¹ Ibidem

поставке појединих присталица дубинске екологије, те евентуално намерно или ненамерно довођење у везу ова два мишљења...

Не само да постоје видне сличности, него поједини аутори сматрају да „екофеминизам представља јединство радикалног еколошког покрета, или оног што се назива >дубинска екологија< и феминизма...“²²² Росмари Редфорд, веома утицајна представница овог правца, уверена је да је неопходно успостављање екофеминистичке етике и културе у савременом друштву, али да би се то постигло, према њеном виђењу, мора се превазићи наш „дуалистички концепт реалности“, као подела између „бездушне материје и трансценденталне мушке свести“. Нападајући дуализам карактеристичан за патријархално друштво, она истиче да „образац мушко женске, расне или класне међузависности, по себи, мора бити реконструисан социјално, стварајући више уједначено дељење посла и плодова посла, радије него стварање једне стране односа потчињеном и осиромашеном базом за моћ и благостање друге стране...“ Тај патријархални дуализам она види као отуђени продукт хијерархијски устројеног друштва, чија промена је нужна а довешће до успостављања вредности заснованих на љубави, правди и бризи за Земљу...

Такође, Редфордова напомиње и да људи морају да открију своју актуелну реалност, „као последњи дошли на планету...“²²³ Веома занимљив, у контексту овог рада, јесте тај њен негативан став према човеку, став да су људи паразити у ланцу исхране, те да као такви све више и неумереније троше, а све мање враћају средини, чиме директно угрожавају систем од којег сви зависимо – природу... Она и њени следбеници захтевају културно одбацивање свих облика доминације, сваког расизма, сексизма, класизма и антропоцентризма. А то индиректно поново значи захтев за *радикалном променом*.

²²² Internet: Rosemary Radford Reuther, „Ecofeminism“, www.spunk.org/library/pubs/openaye/sp000943.txt, приступ 16.04.2011

²²³ Internet: Rosemary Radford Reuther, „Ecofeminism“, www.spunk.org/library/pubs/openaye/sp000943.txt, приступ 16.04.2011

Иако је ова веза са дубинском екологијом видна, постоји део присталица екофеминизма, који поред прихватања и слагања са неким њеним постулатима, поједине сегменте ове идеологије излаже критици. У том смислу, Ариел Салех (Ariel Salleh) дубинској екологији замере недовољну упућеност у социјалне и политичке аспекте односа у патријархалном друштву, пре свега у вези са положајем жене.

*

* *

Четврта идеологија, од значаја за потпуну и свеобухватну анализу деловања, као и основних покретачких снага појединаца, организација и покрета из области радикалне борбе за заштиту животне средине и права животиња, јесте *анархизам*.

Ђиорел Куран сматра да и поред одређеног степена маргинализације анархизма, као политичке филозофије, ова идеологија има утицај у обликовању модерног политичког пејсажа, те с тим у вези и утицај у оквиру радикалног покрета за заштиту животне средине и права животиња.

„Мешавина социо-економских, културних и политичких кретања, кључна технолошка достигнућа, створили су политичку могућност и простор за анархизам, да се преиспита и пронађе самог себе: својој утицајној инкарнацији у 21. веку. То је постигнуто посредством бројних антикапиталистичких, антиглобалистичких и про-зелених глобалних покрета...”²²⁴ Куран је овај поново рођен облик анархизма назвао „пост-идеолошки анархизам“, за који је указао да обједињује импулсе, културе и организације опозиционих политика данашњице, односно који за њега представља „јак анархистички темперамент, који тече кроз радикалну политику данашњице...”

²²⁴ Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006, стр. 2

Појам „анархије“, у свом најужем значању посматра се као безвлашће – непостојање организоване и хијерархијске структуре управљања, у некој политичкој или социјалној заједници. Иначе, своје корене има у либерализму и марксизму.

Џон Зерзан (John Zerzan), чувени амерички анархиста и филозоф примитивизма, указује да анархизам значи не само одбацивање Владе, као организоване власти, него и свих осталих облика доминације и моћи.²²⁵

Међутим, полазећи од овог антиауторитарног става, утемељеног на слободи индивидуе, Зерзан истиче поделу међу анархистима, око саме суштине анархизма, његових стварних и дубоких стремљења. Наиме, он сматра да прва група анархиста зазире од било које организације, као облика који непобитно тежи бирократији и манипулацији, напомињући да ова тенденција наглашава критику или директну акцију према организацији и да понекад укључује и одбацивање растућег масовног индустријског друштва, коме и сами припадамо...²²⁶

Другу групу, према мишљењу Zerzana, чине они који управо у масовној организацији виде једину реалну могућност постизања циља – снажног и уверљивог присуства анархиста, а ова тенденција, каже он, „нема базичног спора са модерним технолошким друштвом, и своје противљење ограничава стриктно на капиталистичке аспекте друштва“. У ову групу, овај аутор убраја Ноама Чомског (Noam Chomski) и Мураја Букчина.

И за један и за други правац размишљања Зерзан сматра да су успели да препознају „огромну социјалну чињеницу“ класне поделе, али да је евидентно да је сама околност опадања утицаја марксистички доминирајуће левице у свету, реципрочно довела и до опадања утицаја исте унутар нарастајућег антиауторитарног миљеа...

²²⁵ Internet, Zerzan John, What is Anarchism?, <http://www.primitivism.com/what-is-anarchism.htm>, приступ 02.06.2011

²²⁶ Ibidem

Поред наведеног, анализирајући протеклу декаду, Zerzan истиче да су основне њене карактеристике:

1. Опозиција статус quo стању постала је растуће анархистичка
2. Анархисти су све више критички усмерени према технолошкој цивилизацији по себи, и читавом њеном уздржавању од прогреса²²⁷

Када је у питању *екоанархистичка* матрица коју је Зерзан у доброј мери уобличио, њена суштина је у његовој визији новог друштва, идеји поновног враћања „лице у лице социјалне егзистенције“, односно враћања блискости међу људе, али и враћања човека природи, поновном повезивању са њом.

За њега је рат одавно у току, а његов исход одлучиће и судбину појединца и живог света. „Постоји много више од оног што смо најпре мислили, чему се морамо супротставити. Корени садашње кризе сежу веома дубоко...“²²⁸

Поменути Ђиорел Куран такође је указивао да је нови вид анархизма, карактеристичан за модерно доба, прихватио становиште радикалних екологиста, да у својој суштини деградација животне средине значи и повећање деструктивне моћи индустријализма и капитализма...²²⁹ И други аутори, који се баве овом проблематиком, уочили су да долази до пораста броја људи незадовољних понуђеним идеолошким решењима и одговорима на проблеме данашњице, и који су у великој мери прихватили управо ове импулсе „неодоктринарних,

²²⁷ Internet, Zerzan John, What is Anarchism?, <http://www.primitivism.com/what-is-anarchism.htm>, приступ 02.06.2011

²²⁸ Ibidem

²²⁹ Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006, стр. 7

антиауторитативних анализа, уоквирених савременим социјалним покретима...²³⁰, односно који управо у новим облицима анархизма, виде излаз и спас.

Сам екоанархизам (или зелени анархизам) јесте идеологија изникла из анархизма, али која приоритет даје питањима животног окружења, односно проблемима са којима се суочава живи свет на Земљи, а са позиција критике хијерархије, доминације, као и технолошког друштва. Другим речима, екоанархисти баве се питањима савремене еколошке кризе, која се према њиховом мишљењу може решити искључиво уклањањем дубоко укорених узрока, које управо и виде у систему доминације. Наравно, оваква промена подразумева рушење целокупног постојећег система вредности.

Један од битнијих праваца екоанархизма, важан за сам рад, јесте *анархопримитивизам*, односно мишљење које своју суштину заснива на строгој критици индустријског друштва, шта више читаве цивилизације, као апсолутно непожељних, и које решење види у повратку на просте облике заједница, лишених „предности“ савременог друштва, поделе рада и других продуката хијерархијски устројеног друштва. Присталице овог идеолошког правца, сматрају се екстремним крилом.

Управо Џон Зерзан тврдио је да примитивизам није наша далека прошлост, него једина одржива будућност. Такав свој став, именовани је образложио археолошким и антрополошким открићима, која су за њега потврда да је могућа симбиоза човека и природе, без постојања било каквих технолошко-културних оквира. Зерзан наике сматра да је далеко пре појаве било какве организоване заједнице, човек живео лагодним животом и у потпуној хармонији са природом, и да су његов живот карактерисали „чулна мудрост, једнакост полова и здравље“. Све ове погодности, према овом аутору, нестале су појавом организованог друштва, појавом хијерархије...

²³⁰ Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006 (аутор се посебно осврће на ставове више истакнутих ауторитета, по овом питању, таксативно их наводећи)

Ова школа мишљења битна је за истраживање управо због идеја које промовише и могућности да својим утицајем поспешу деловање појединаца и група, из круга радикалних енвајронменталиста и бораца за права животиња.

Поред анархопримитивизма, сматрамо неопходним да се осврнемо и на *веганоанархизам*, такође подврсту екоанархизма, која у себи садржи посебан екстремни импулс, те сходно томе и могућност утицаја на индивидуе и организације, у смислу радикализације активности и већег степена склоности насилним методама борбе. Наиме, ради се о идеолошком приступу који поред стандарних погледа, карактеристичних за анархизам (и екоанархизам), а у вези питања хијерархије, доминације, те решења проблема животне средине, има веома строг и критичан однос према држави, коју сматра апсолутно непожељном, због штете који иста наводно наноси животињама, али и човеку и свим другим нељудским бићима. Поред овога, присталице наведене идеје стриктно су опредељене за посебан начин исхране, *вегански*, који не подразумева само забрану употребе намирница животињског порекла, него и коришћење било којих производа добијених од животиња, чак и производа тестираних на животињама (а у складу са њиховим опредељењем за живот без насиља и окружности према животињама).

*

* *

У сваком случају, може се констатовати да дубинска екологија, али и социјална екологија, екофеминизам и анархизам (екоанархизам), имају изражено критички однос према савременом индустријском друштву. Такође, евидентно је и да присталице наведених идеологија, иако свако из своје перспективе, у већој или мањој мери форсирајући себи ближе поставке о могућим решењима, излаз из актуелне ситуације виде у *неужним и кореним (радикалним) променама постојећег система*.

Одатле, не може се ни занемарити утицај ових идеологија на појединце и организације који делују у оквиру радикалног еколошког покрета, а у смислу

њиховог покретачког и усмеравајућег утицаја, посебно у смеру реализације оних активности које се могу окарактерисати као насилне и као посредно или непосредно опасне за људе и њихову имовину.

С тим у вези, не можемо а да не укажемо да најновија дешавања у свету, како нове ратне сукобе у чијој позадини није брига за цивиле него борба за преосталим ресурсима сировина, те успостављање доминације у стратешким деловима света, тако и природне катастрофе попут незапамћених поплава у Аустралији и Кини, али и недавна милтипликована људско-природна катастрофа која је задесила Јапан.

Овакве катастрофе обичном човеку, поред тренутног страха, који изазива сама њихова појава, уносе и онај опаснији, латентни немир, подсвесни страх од краја света. Таква размишљања, у комбинацији са поменутим идеологијама, од којих су неке (случајно или не) на одређени начин предвиделе катаклизмичка дешавања која су задесила свет последњих година и чије последице ћемо дуго времена осећати, могу само да радикализују деловање до сада активних појединаца и група, али и да у значајној мери омасове ове покрете и доведу до можда још израженијих и екстремнијих акција и разорнијих последица и по људе директно.

Стога, свако занемаривање и најмањег утицаја поменутих идеологија није друштвено и научно пожељно и оправдано, и наука, али и надлежне државне и међународне институције, у наредном периоду морају поклонити више пажње овој проблематици.

4.2.1. Могућност употребе средстава за масовно уништење или других средстава која могу нанети директну штету људима

Веома важно питање, на које повремено указује сваки од аналитичара и научника, који се озбиљно бави овом проблематиком, јесте могућност поседовања и употребе средстава за масовно уништење, од стране радикалних и екстремних припадника покрета за заштиту животне средине и права животиња.

Сходно презентованој анализи идеологија, које чине окосницу њиховог деловања, сматрамо да постоји довољно елемената да се не сме занемарити могућност ангажовања радикалних и екстремних припадника покрета за заштиту животне средине и права животиња на прибављању, али и на употреби средстава за масовно уништење или других убојних средстава, којима се може нанети директна штета човеку.

Наравно, не можемо а да не истакнемо програмску пацифистичку опредељеност неких организација из овог миљеа, које се декларативно залажу за максималну заштиту свих живих бића, укључујући и човека, али и неке акте и изјаве појединаца, који су такође опредељени чланови покрета, који их апосолутно дезавуишу у оваквом приступу. Наиме, суштина и јесте у чињеници да се стручна јавност у потпуности слаже да не би требало стрепети од читавих организација, него од појединаца, тзв. „lone wolfs“ (усамљених вукова), који се осећају делом неке групе, прихватају њена начела и опредељења, али у одређеним околностима, сматрајући то својеврсним месијанством, посежу за недозвољеним и нехуманим средствима, која у суштини не одобрава већина активиста те исте организације или покрета.

Веома занимљиву студију по том питању дао је Гери Акерман (Gary A. Ackerman)²³¹, који је анализирајући организацију „Earth Liberation Front-ELF“, о којој ћемо касније подробније говорити, извео одређене законитости и неколико ставова, који наводе на размишљање.

Анализирајући предиспозиције активиста ове организације за ширење насиља против људи, Акерман је указао на мотивационе предиспозиције „против“ и мотивационе предиспозиције „за“ употребу насиља.

С тим у вези, као предиспозиције против насиља, навео је установљено уверење да се не сме нанети штета било којем облику живота, које иначе представља једно од основних полазишта дубинске екологије, идеологије коју су прихватили многи радикални енвајронменталисти; затим да чланови ELF нису изоловани од друштва, него да су његов саставни део; непостојање харизматског вођства, које би могло да своје појединачно залагање за насиље наметне као мишљење целе организације; постојање плодне дебате унутар покрета, коју карактерише прилично образовано чланство, као и више различитих и потпуно отворених линија комуникације; и социјализација (овде Акерман мисли на често учествовање активиста ове организације у различитим видовима уличних забава, које сматра праксом која умањује могућност агресивног понашања, прим. Ж. Ј.).

Као предиспозиције за насиље, Акерман наводи околност присуства демонизације и дехуманизације оних који су од стране организације означени као опоненти; затим да посвећеност принципу ненасиља није једногласна; идеолошка наклоњеност ка доктрини колективне самоодбране, односно поставка апокалиптичне визије света „угроженог корпоративном похлепом и корумпираним системом, са члановима ELF-

²³¹ Ackerman A. Gary, „Beyond Arson? A Threat Assessment of the Earth liberation Front“, *Terrorism and Political Violence*, Taylor and Francis, Inc., Vol.15, No.4, 2003, стр. 143-170

а, као јединим истинитим браниоцима животне Земље...²³²; принцип одбрамбене агресије, који аутор објашњава као последицу опажања угрожености групе, односно потребом да се насиљем одговори на ту угроженост...; одбацивање легитимности режима (аутор у овом случају наводи повећани утицај анархизма на енвајронментални покрет, односно указује да утицај анархиста има већи капацитет да иницицијалну забринутост и опредељеност енвајронменталног покрета преобрази у шири, револуционарни покрет, који би тежио дубљим социјалним променама); демонстрациони ефекти насилних тактика коришћених од стране других група и појединаца (овде Акерман истиче пример Теодора Казинског - Theodor John „Ted“ Kaczynski, о коме ћемо опширније разматрати у наредним поглављима); непостојање вођства које би могло да контролише индивидуалне ћелије; и на крају Акерман указује на последњу предиспозицију за могуће ширење насиља – поражавајућу пропорцију младих активиста, мушког пола...²³³

У другом делу ове опширне анализе, указује на мотивациони фактор против масовног насиља, истакавши постојање веровања у „освету природе“, која ће неминовано доћи од саме природе, као казна за оно што људи чине планети (наравно, овај став за поједине аналитичаре данашњице, готово да је постао јава).

Као мотивационе факторе који промовишу масовно насиље, помиње „апокалиптични, квази религиозни изглед идеологије“ - карактеристичне за ELF (алудира на идеологију покрета која борбу за животно окружење, односно за „света места и вредности“, види као борбу на живот и смрт)²³⁴; затим, наводи употребљиву и ширећу идеологију покрета, опажајући да иста „садржи релативно просте и допадљиве идеолошке аргументе, која лако могу бити проширени на начин да

²³² Ackerman A. Gary, „Beyond Arson? A Threat Assessment of the Earth liberation Front“, *Terrorism and Political Violence*, Taylor and Francis, Inc., Vol.15, No.4, 2003, стр. 146

²³³ Op. cit., стр. 145-147

²³⁴ Op. cit., стр. 150

обихвате далеко екстремнију акцију...“²³⁵; на крају, аутор као последњи мотивациони фактор који промовише масовно насиље, наводи неограничен обим реторике.

Занимљива теза аутора је и да се спектар мета напада ELF-а последњих година шири, како квантитативно, тако и квалитативно. Наиме, Акерман примећује да је ова организација постала доста отворенија према антиглобалистичким и антикапиталистичким стремљењима појединих група, и то доводи у директну везу са утицајем анархизма...

Још један занимљив феномен на који именовани скреће пажњу, јесте значајно виши степен употребе насиља од стране радикално оријентисаних појединаца и група са подручја Европе, те могући утицај истих на своје истомишљенике у САД али и другим деловима света. „Како било, акумулација посредних доказа је екстремно убедљива да *расту мотивациони стимуланси*, који могу омогућити пораст суштинског нивоа насиља...“²³⁶

Када је у питању употреба CBRN (Chemical, Biological, Radiological and Nuclear) оружја, Акерман сматра да је ово готово немогуће, те да нема доказа да је било који члан ELF-а, било када покушао да дође у посед оваквих материјала, а камоли да их употреби.

Међитим, истовремено наводи бројне примере који сведоче у корист тезе да радикалне и екстремне групе из овог миљеа имају одређене потенцијале и да се чак ни оваква могућност не би смела занемарити. У том смислу, посебно се осврће на малу групу еколошких екстремиста, „RISE“, који су 1972. године покушали да изнађу начин како да униште читаву људску расу, употребом заразних болести. „Манифест групе истакао је да људска бића уништавају планету и да је једини начин

²³⁵ Ackerman A. Gary, „Beyond Arson? A Threat Assesment of the Earth liberation Front“, *Terrorism and Political Violence*, Taylor and Francis, Inc., Vol.15, No.4, 2003

²³⁶ Op. cit., стр. 157

да се то спречи, уништење људске расе, са изузетком одабране групе људи, који могу живети у хармонији са природом...²³⁷

Поред јасне идеолошке опредељености, забрињавајуће је да је ова група располагала и одређеним количинама неколико заразних болести, што јасно указује да је имала потенцијал за конкретан напад, који сигурно не би произвео глобалне ефекте, али би довео до великог броја жртава, и са друге стране вероватно охрабрио истомишљенике на слично деловање.

Друга занимљива група, коју Акерман наводи, јесте „Dark Harvest“, која је у намери да демонстрира протест против експеримената и последица експеримената које је британска влада вршила током Другог светског рата на шкотским обалама, 1981. године испред просторија једне од институција која се уклапала у профил њихове мете, поставила кофу са контаминираним тлом из поменуте области. Својеврсно копирање ове акције извели су активисти организације „Greenpeace“, 2000. године, када су испред Амбасаде САД у Манили поставили контејнер са токсичним отпадом, као вид протеста против политике САД у вези са одлагањем токсичног отпада на Филипинима.²³⁸ „Ниједан од ова два случаја није имао намеру да нашкоди људима, али су показали да су енвајронменталне групе итекако вољне да користе и располажу отровним хемијским или биолошким супстанцама...“²³⁹

У овом веома занимљивом тексту, Акерман је навео пример деловања још неколико организација, попут „David Organization“, и „The Breeders“, које су имале сличне идеје, а чије остварење, да су их заиста и реализовали, би сигурно довело до масовних жртава и неповратне штете и по човека и по животно окружење и живи свет. Сходно наведеном, извео је закључак, који ни ми не би требало да олако

²³⁷ Ackerman A. Gary, „Beyond Arson? A Threat Assesment of the Earth liberation Front“, *Terrorism and Political Violence*, Taylor and Francis, Inc., Vol.15, No.4, 2003, стр. 158

²³⁸ Ackerman A. Gary, „Beyond Arson? A Threat Assesment of the Earth liberation Front“, *Terrorism and Political Violence*, Taylor and Francis, Inc., Vol.15, No.4, 2003, стр. 159

²³⁹ Ibidem

схватимо: „Ови примери сугеришу да је далеко од непојмљивог да ће енвајронменталне групе попут ELF-а, претити или употребити хемијске или биолошке агенсе, уколико верују да ће то унапредити њихову ствар спашавања планете од деструкције...“²⁴⁰

У прилог оваквог става Акермана, говоре и други извори који указују на спорадичне, али и даље довољно фреквентне и опасне изливе насиља, које су у име остварења својих циљева реализовали активисти појединих покрета из области заштите животне средине и права животиња. Имеђу осталог, карактеристични су примери слања писама бомби, током деведесетих година, за шта су одговорност преузели припадници изданака организација „Animal Rights Militia“ и „Justice Department“, иначе изданци „ALF“а, а када је свесно повређена наколица људи.

Затим, 1998. године, припадници „Animal Rights Militia“ запретили су да ће живота лишити 10 научних радника, уколико један од њихових истомишљеника на издржавању затворске казне подлегне последицама штрајка глађу. Године 1999. припадници поменуте организације „Justice Department“ су реализовали кампању слања писама са оштрим бријачима, на адресе 80 универзитетских истраживача...

Припадници „SHAC“, 2000. године су претукли једног од директора компаније, против чије делатности су се борили. Такође, маја 2002. године, члан организације „Environmental Offensive“, Волкерт Ван Дер Граф (Volkert Van Der Graaf), који је као адолесцент оформио организацију „Zeeland Animal Liberation Front“, убио је холандског политичара Пима Фортјуна (Pim Fortuyn), управо због политичких ставова истог, који су по процени убице наносили штету интересима и правима животиња.

²⁴⁰ Ackerman A. Gary, „Beyond Arson? A Threat Assesment of the Earth liberation Front“, *Terrorism and Political Violence*, Taylor and Francis, Inc., Vol.15, No.4, 2003, стр. 160

Такође, веома је у наведеном контексту занимљив проглас организације ELF, публикован након једног од изведених напада, у коме је недвосмислено истакнуто одређење за виши степен насиља (који укључује и употребу оружја против људи), у борби за одбрану планете, а с обзиром да „деценије легалне борбе, заступања, протеста и економске саботаже“²⁴¹, нису донеле жељене резултате.

Један од гласноговорника, покрета за права животиња, својевремено press officer организације „North American Animal Liberation Press Office - NAALPO“, чија сврха је медијско покривање деловања ALF и сличних организација (о чему ћемо детаљније говорити касније, прим. Ж.Ј.), у интервјуу датом листу „The Observer“, 2004. године, напоменуо је: „Ја мислим да је насиље део борбе против опресије. Ако се понекад деси нешто лоше тим људима (истраживачима који раде на животињама), то ће обесхрабрити остале. Неизбежно је да се насиље користи у борби и да буде ефикасно... Ја не мислим да се мора убити превише (истраживача). Ја мислим да за 5 живота, 10 живота, 15 људских живота, ми можемо спасити милион, 2 милиона, 10 милиона нељудских живота...“²⁴²

Чак и представници организација које наступају као такозване „aboveground“ организације, односно које званично не учествују у акцијама илегалних група и организација, и своје активности спроводе легално и јавно, попут Ингрид Њукирк (Ingrid Newkirk), председнице организације „People for The Ethical Treatment of Animals-PETA“, повремено су давали изјаве које су итекако могле деловати инспиративно на присталице екстремног приступа. Наиме, именована је 1990. године, у листу „Reader Digest“ изјавила да се људи развијају попут рака и да су „највећа разорна снага на лицу земље...“²⁴³

²⁴¹ Internet: *Ecoterrorism in the Animal Rights and Environmentalist Movements*, www.adl.org, приступ 12.05.2011

²⁴² Doward Jamie, „Kill scientists, says animal rights chief“, *The Observer*, 25.06.2004

²⁴³ Liddick Donald, *Eco-terrorism:Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 39

Такође, бројни су аутори чија дела имају велики утицај на шири аудиторијум, а који у својим радовима, чланцима и књигама, указују на значај и наводну неизбежност прибегавања насиљу да би се одређени здрави постулати потврдили и добили и своју легалан облик. Родерик Фреизер Неш (Roderick Fraizer Nash), повлачећи паралелу са револуцијом у Америци (рат између Велике Британије и њених 13 колонија са подручја САД, које су желеле ослобођење од империјалне доминације и независност), која је за њега пре свега била само рат, указао је да ропство у САД није укинута преговорима, него управо ратом. „Из сличних разлога неразумно је очекивати да оно што је Алдо Леополд први назвао »поробљавањем Земље«, може бити заустављено без потпуног социјалног разарања...“²⁴⁴

Насиље, као идеја, у наступу присталица радикалног приступа питању заштите животне средине и права животиња је евидентно, порив и воља да се оно користи као кључно средство постоји, иако не код великог броја активиста, али ипак код довољног да ствара осећај нелагодности и потребе за опрезом и детаљнијим приступом, како у науци, тако и од стране надлежних државних институција.

У том смислу, не мислимо само на надлежне државне институције које би гониле и процесуирале протагонисте оваквих ставова, него пре на једну опсежну, добро осмишљену и одлучну акцију промене свести свих нас, на плану повратка природи, њеном опоравку, чиме би се свакако из руку отело кључно оружје радикалних појединаца и група, доказ да природа заиста пропада, да својом пропашћу на дно вуче и читаво човечанство...

²⁴⁴ Fraizer Nash Roderick, *The Rights of Nature, a History of Environmental Ethics*, The University of Wisconsin Press, USA, 1989, стр.8

4.3. Појединци, организације и покрети из области борбе за заштиту животне средине и права животиња, који се залажу за „директну акцију“ и примену насиља према имовини, али и према човеку

Од саме појаве, најпре мисли, а затим и конкретних активности на плану заштите животне средине, као и права животиња, активну улогу имали су пре свега истакнути појединци, чијом снагом, луцидношћу и харизмом је касније дошло до формирања конкретних и нама данас веома добро познатих организација у овој области.

Другим речима, ни један од постојећих покрета и организација данас не би функционисао без те појединачне снаге и харизме својих вођа, али ни без појединачног доприноса сваке јединке која тај покрет чини, јер на крају се све ипак и своди на ту јединку, која утопљена у мноштво сличних енергија, жеља и стремљења, даје препознавајући карактер и снагу заједници у којој делује.

Имајући у виду управо чињеницу да су истакнути појединци, који су обележили више деценија борбе у области од интереса за овај рад, били и даље јесу саставни део конкретних организација и покрета, нећемо посебно анализирати њихово деловање, односно на утицај и домете истих указаћемо у оквиру студије деловања управо тих конкретних организација и покрета.

С обзиром на веома широк миље и бројност организација које су се у овој области наметнуле, како стручној јавности тако и надлежним државним органима појединих земаља (у смислу јасних законских одређења о терористичком карактеру истих, али и реализованих активности на плану сузбијања њиховог штетног деловања), у овом раду нашу пажњу усмерили смо на „Animal Liberation Front“ (ALF), „People for the Ethical Treatment of Animals“ (PETA), „Earth First!“ (EF!), „Earth Liberation Front“ (ELF), „Stop Huntingdon Animal Cruelty“ (SHAC) и „Sea Shepherd Conservation Society“.

Свакако, у оквиру анализе деловања поменутих организација, сходно блиским везама, те јасном утицају и идеолошком и практичном преплитању, осврнућемо се и на активности других сличних, мањих, али не мање посвећених организација и покрета које делују у савременом свету.

Такође, сходно општем утицају који је на нас оставио, и степену посвећености припадности идеји заштите животне средине, као и драматичним поседицама које су његове акције оставиле, указаћемо се значај деловања поменутог Теда Казинског, познатијег као „Unabomber“ (University and Airline Bomber).

4.3.1 Организациона структура и начин деловања

Већина покрета и организација у области радикалног енвајронментализма, односно области борбе за заштиту животне средине и права животиња, нема јасно дефинисану и хијерархијски организовану структуру.

Наиме, ове организације функционишу на принципу „**leaderless resistance**“ (отпор без установљеног вођства). Сматра се да је овај вид организовања терористичких група био карактеристичан за период 20. века, али да се његови највећи домети очекују у 21. веку.

Овакав вид организације подразумева непостојање хијерархије и централизованог командног апарата, значајан степен милитантности и илегални карактер, односно деловање у „подземљу“, као и ћелијски принцип организације.

Чланом или боље речено активистом се сматра свака индивидуа која прихвата идеолошки концепт организације и која је спремна да у складу са циљевима и прокламованим смерницама делује у пракси. Сматра се да појединац постаје активан припадник организације самим чином неког дела, које се може окарактерисати као илегално-незаконито.

Ћелијска структура је идеалан принцип за покрете овог типа, управо из разлога релативно лаког опстајања и деловања ван домета органа гоњења (с обзиром да је у већини развијених заемаља, посебно у САД, највећи број организација и покрета из радикалног енвајронменталног миљеа проглашен проблемом тзв. домаћег тероризма), те самим тим и проваљивања и онемогућавања рада читаве организације. Чак и у случају лишавања слободе и вишегодишњих затворских казни за виновнике неких акција, а што се често и дешава, директно је угрожена само једна или неколико ћелија, односно нема опасности за целу организацију – покрет...

Наравно, још једна веома битна специфичност, одлика, ових организација је посебност деловања, наступа према својим одабраним метама. Ту су пре свега својеврсни акти „директне акције“ – „екотаже“, у које се могу сврстати **monkeywrenching** (економска саботажа имовине и добара одабране мете, најчешће великих компанија, постројења или дригих циљева, где првенствени циљ напада јесте наношење економске штете), **tree-spiking** и **tree-pinning** (постављање металних или у горем случају керамичких клинова у стабла дрвећа предвиђеног за сечу, који се не могу открити метал детектором, у циљу наношења штете машинама које су ангазоване у процесу сече шума; овај метод се показао веома ефикасним, јер је поред материјалне штете у одређеним случајевима доводио и до тежих повреда непосредно ангажованих радника, те самим тим и до ширења страха, проблема недовољног броја радне снаге, потребне за руковање машинама и опремом за сечу...), **tre-sitting** (блажа форма акције, која се манифестује кроз цивилну непослушност, углавном физичким поседањем одабраних локација, у циљу онемогућавања процеса рада, допремања ресурса неопходних за производњу или друге активности, којима се по процени активиста ових покрета наноси штета живом свету...), затим подметање пожара, запаљивих направа, слање писама бомби, оштрих сечива (жилета), као вид посредног или непосредног притиска, не само на власнике компанија, или других објеката напада, него и на запослене, па чак и њихове породице...

Поред ових, побројаних начина деловања, готово у континуитету су присутни и разни облици лакших типова вандализама, попут претњи посредством интернета, телефоном или другим видовима комуникације, затим писање графита, рушење билборда....

Као организације, које се углавном наводе у делу стручне литературе која се овом проблематиком бави, (поједине од њих су проистекле једне из других, односно биле су претече или сукцесори), су:

1. Animal Avengers
2. Animal Liberation Front – ALF

3. Animal Liberation Brigade
4. Animal Now
5. Animal Right
6. Animal Rights Calls
7. Animal Rights Militia – ARM
8. Band of Mercy – BOM
9. Dark Harvest
10. Earth First! – EF!
11. Earth Night Action Group
12. Earth Liberation Front – ELF
13. Environmental Offencive
14. Farm Freedom Fighters
15. Farm Sanctuary
16. Friends of Animal –FOA
17. Fund for Animals – FFA
18. Guardian Apes
19. Human Animal Liberation Front – HALF
20. Hunt Retribution Squad
21. Hunt Saboteurs Association
22. Justice Department
23. Last Chance for Animals
24. Paint Panthers
25. People for the Ethical Treatment of Animals - PETA
26. Pirates for Animal Liberation
27. Primarily Primates
28. Revolutionary Cells
29. Society for the Prevention of Cruelty of Animals - SPCA
30. Stop Huntingdon Animal Cruelty – SHAC
31. Students United Protesting Reasearch of Antient Subjects – SUPRESS
32. True Friends

- 33. Undersea Railroad
- 34. Urban Gorillas
- 35. Vegan Action League
- 36. Western Wildlife Unit

Наравно, списак је знатно шири, али у овом раду смо се фокусирали на конкретне аспекте и манифестације деловања најзаступљенијих група и покрета из области радикалног енвајронменталног покрета и покрета за права животиња, те стога нећемо дубље улазити у анализу свих егзистирајућих, нити је један од задатака рада да изврши потпуни увид и прикупи сазнања о свим организацијама које у овом домену делују.

4.3.2 Идеје и активности Теодора Казинског-„Unabomber“

Биографија Теодора Казинског, рођеног у сиромашној породици пољских емиграната 22.05.1942. године у Чикагу, САД, више је него импозантна. Као дете високе интелигенције (IQ око 170), показао је изванредне резултате током школовања, прескачући чак поједине разреде.

Са својих 16 година Казински је примљен на престижни Харвард Универзитет, који је успешно окончао 1962. године, а затим настављајући постдипломске студије дошао до мастер и докторске дипломе Мичиген Универзитета, у области математике. Убрзо након тога, као млад, али уважен стручњак, почео је да ради као асистент на Берклију, Универзитета у Калифорнији, али је након две године дао отказ.

Напуштајући раскош живота који је био пред њим, Казински је свесно одабрао више него скроман и сиротињски живот, те се 1971. године преселио у пусте шумске пределе у Монтани, где је живео у простој дрвеној брвнари, без струје и воде.

Основна његова идеја била је да живи са природом, да буде самодовољан и да ни од чега не зависи. Управо његова љубав и блискост са природом, навела га је да, поставши свестан степена угрожености и загађења природе, отпочне вишегодишњу кампању слања писама бомби на различите адресе, пре свега универзитетима и авио компанијама. О колико се озбиљном и темељном подухвату ради, довољно говори податак да није ухваћен готово 20 година, а да је као директна последица његових активности умрло троје, а тешко повређено двадесет троје људи.

Пред сам крај његове „каријере“ терористе, 1995. године, упутио је захтев листу „The New York Times“ у коме се обавезао да ће одустати од тероризма уколико овај лист објави његов манифест, под називом „Индустријско друштво и његова будућност“ (Industrial Society and his Future).

У овом надахутом, рекло би се и револуционарном обраћању јавности, Казински је пре свега указао на неодрживост постојећег стања у друштву и природи. С тим у вези, он је истакао да су „индустријска револуција и њене последице пропаст за људски род... да ће континуирани развој технологије погоршати ситуацију... Он ће сигурно људе учинити подложним већим увредама и проузроковати већу штету природном свету, што ће вероватно даље водити већим социјалним поремећајима и психолошкој патњи....“²⁴⁵

Казински, попут најрадикалнијих присталица дубинске идеологије, сматра да се систем не може реформисати или модификовати, како би се спречила неминовна пропаст. Његов став је да је неизбежна револуција против индустријског система, а оно што је занимљиво (са аспекта овог рада) јесте његов однос према употреби насиља. Он децидирано напомиње да ова револуција, која мора бити глобална, а не у оквиру појединачних држава, *може* али и не мора да користи насиље, а да њен циљ није политички -збацивање Владе, него *рушење економске и технолошке базе постојећег друштва*. Наравно, потпуно је јасно да рушење економске и технолошке базе постојећег друштва није могуће без већих сукоба и превасходно употребе насилних метода.

Када је говорио о идеологији, Казински је као савршен контра-идеал технологији означио управо природу, истичући да је она спонтана креација која је постојала давно пре човека и људског друштва. Такође, он посебно истиче околност да је током историје много различитих форми људске заједнице коегзистирало са природом, без веће штете по њу, али да је тек појава индустријске револуције довела до тога да „утицај људског друштва на природу постане заиста разарајући...“²⁴⁶

²⁴⁵ Internet: „Industrial Society and its Future“, Kaczynski John Theodor, <http://besser.tsoa.nyu.edu/howard/anarchism/Unabom/manifesto2.html>, приступ 01.12.2010

²⁴⁶ Ibidem

Закључак Казинског је да није потребно да се створи неки посебан облик социјалног система да би се природа ослободила притиска, „једино је неопходно решити се индустријског друштва... Било који облик људског друштва да опстане након пропасти индустријског система, сигурно је да ће већина људи живети ближе природи, јер у одсуству напредних технологија, неће бити другог начина за преживљавање...”²⁴⁷

Манифест који је заиста и публикован, обзнанио је широкој јавности дубоке пориве овог човека да чини зло, да повреди друго живо људско биће, и за тај чин сигурно нема никаквог оправдања. Али, поједини његови ставови сигурно су оставили дубок траг, како у тренутку самог објављивања, тако и сваки пут када је овај манифест прочитан изнова... Неки су овај манифест прихватили са гнушањем, још уверенији да се према таквим умовима морају применити драконске казне државе и да се морају бескомпромисно гонити, док је код других будио сажаљење, симпатију, револуционарни полет...

Шта овакава политичка агенда, овај допунски докторат разочараног земљанина, јер Манифест то сигурно јесте, може да пробуди код појединаца и група које већ имају слична размишљања и погледе на свет, а након природних катастрофа које су задесиле планету последњих година?

Шта овај Манифест може да покрене код таквих појединаца и група након нуклеарне катастрофе у Јапану?

Спектар одговора је заиста више него широк и могао би да задовољи и најмаштовитије и најрадозналије... У сваком случају, спремност једног човека пред којим је била вртоглава каријера врхунског научника, лагодност и небрижност америчког сна, који његови родитељи нису досањали, да све то жртвује зарад живота са природом и у њој, наводи на размишљање.

²⁴⁷ Internet: „Industrial Society and its Future“, Kaczynski John Theodor, <http://besser.tsoa.nyu.edu/howard/anarchism/Unabom/manifesto2.html>, приступ 01.12.2010

Иако је његов случај завршен хапшењем и пресудом на издржавање доживотне робије, са констатованим синдромом параноидне схизофреније, ипак и даље остају бројна питања, али остаје и нада да ће разум победити зло са обе стране...

4.3.3. „Animal Liberation Front“ (ALF)

Сматра се да не постоји прецизан датум оснивања ове организације, односно да је до њеног устројавања дошло у касним седамдесетим и раним осамдесетим годинама.

Свакако, њен настанак непосредно је везан за историјат ширег покрета за права животиња, посебно за моменат када се седамдесетих година у Великој Британији део покрета за права животиња окренуо од легалних облика борбе, ка илегалним тактикама.

Иначе, у Великој Британији је још 1824. године, од стране мање групе људи основана организација „*Band of Mercy*“ (сматра се и изражено антививисекционистичком групом, прим. Ж.Ј.), са искључивим циљем да опструишу лов. Ова група је у одређеном смислу реформисана 1965. године, када је и променила име у „*The Hunt Saboteurs Association*“, такође са основним циљем вршења саботажа и спречавања ловаца да убијају животиње. Ова организација је скренула велику пажњу на себе на подручју Велике Британије, пре свега захваљујући значајној подршци медија, као и подршци организације „*League against Cruel Sports*“.

Део аутора наводи 1973. годину, као кључну за почетак екстремнијег наступа група из миљеа покрета за права животиња, када је први пут дошло до подметања пожара, као свесне и срачунате тактике, и првог напада на лабораторију у којој су се вршили експерименти на животињама. Већ 1974. године, због незаконитог деловања у области борбе за права животиња ухапшени су Рони Ли (Ronnie Lee) и Клиф Гудман (Clif Goodman), тадашњи припадници „*Band of Mercy*“.

Након изласка из затвора, одлучан да се још жешће супротстави систему и бори за права животиња, са још тридесетак истомишљеника оформио је организацију „*Animal Liberation Front*“ (ALF). Поједини аутори сматрају да је на његов знатно радикалнији став по изласку из затвора утицала околност да је током издржавања

своје затворске казне усвојио начин размишљања и методологију деловања терористичке организације „IRA“, посебно по питању организационе структуре и формирања карактеристичних ћелија.

Основна одлика ове организације управо је нехомогенизовано чланство, односно одсуство јасне организационе структуре и хијерархије, помињани „leaderless resistance“ принцип.

Чине је мале, аутономне групе (ћелије, које се могу састојати и од само једне особе), које су међусобно лабаво повезане, и које су распрострањене широм света, а међусобно комуницирају поредством комуника, који најчешће објављују њихове сестринске организације, које делују јавно и које имају медијски утицај и уплив у јавност. Када су у питању конкретни задаци и њихово извршење, милитантни активисти добијају само најосновније и најпотребније информације, тзв. „need-to-know-base“ принцип.

Управо та нехијерархијска структура и анонимност чланства, организованог у заворене ћелије, као и њихове никакве или у најбољем случају изразито лабаве везе, у великој мери онемогућавају ефикасну борбу легалних државних органа против њих, и провалу саме организације. На својој веб страници, ALF саветује својим активистима, да из безбедносних разлога не покушавају да пронађу постојећу ћелију да би јој се прикључили, него да сами оснују нову.

Њени припадници се у планирању и одређивању приоритета и конкретних мета напада, руководе сопственом савешћу и нахођењима и договорима унутар ћелије, а сходно општим смерницама и принципима на којима је покрет заснован.

Пет кључних принципа на којима ALF почива су:

- 1) Ослобођење животиња из места у којима се злостављају, попут лабораторија, фарми, и њихово смештање у добра домаћинства, где могу живети напољу својим природним животом, слободни од сваке патње

- 2) Чињење економске штете онима који зарађују на патњи и експлоатацији животиња
- 3) Обелодањивање ужаса и зверстава почињених над животињама, иза затворених врата, посредством директне акције и ослобађања
- 4) Предузимање свих неопходних мера предострожности против повређивања било које животиње, човека и нељудског бића
- 5) Било која група људи, који су вегетаријанци или вегани, и који спроводе активности у складу са наведеним смерницама, имају право да се сматрају делом ALF-a

Основно средство деловања активиста ALF-a, у име циљева којима су веома посвећени, јесте директна акција, која се углавном манифестује кроз подметање пожара, употребу малих и запаљивих направа (својеврсних бомби), као и провале и ослобађање затворених животиња.

Најчешће мете напада су лабораторије, месаре, продавнице брзе хране, продавци крзна, продавнице коже и препарираних животиња, одгајивачнице животиња, објекти у којима су животиње затворене, ловачки клубови, погони за прераду крзна, фарме, институти, чак и поједини истакнути научни радници...

Карактеристика последње декаде јесу учестали напади на тзв. секундарне и терцијалне мете, које нису непосредно умешане у злостављање животиња, али посредно представљају одређену логистику примарним метама. Тако да су се на удару нашли бројни снабдевачи великих компанија, али и њихови запослени, па чак и породице. На овај начин врши се додатни притисак на примарне мете и наносе озбиљни материјални губици, који често доводе до испуњавања захтева група које притисак и врше.

Едукацију чланства и својеврсно оперативно усмеравање, организација спроводи посредством више гласила, Интернета и других средстава комуникације доступним активистима. Посебан пример представља „ALF Primer“, практични приручник организације, публикован на сајту исте, у којем је дата прецизна ретроспектива и

генеа организације, али и практични савети и упутства за активисте, од начина облачења, савета да се носе ски маске приликом напада, рукавице, неупадљиве црне или тамне мајице и панталоне, и друго. Поред наведеног, у овој публикацији дају се савети и како да се напад изврши, којим средствима, као и савети о начину справљања различитих запаљивих направа...

Приручник „Arson-Around With Aunt ALF”, даје такође детаљна упутства за прављење различитих запаљивих направа и рецепт за напалм у кућној режији...

Велики утицај на хомогенизацију и мотивацију активиста, као и обликовање идеологије имају истакнути појединци. У овом случају, свакако је неминовно да поменемо Рода Коронада (Rod Coronado), истакнутог активисту организације, који је дужи низ година веома активно деловао и практично и на пољу теорије, а у области заштите права животиња.

Важно место у деловању ALF-а представљају организације које делују јавно и које у одређеном смислу трансмитују поруке и продубљују ефекте деловања њених присталица. Наиме, у теорији се често среће теза дихотомије оваквих покрета, односно стриктна подела на тајни, илегални и јавни део.

Док припадници покрета, који делују илегално, директном акцијом, кршећи законе, чине одређену друштвену штету, припадници јавног огранка, сестринске организације, обелодањују њихове акције, те их тако, чинећи их доступим јавности, на својевстан начин и промовишу.

Једна од таквих организација је NAAELPO (North American Animal Press Office), која делује јавно и чији циљ је да обелодани и кроз историјски и филозофски увид да шири контекст акцијама припадника покрета за заштиту животиња, односно образложи и оправда, према сопственој процени дубоке и искрене пориве таквих аката, супротстављајући се тиме main stream медијима и представницима моћних лобија, који стоје иза великог броја обајеката напада ALF-а и њој сличних организација, а који према њиховом мишљењу стварају погрешну слику у јавности о

природи и карактеру организација и покрета који се боре за права животиња, означавајући их као терористичке.

Значај ових својеврсних подружница које делују јавно је огроман, јер управо оне обезбеђују ширење идеологије покрета, преношење порука. Оне дају смернице, мотивацију за нове акције... Поред NAAELPO, медијску промоцију ALF-а врше и on line новине попут „No Compromise“, „Arhangel“, „Bite Back Magazine“ и друге. Такође, у том смислу веома активне су и организације „Animal Liberation Front Supporters Group - ALFSG“ и „People for the Ethical Treatment of Animals - PETA“.

Од 2001. године ова организација се третира као један од приоритета у борби против домаћег тероризма. Једна од кључних безбедносних служби у САД, задужена за борбу против унутрашњег тероризма, „FBI“, 2002. године је званично објавила да су екотерористички напади предвођени организацијама „ALF“ и „ELF“ (о којој ћемо детаљније говорити у наредном поглављу, прим. Ж.Ј.), нанеле огромну материјалну штету, која је процењена на око 43 милиона долара.

Већ 2005. године од стране „United States Department of Homeland Security“ (Одељење за домаћу безбедност) ове две групе проглашене су за теористичке. Британски Scotland Yard је ALF класификовао као терористичку организацију, у рангу са IRA и PLO.

Поред територије САД, ALF делује у још око четрдесет држава, док је поред САД најактивнија у Великој Британији. Од земаља у окружењу Р Србије, активна је на простору Хрватске. Сматра се да у свакој држави у којој егзистира као организација, има око стотинак активиста, спремних да делују, као и више стотина присталица и симпатизера.

Такође, може се рећи да је ALF пресудно утицала на оснивање и деловање две организације, односно да их је de facto изнедрила, „Animal Rights Militia-ARM“ и „Justice Department“. Оне су се најпре развиле на подручју Велике Британије и у свом приступу инсистирале су на значајно делотворнијем и активнијем деловању, али и су

познате и по милитантним ставовима, посебно „Justice Department“. Једна од њихових карактеристика су писма бомбе и подметање запаљивих бомби.

4.3.4. „People for the Ethical Treatment of Animals“ (PETA)

PETA је организација која је основана 1980. године, од стране Ингрид Њукирк и Алекса Пачека (Alex Pacheco). Постали су познати кроз борбу у тзв. „Случају мајмуна“ из Silver Springa, USA, односно настојањем да се докажу бројна злостављања током експеримената вршених на седамнаест мајмуна у „Институту за истраживање понашања“ у наведеном граду, у америчкој држави Мериленд. Од ове појединачне, али за њих веома значајне операције, од мале групе истомишљеника и ентузијаста, постали су организација интернационалног карактера.

Данас она броји преко 350 000 чланова и сматра се највећом организацијом у области заштите права животиња. Иако делује јавно и званично се уздржава од директне примене било које насилне тактике, позната је по агресивној реторици и подршци групама које делују илегално и чије активности су посебно на подручју САД сврстане у дела екотероризма, посебно по јавно публикованом ставу да „нема борбе против експлоатације, која се може добити без илегалне акције...“²⁴⁸ Такође, повремено је и сама спроводила тзв. директне акције (ови облици су карактеристични за почетне фазе њеног деловања), а негује и сопствени метод – тајне истраге²⁴⁹, које подразумевају инфилтрацију њихових активиста у одбране мете (истраживачке лабораторије, институте и друге сличне објекте), где су у стању да раде месецима и помно бележе све уочене неправилности и злоупотребе, које организација касније вешто медијски експлоатише, или користи као доказ пред надлежним судовима...

²⁴⁸ Liddick Donald, *Eco-terrorism: Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 51

²⁴⁹ Недић Дарко, „Еколошка организација „PETA“ (People for Ethical Treatment of animals). Од Еколошког тероризма до еколошке корпорације“, Зборник радова, *Сузбијање криминала у оквиру међународне полицијске сарадње*, Криминалистичко-полицијска академија и Hanns Seidel Stiftung, Београд, 2011, стр. 421

Веома велики утицај на друге организације и покрете, инспиративне и подстицајне природе, имале су изјаве Ингрид Њукирк, председнице PETA, али и других истакнутих чланова исте, који су недвосмислено указивали на неопходност насилне борбе у сврху заштите права животиња. С тим у вези, посебно запаљиви су наводи Пачехоа, већ помињаног истакнутог активисте и оснивача организације, који је сматрао да су поједине насилне методе, попут подметања пожара, других врста уништавања имовине, али и провала и крађа, потпуно прихватљиви уколико се ради о заштити права животиња. Брус Фридрих (Brus Fridrih), званично један од руководиоца организације, изјавио је да би било „сјајно када би сви ресторани брзе хране, кланице, лабораторије које користе животиње у сврху тестирања, као и банке које у њих финансијски улажу, експлодирале сутра...“²⁵⁰

Поједини аутори, попут Доналда Лидика, сматрају да је веза између PETA и организације ALF, која је несумњиво јасно опредељења по питању употребе насиља зарад заштите права животиња, веома јака и комплексна. „...Можда је фер рећи да је граница између PETA и ALF аморфна, и да је тврдња да су оне одвојене само фикција, чији је циљ да се PETA заштити од удара закона...“²⁵¹

Једна од кључних улога ове организације, када је у питању подршка групама, организацијама и појединцима који примењују насиље у оквиру борбе за права животиња, и које су у појединим државама окарактерисане као терористичке, поред гласноговорничке функције, преношења јавности њихових ставова као и обавештења о конкретним акцијама, пружања правне помоћи у процесима пред државним органима, јесте *финансирање*, односно јака финансијска подршка илегалним акцијама које се реализују на терену. Још 1991. године презентовани су подаци, према којима је ова организација располагала са годишњим фондом од око седам

²⁵⁰ Internet: <http://www.peta.org>, приступ 12.01.2011

²⁵¹ Liddick Donald, *Eco-terrorism:Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 52

милиона долара, док је тај донаторски фонд 2010. године нарастао на преко 32 милиона долара²⁵².

Данас је РЕТА у значајној мери минимизовала своје активности, и од почетног оштрог наступа постепено се окренула на суптилније и више вербалне и медијске начине борбе, у тој мери да је поједини аутори поистовећују са корпорацијом.²⁵³

²⁵² Надић Дарко, „Еколошка организација „РЕТА“ (People for Ethical Treatment of animals). Од Еколошког тероризма до еколошке корпорације“, Зборник радова, *Сузбијање криминала у оквиру међународне полицијске сарадње*, Криминалистичко-полицијска академија и Hanns Seidel Stiftung, Београд, 2011, стр. 426

²⁵³ Ibidem

4.3.5. „Earth First!“ (EF!)

Организација је настала 1979. године, и у овом случају као продукт разочарења постојећим покретима и организацијама у области заштите животне средине, али и неких конкретних дешавања, пре свега на подручју САД. Такође, сам настанак се често везује за утицај дела Едварда Абеја (Edward Abbey), „The Monkey Wrench Gang“, односно за еколошко-анархистички поклич истог.

Идејни покретач читавог процеса био је Дејв Фореман (Dave Foreman)²⁵⁴, који се често наводи (у том периоду) као искрени присталица конзервативизма и истакнути републиканац. Именованом су се као суоснивачи прикључили милитантни чланови организација „Sierra club“²⁵⁵ и „Friends of the Earth“. Међу њима су били и Мајк Комола (Mike Comola), Рендал Глоџ (Randal Gloege), Сузан Морган (Susan Morgan), Хови Волк (Howie Wolke), Мајк Росел (Mike Roselle), Рон Кезар (Ron Kezar), Барт Келер (Bart Koehler) и други... Поклич организације брзо је постала реченица: „Нема компромиса у одбрани мајке Земље!“

Преокрет у размишљањима и идеолошким опредељењима Форемана било је комерцијално отварање око 18 милиона хектара нетакнуте америчке дивљине, који је Фореман видео као „комплетан пораз матичног екологистичког покрета и неспособности (или невољности) Владе да заштити живи свет...“²⁵⁶

Само оснивање било је упечатљиво и карактеристично, односно одиграло се у ходу, током пешачења кроз Pinacate пустињу у Новом Мексику.

²⁵⁴ Познат по ставу да је време за друштво ратничког карактера, које ће коначно устати у одбрану Земље

²⁵⁵ Основан још 1892. године, под утицајем идеја Џона Муира (Johna Muira), познатог по својим идејама презервационизма и конзервационизма

²⁵⁶ Liddick Donald, *Eco-terrorism:Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 55

Средства која користе активисти ове организације, како сами истичу на свом званичном сајту, варирају од потпуно легалних акција, преко акција цивилне непослушности, до облика директне акције, који представљају акте екотаже, о којима смо довољно разматрали у претходним поглављима. Насиље, којем су склони, правдају принципом *права на самоодбрану*.

Занимљиво је и настојање активиста EF! да исту прикажу као покрет, а не као организацију, као и истицање да немају чланство, него earthfirsterse, сугеришући тако да се пре ради о начину живота него о формалној организацији.

На идеолошком плану, непобитно су везани за биоцентризам (поједини аутори форму биоцентризма коју ова организација практикује виде и као „милитантни биоцентризам“²⁵⁷) и основне постулате дубинске екологије, чврсто верујући у све облике живота на земљи. Такође, познати су и по ставу да „непријатељ није капитализам, социјализам или комунизам, него корпоративни индустријализам.“²⁵⁸ Такође, често им се приписује изражен анархистички импулс.

На првом годишњем састанку у држави Вајоминг у САД, тзв. Round River Rendezvous (облици окупљања који су се задржали до данас), најпре је од најужег језгра од 12 људи формиран „Circle of Darkness“, са циљем установљавања политике и праваца деловања организације. Идеологија и циљеви који су убрзо и дефинисани били су:

1. Дивљина има право да постоји због сопствене користи
2. Сви облици живота, од вируса до великог кита, имају нераздвојиво и једнако право да постоје
3. Човечанство није веће од било ког другог облика живота и нема легитиман захтев да доминира земљом

²⁵⁷ Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006

²⁵⁸ Liddick Donald, *Eco-terrorism:Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 56

4. Кроз пренасељеност, антропоцентризам, индустријализацију, прекомерну потрошњу енергије-трошење ресурса, државни капитализам, хијерархијску фигуру оца, империјализам, загађење и уништење природне средине, човечанство угрожава основне животне процесе на Земљи
5. Све људске одлуке би прво требало у обзир да узму Земљу, а затим човечанство
6. Једини прави морални тест јесте када индивидуално, политичко или социјално делање доприноси Земљи
7. Човечанство ће бити срећније, здравије, и више комотно у друштву које признаје праву биолошку природу човечанства и које је у динамичкој хармонији са тоталном биосфером
8. Политички компромис нема места у одбрани Земље
9. Земља је богиња и прави објект обожаванња људи²⁵⁹

Идеја да је неизбежна апокалипса животног окружења, повела их је да заузму оштар и крајње негативан став према нуклеарном оружју, експлоатацији рудних богатстава Земље, употреби аутомобила, постављању брана, електрана било која врсте, као и изградњи путне инфраструктуре, једном речју свему што ремети савршенство природног поретка ствари...

Крајем осамдесетих дошло је до поделе Е.Ф.! на два крила, првог предвођеног Фореманом, које је карактерисао крајње негативан став према човеку, и идеја да нема могућности да се његова природа промени, те да је одатле сваки труд да се спасе човечанство излишан. Њихов циљ је било очување што већих области дивљине, пре коначне пропасти и надоласе апокалипсе.

Друго крило (познато као фракција социјалне правде²⁶⁰) предводио је поменути Мајк Роселе, а руководили су се идејом да је након надоласе апокалипсе могуће

²⁵⁹ Liddick Donald, *Eco-terrorism:Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 56

креирање савршеног друштва, које би се могло на одговарајући начин поставити према природи.

Коначан расплет и потпуно раздвајање овако поларисног покрета, десио се 1990. године, а иницијалну капислу овом догађају поједини аутори виде у смрти Едварда Абеја, као и успешној акцији америчких безбедносних служби које су резултовале хапшењем 5 истакнутих припадника Е.Ф.!.²⁶¹

Након поделе и потпуног разлаза, Е.Ф.! је наставио да постоји али са доминантним идеолошким приступом присталица социјалне правде, а нови вођа постала је Џуди Бари (Judi Bari)²⁶¹, која је веома брзо направила и неке радикалне резове, који су организацију (покрет) удаљили од насилних облика борбе, и приближили га мирољубивијем приступу и спремности на сарадњу. Такође, она је унела још једну новину, поклањање пажње улози радника и синдиката борби коју је она видела као заједничку, што је касније довело до тога, посебно након идеолошке поделе, да се тај раздор окарактерише као „превага екосиндикализма над биоцентризмом милитантне природе.“²⁶²

У оквиру организације, која дефинитивно има међународни карактер, годинама делује и посебна фондација, Е.Ф.! Direct Action Fund, као и Е.Ф.! Newsletter (касније Е.Ф.! Journal, који је такође брзо потиснут од стране Daily Planet Publishing, прим. Ж.Ј.), а сама организација (покрет) позната је и по различитим видовима перформанса, музичких и глумачких тачака, које њени активисти изводе јавно, са циљем промовисања својих вредности и специфичног начина живота, односно омасовљавања – привлачења нових чланова.

²⁶⁰ Liddick Donald, *Eco-terrorism: Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006

²⁶¹ Фореман је након једног дела саботаже ухапшен 1990. године, а већ 1991. године основао је нову организацију, „Wildlands Project“, чиме је и званично напустио Е.Ф.!, док је 2003. године основао и придружену организацију „Rewilding Institute“.

²⁶² Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006

Међутим, и поред наведеног, може се закључити да су основна средства борбе Е.Ф.!, остала и она која се могу сврстати у акте екотаже, а о делимичној опредељености за насиље говоре и поједине изјаве најистакнутијих чланова, као и подршка активиста ове организације (покрета) деловању и методама доказаних екстремних и радикалних организација попут SHAC.

4.3.6. „Earth Liberation Front“ (ELF)

Године 1992. у Brightonу, у Великој Британији, формирана је организација „Earth Liberation Front“, са основним циљем заштите и спасавања животног окружења од деструкције и уништења, проузрокованих пре свега прекомерним деловањем човека у природи.

ELF се развио из организације „Earth First!“, као резултат незадовољства радикалног крила организације, ефектима легалних акција и протеста E.F.!.

На територији САД, организација је практично обзнанила своје постојање нападом изведеним 1996. године на возило US Forest Service. Делује на сличном принципу као и ALF, односно састоји се из малих аутономних ћелија, потпуно анонимних, како према широј јавности, тако и унутар саме организације, односно у међусобним односима. Поједине ћелије се састоје од само једне особе.

Прокламовани циљеви организације су:

- 1) Чињење економске штете онима који профитирају на деструкцији и експлоатацији природног окружења
- 2) Образовање јавности и откривање зверстава почињених против земље и свих врста које је насељавају
- 3) Предузимање свих неопходних мера предострожности против повређивања животиња, људи и нељудских бића.²⁶³

Сматра се да је највећи утицај на обликовање идеолошких смерница ове организације имао Крег Розенбрау (Craig Rosenbraugh), који се ширем покрету за права животиња прикључио раних деведесетих година, као члан радикалне групе, која се борила за

²⁶³ Leader H. Stefan, Probst Peter, „The Earth Liberation Front and Environmental Terrorism”, *Terrorism and Political Violence*, VOL. 15, Issue 4, 2003, стр. 37-58

права животиња у области државе Орегон, САД. У тактичко-политичком смислу, блиска је платформи анархизма.

Иначе, Розенбрау и Лески Џејмс Пикеринг (Leslie James Pickering), су 1996. године основали и организацију „Liberation Collective“, а 2000. и „North American Earth Liberation Front Press Office“, као својеврсни јавни покрет, који је као и у случају NAALPO-а требало да шири идеју организације (ELF-a), публикује објаве и прогласе, и популарише и обзнани изведене акције њених активиста. У жељи да створе ширу базу, у одређеној мери и да хомогенизују активисте, Розенбрау и Пикеринг 2003. године оснивају организацију „Arissa“, са циљем ефикаснијег повезивања са другим социјалним покретима, посебно оним који су се показали делотворним у области антиратних питања и заштите животне средине.

С обзиром да ELF, како у организационом смислу, тако и по начину деловања, у великој мери личи на своју сестринску организацију – „ALF“, није неопходна посебна анализа ових аспеката. С тим у вези, ELF је 1993. године званично објавио комунике, у коме је истакнута нераскидива веза и солидарност са ALF-ом. Од тада, до данас, постоји одређено подударање између ове две организације, и по питању неформалног вођства, али и активиста, прокламованих циљева, комуника, па чак и финансирања.

Међутим, сматрамо целисходним да укажемо на специфичност и значај саме личности Крега Розенбрауа, који је током свог вишегодишњег ангажмана у оквиру покрета за заштиту животне средине, изнедрио многе идеје и принципе, који и данас могу имати велики утицај на процес даљег профилисања саме организације, посебно у вези са њеним односом према употреби насиља у сврху остварења зацртаних циљева...

У том смислу, напомињемо да је Розенбрау 17.03.2003. године, посредством Интернета послао поруку, пре свега антиратног и антисистемског карактера, у којој је позвао на заустављање тада актуелне америчке војне акције, употребом средстава и тактика директне акције, које су према његовом виђењу требале да „у великој мери

поремете ратну машину, америчку економију и укупно функционисање америчког друштва...²⁶⁴ Да би се то и остварило, он даље предлаже покретање побуна већих размера у урбаним срединама, извођење напада на финансијске и медијске центре, као и америчке војне институције.

Такође, кроз читав опус активности Розенбрауа, провејава тежња да се укаже на везу између питања угрожености животне средине, питања права животиња и ширих питања социјалне правде. Као заједнички именитељ ових питања, односно као заједничког непријатеља, означио је капитализам.

И ово је можда и кључна чињеница која ELF издваја од других сличних организација, јер кроз револуционарни набој и борбеност Розенбрауа, као једне од кључних личности организације, провејава и дух саме организације, која се *de facto* не бори само за животну средину, него и *против постојећег система вредности*. Ту се можда и најбоље види веза ове организације са истинским стремљењима дубинске екологије, која је у овом случају нашла одличан начин да се и на практичном нивоу оствари.

И Розенбрау и Пикеринг су били више него јасни у својим залагањима, не само за заштиту животне средине него и уопште у револуционарном поимању будућности, односно *истицању потребе радикалне промене целокупног система*. Такође, у борби против тог система и за њих опресивне Владе САД, они недвосмислено посежу за насиљем, а регистровано је и да су у неким својим објавама свесно настојали да се ограде од насиља према „недужнима“, што се може тумачити и као њихово опредељење да се насиље може користити према онима који то заслужују, а што свакако представља пут у неконтролисану употребу силе и опасност за самог човека...

²⁶⁴ Internet: *Ecoterrorism in the Animal Rights and Environmentalist Movements*, www.adl.org, приступ 12.05.2011

Оваква њихова размишљања и идеје нису остали унутар малих ћелија и иза затворених врата, него су публиковани широј јавности, те стога имају и одређену друштвену тежину, како у времену када су изговорени, тако и данас, а још више у времену које је испред нас.

4.3.7. „Stop Huntingdon Animal Cruelty“ (SHAC)

Основана је 1999. године у Великој Британији, од стране Грега Еверија (Greg Avery), Хедер Џејмса (Heather James) и Наташе Делмање (Natasha Dellemagne), као последица видео снимка који је на британској телевизији, на 4. Каналу BBS, приказан на иницијативу поменуте организације „PETA“ (ради се о снимцима који су начињени скривеним камерама, постављеним од стране активиста PETA, прим. Ж.Ј.) , а на којима су се могли видети снимци експлицитног насиља прама животињама, у лабораторијама фирме „Huntingdon Life Sciences-HLS“, иначе највеће европске лабораторије за тестирање животиња.

Сматра се једном од најпосвећенијих организација, али по неким и најмилитантнијег и најекстремнијег типа. Поред слања писама бомби и подметања запаљивих бомби, ова организација је позната по својим е-mail кампањама, односно деловању посредством електронских средстава комуникације (интернета), али и хаковању сајтова и другим облицима високо развијеног компјутерског криминала.

Такође, веома оштар наступ присталица ове организације регистрован је према запосленима у поменутој фирми, али и према члановима њихових породица (најдрастичнији забележен случај су претње деци, односно претње запосленима фирме), као и тзв. секундарним метама, односно компанијама, фирмама и појединцима који су по било ком основу остваривали пословну сарадњу са HLS (који представљају својеврсну логистику активностима HLS). Оваквим деловањем, континуираним притисцима и конкретним нападима, активисти SHAC успели су у великом броју случајева да опструишу рад и активности HLS, до те мере да су својим акцијама својевремено чак оборили и вредност акције ове фирме на лондонској берзи.

На територији САД, SHAC је формиран 2004. године, на иницијативу Кевина Џонаса (Kevin Jonas). Због озбиљности и далекосежних последица деловања ове

организације, у овој држави се повела озбиљнија расправа и борба против исте. У том смислу, 2005. године, US Senate Committee on Environment and Public Works, посветио је посебно саслушање активностима SHAC, а у вези са штетом нанетом фирми HLS. Џон Луис (John Lewis), тадашњи заменик помоћника директора америчке безбедносне службе „FBI“, изјавио је да је око 100 компанија престало да послује са HLS, као резултат застрашивања од стране SHAC²⁶⁵, а исте године од стране поменуте америчке службе безбедности, SHAC је стављен на листу домаћих терористичких организација.

Актуелно незванично руководство организације ухапшено је и 2009. године осуђено на затворске казне од 9 и 11 година.

Анализирајући деловање припадника SHAC у протеклом периоду, Лидик Доналд је посебно указао на закључак надлежних органа у САД да ће успеси акција SHAC појачати и стимулисати тренд означавања људи као легитимних мета покрета за права животиња.²⁶⁶

²⁶⁵ Liddick Donald, *Eco-terrorism:Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Praeger Publishers, 2006, стр. 47

²⁶⁶ Op. cit., стр. 48

4.3.8. „Sea Sheperd Conzervation Society“

Ради се о малој организацији, основаној 1977. године, као резултат незадовољства појединих чланова организације „Greenpeace“, гандијевском политиком исте.

Сматрајући погрешном и недовољно делотворном тактику ненасиља карактеристичну за „Greenpeace“, као основног средства борбе, Пол Вотсон (Paul Watson) је 1977. године покренуо кампању „Earthforce Campaign“, чији циљ је била заштита слонова од ловокрадица, и која је обухватала подручје Сомалије, Судана, Уганде, Кеније и Танзаније. Затим следи формирање „Earth Force Society“ у Канади, исте године.

Уз финансијску подршку организација „Fund for Animals“ и „Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals-RSPCA“, Вотсон и његови истомишљеници дошли су до првог брода, који су назвали „Sea Sheperd“, којим су запловили пут обала Канаде, са циљем да се супротставе ловцима на младунце фока. Након овог подухвата, наставили су да плове морима са основном идејом заштите живота у океанима.

У својим акцијама примењују веома ратоборну и милитантну тактику, чији резултат су често тешко оштећени, па и потопљени рибарски бродови, превасходно китоловци. Бродове „непријатеље“ нападају у лукама али и на отвореном мору.

У оквиру редовних извештаја о борби против тероризма, и у САД и у Канади у неколико наврата поменути су учинци ове организације, односно штета коју иста наноси комерцијалном риболовству, док је од стране јапанске владе директно окарактерисана као екотерористичка организација.

4.4. Организације и покрети антиглобалистичке оријентације, и њихова веза са радикалним приступом екологији

Иако нема опшеприхваћене дефиниције појма „антиглобализам“, нема дилеме да се ради о покрету ширих размера, чији превасходни циљ је борба против досадашњег начина глобализације, а у зависности од групације аутора, назива се још и глобализација одоздо, глобализација са људским лицем, народна глобализација, покрет свих покрета, алтернативна глобализација...

Да би разумели значење и стварну суштину антиглобализма, неопходно је да одговоримо на питање шта је то заправо *глобализација*.

Ентони Гиденс (Anthony Giddens), угледни и по овом питању веома често цитирани социолог, глобализацију је дефинисао као „појачавање социјалних односа широм света, који повезују удаљене локалитете, на такав начин да су дешавања локалног карактера обликована догађајима миљама удаљеним, и *visa versus* (обрнуто, прим. Ж.Ј.).“²⁶⁷ Указујући на Гиденсово схватање глобализације, посебно њене улоге мотора развоја, који доноси различите промене, које даље обликују модерно друштво, Георгантас Николас (Georgantzias Nicholas C.), Катсамакас Евангелос (Katsamakas Evangelos) и Соловиеј Доминик (Solowiej Dominik), професори америчког и пољског универзитета, истичу да се глобализација не може подвргнути критици у потпуности, да се не могу занемарити њене позитивне, али ни негативне стране, у које убрајају пре свега раст социјалне неједнакости, еколошке и финансијске ризике...²⁶⁸ Према Урлику Беку (Ulrich Beck), глобализација може да подразумева и укидање удаљености, укључивање у често нежељене, несхватљиве транснационалне облике живота... „Глобализација значи да границе постају

²⁶⁷ Internet: Georgantzias Nicholas C., Katsamakas Evangelos, Solowiej Dominik, *Gidens globalization: Exploring dynamic implications*, <http://www.setav.org/ups/dosya/15100.pdf>, приступ 06.06.2011

²⁶⁸ Ibidem

упадљиво мање релевантне за свакодневно понашање у различитим димензијама економије, информација, екологије, технологије, прекограничних конфликта и цивилног друштва... Новац, технологије, робе, информације и отрови, прелазе границе као да не постоје. Чак и ствари, људи и идеје, које Владе желе да задрже изван (као на пример дрога, илегални имигранти, или критике злоупотребе људских права), налазе свој пут у нове територије. Тако глобализација призива далеке удаљености. То значи да људи бивају бачени у транснационалне животне стилове, које они често чак и не желе и не разумеју – или следећи дефиницију Ентони Гиденса, она значи деловање и живљење изнад даљина, преко очигледно подељених светова, националних држава, религија, региона и континената...²⁶⁹

Џозеф Штиглиц је дефинисао глобализацију као „чвршћу интеграцију земаља и народа света, до које се долази огромним смањивањем трошкова транспорта и комуникација, као и рушењем вештачких баријера за проток робе, услуга, капитала, знања и (у мањој мери) људи преко граница. Глобализација је до сада била праћена стварањем нових институција, које су се придружиле постојећим институцијама које се баве прекограничним пословима...“²⁷⁰ Штиглиц је такође свестан недостатака глобализације, те указује да се процес глобализације не може вратити уназад, али да је питање које се мора поставити, како се она може учинити функционалном?

Поједини аутори сматрају да глобализација није један процес, него „низ неуједначених, противречних (>супротносних<) процеса који се тичу политике, културе, економије и технологије, са највећим утицајем иновација на пољу система комуникације...“²⁷¹ Такође, веома занимљиво виђење глобализације, или боље речено њених резултата, је виђење које дају Антонио Негри (Antonio Negri) и Мајкл Хард

²⁶⁹ Internet: Urlick Beck, *What is globalization?*, <http://hevra.haifa.ac.il/~soc/lecturers/smoocha/files/1792.pdf>, приступ 06.06.2011, стр. 20

²⁷⁰ Џозеф Е. Штиглиц, *Противречности глобализације*, SBM-х, Београд, 2002, стр. 23

²⁷¹ Redžić Saduša, “Gidens Entoni, Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote”, *Journal of Sociology, Social Philosophy, and Social Anthropology*, Vol. XLIX, No. 3, Beograd, 2007

(Michael Hardt), који у својој опсежној анализи постојећег поретка и глобалних процеса, у делу „Империја“ указују да многобројни процеси које називамо глобализацијом нису ни уједначени ни једнозначни. Они сматрају да је узрок свих негативних појава савременог друштва концепт Империје који је глобализација изнедрила. Они описују Империју као нови поредак који је настао глобализацијом и који је усмерава у своју корист. Они Империју сматрају политичким субјектом, који ефективно контролише све глобалне размене, и сувереном силом која управља светом, они је виде као *нови облик суверенитета*, нови глобални поредак, нову логику и структуру управе, која се развија упоредо са глобалним тржиштем и глобалним циклусима производње.²⁷² У таквом систему национална држава је обезмоћена, она не може да „економији наметне свој ауторитет“.²⁷³ Негри и Хард Империју виде као систем у коме нема ни једне националне државе која ће бити на челу, у оном смислу у којем су то биле поједине европске државе у доба империјализма, иако истичу привилеговани положај САД. „Империја не само да влада одређеном територијом и становништвом, већ исто тако ствара свет који насељава. Она не само да уређује међуљудске односе већ исто тако настоји да има директну власт над људском природом. Предмет њене владавине је друштвени живот у његовој укупности ...“²⁷⁴

Иан Велш (Ian Welsh), не говори о Империји, али указује на нешто слично... Он истиче да „неолиберална глобализација настоји да конституише *глобалну цивилизацију*, која претапа кључне културалне образце консолидоване у Европи, са јасно америчком интерпретацијом слободе и демократије, кроз настављено веровање

²⁷² Хард Мајкл, Негри Антонио, *Империја*, Издавачки графички атеље „М“, Београд, 2005, стр. 7

²⁷³ Ibidem

²⁷⁴ Хард Мајкл, Негри Антонио, *Империја*, Издавачки графички атеље „М“, Београд, 2005, стр. 11

у глобалну ефикасност западне техно-науке и економског раста...²⁷⁵ Велш сматра да накарадно интерпретирање појма цивилизације, које по њему игнорише значајне разлике у пореклу и значању речи попут слободе, представља цивилизацију као „компатибилну ширем идеолошком портрету неолибералне глобализације као краја историје...“²⁷⁶

У сваком случају, не могу се порећи позитивни помаци које је глобализација донела, пре свега на пољу међузависности, повезивања људи и култура, чињења земљине кугле малом (у културолошком и комуникационом смислу). Али, са друге стране, не може се занемарити ни велики број све више уједињених гласова, који указују на, према њиховом мишљењу, негативне трендове и усмереност глобализације. У том смислу, критике су посебно усмерене не на развлашћивање традиционалне државе, него на могућност злоупотребе уступања дела суверенитета модерних држава појединим институцијама, које свакако представљају окосницу деловања данашњег међународног система (IMF, WB, WTO, WEF, G8, G7, OUN, OECD...). У овом случају ради се о политичко-економским аспектима глобализације, где се као кључни непријатељ виде институције најмоћнијих Западних држава, пре свега САД, те је сходно томе честа употреба синонима глобализације – „американизација“ . Штиглиц управо истиче тај систем међународних организација као неоснован, те оштро га критикујући указује да је на сцени „систем који би могао бити назван глобално управљање, без глобалне владе, тј. систем у којем мало институција – Светска банка, Међународни монетарни фонд, Светска трговинска организација – и мало играча – министарства финансија, комерцијалних послова и трговине – тесно повезаних са извесним финансијским и комерцијалним интересима – доминирају сценом, али у

²⁷⁵ Welsh Ian, „In Defence of Civilisation: Terrorism and Environmental Politics in the 21st Century“, *Environmental Politics*, Vol. 16, No. 2, School of Social Science, University of Cardif, 2007, стр. 357

²⁷⁶ Ibidem

којој су многи који су погођени њиховим одлукама остављени скоро без права гласа...“²⁷⁷

Такође, оштрица критике антиглобалистичког или *алтерглобализацијског* покрета (AGM), у оквиру економског поимања глобализације, усмерена је на неолиберални капитализам, те на мултинационалне компаније, у чијој „похлепи“ и бескомпромисној трци за профитом се види основни узрок готово свих постојећих проблема данашњег друштва и планете Земље. Поред наведеног, као продукт уверења да је свет наводно преплављен идеологијом и симболима Запада, антиглобалисти истичу и своје противљење „вестернизацији“ – културној доминацији Западне културе.

Појам „антиглобализам“ је у употребу уведен након протеста у Сијетлу 1999. године, који је био уперен против Светске трговинске организације (WTO), односно против слободне трговине, која је према мишљењу демонстраната један од кључних разлога повећања незапослености, даљег богаћења мултинационалних компанија, као и уништавања животне средине. Овај протест сматра се светском промоцијом алтерглобализацијског покрета, а у њему су учешће узели припадници покрета за заштиту животне средине, анархисти, представници појединих религиозних заједница и цркава, унионисти, представници мировних организација и покрета, фармери, социјалисти, радници... „На самиту СТО у Сијетлу од 30. новембра до 2. децембра 1999. Клинтон (тадашњи председник САД, прим. Ж.Ј.), државни званичници из Вашингтона и амерички пословни лидери су очекивали тријумфалну прославу светских успеха глобализације. Али оно што су добили, били су непријатни немири – делом демонстрације, делом протест, а делом улична представа. Више од 10 000 демонстраната окупило се у Сијетлу одлучно у намери да спречи учеснике СТО да се састану...“²⁷⁸

²⁷⁷ Џозеф Е. Штиглиц, *Противречности глобализације*, SBM-х, Београд, 2002, стр. 35

²⁷⁸ Šulcinger Robert D., *Američka diplomatija od 1900. godine*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Beograd, 2011, стр. 357-358

Након протеста у Сијетлу 1999. године, ређали су се слични и масовнији протести, са готово идентичним захтевима и циљевима, и снажном критиком постојећег стања у свету, а у различитим областима.

У Прагу је 2000. године одржан протест против Светске банке и Међународног монетарног фонда; затим септембра 2000. године у Мелбурну протест против Asia-Pacific Economic summit-а под окриљем Светског економског форума (WEF); априла 2001. године протести у Квебеку; јула 2001. године масовни протес у Ђенови, када је дошло и до великих сукоба демонстраната и полиције и када је пала и прва жртва, двадесет трогодишњи Италијан, Карло Ђулијани (Carlo Giuliani). Истовремено, том приликом је причињена и материјална штета од око 50 милиона долара; затим 2002. године у Барселони се окупило око 300 000 људи; 2005. године протести против самита G8 у Шкотској... У наведеном контексту, као нови феномен свакако фигурира и масовни покрет „Окупирајмо Вол Стрит“ (Occupy Wall Street), који је почео да делује окупљањем присталица истог у Њујорку, септембра 2011. године, са кључним циљем борбе против постојећег финансијског и берзанског система, постојеће финансијске похлепе и корупције. Наведени покрет још увек је активан, а далекосежност последица истог још увек се не може предвидети...

Саме присталице антиглобализма, у међусобној комуникацији, али и у полемикама са идеолошки супротстављеним групацијама, често истичу чињеницу да се унутар самог покрета антиглобалиста избегава коришћење назива „антиглобални“ управо због настојања да истакну идеју напада на негативне трендове процеса глобализације, односно њихово слагање са појединим, позитивним донетима истог (виши степен повезаности, мултикултуралност, доступност и брзина протока информација, развој глобалне свести о појединим животним питањима, попут сиромаштва, незапослености, загађења животне средине...). Отуда у употреби често фигурира и поменути појам *алтерглобализацијски*.

Веома занимљиву опсервацију антиглобалистичког покрета, или „глобализације одоздо“ дала је Ејмори Стар (Amory Starr)²⁷⁹, која је актере „антикорпорацијског покрета“ поделила у три групе, а у односу на начин на који те групе пружају отпор доминацији корпорација:

1. Оспоравање и реформа (овде према мишљењу поменуте ауторке припадају покрети и организације који настоје да променом законских оквира, или другим легалним начинима ограниче моћ и деловање корпорација)
2. Глобализација одоздо (основна карактеристика ове групације је идеја *стварања глобалне коалиције незадовољних* која ће се супротставити постојећем систему вредности, на начин да тренутно доминантне националне и наднационалне институције потчине људима, а не политичким елитама; овде према наводима Старове, поред осталих припадају све организације и покрети из области борбе за заштиту животне средине, раднички покрет, као и запатистички покрет)
3. Одвајање/делокализација (присталице ове групе као једино одрживо и дугрочно ваљано решење виде реализацију низа малих локалних иницијатива; у овој групацији се на најбољи начин види утицај анархистичке идеологије)²⁸⁰

Од посебне важности за овај рад, када анализирамо антиглобалистички покрет, јесте феномен који се можда и по први пут у историји манифестовао на такав начин, а оличен је не само у коегзистенцији, него и *заједничком и координираном наступу великог броја идеолошки потпуно супротних организација, од различитих мировних и антиратних организација, припадника еколошких и покрета за права животиња, бораца за људска права, права радника, жена...*

²⁷⁹ *Naming the Enemy: Anti-Corporate Movements Confront Globalization*, према Šimleša Dražen, *Четврти светски рат –globalni napad na život-, Другачији свет је могућ –priče iz naših dvorišta-*, Što čitaš, Zagreb, 2006

²⁸⁰ Šimleša Dražen, *Четврти светски рат –globalni napad na život-, Другачији свет је могућ – priče iz naših dvorišta-*, Što čitaš, Zagreb, 2006

Истичући околност да и поред постојања снажног антикапиталистичког импулса у АГМ, чињенице да његове чланице нису обавезно и нужно противници капитализма, Ђиорел Куран као кључну карактеристику истог наводи принцип „различитости“. Анализирајући карактер и идеологију АГМ-а, поменути аутор је закључио да овај покрет има „идентитет, јасног противника и општеприхваћену визију глобалне правде“. Његов глобални домашај, Куран доказује антиглобалистичким акцијама широм света, оличеним у протестима беземљаша у Бразилу, протестима сељака на Тајланду, супротстављању америчкој корпорацији „Monsanto“ у Индији, отпору „окупацији нафте“ у делти Нигера, кенијском отпору политици светске банке, аргентинском покрету незапослених радника, акцијама против политике исељавања у Јоханесбургу, устанку Запатиста у Мексику, али и поменутим антиглобалистичким протестима. Такође, Куран истиче да АГМ има снажан колективни идентитет и веома јаку политичку културу, *„која не само да је супротстављена корпорацијској моћи, него одбацује и потрошачку културу, као и доминантни етос модерног капитализма...“*²⁸¹

Веома занимљива иницијатива, која има сличности, али се у одређеној мери и разликује од АГМ, јесте Светски социјални форум (The World Social Forum - WSF), који представља годишње окупљање, на глобалном нивоу, више различитих социјалних покрета, представника цивилног друштва и других организација, који се противе неолибералној доминацији и хегемонији (чине га изразито лево орјентисани активисти, умерени социјалисти, али и припадници покрета за заштиту животне средине и права животиња).

Настао је као пандан Светском економском форуму (WEF), који се редовно одржава у Давосу, односно као његова противтежа, а појединци га карактеришу и као највеће светско окупљање левичара. Прво окупљање овог покрета одржано је 2001. године у Бразилу, а теме о којима се разматра приликом састанака који се сваке године

²⁸¹ Buttel, 2003, 101-2, према Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006, стр. 64

одржавају у другој земљи, варирају од актуелних конфликта у свету, преко питања болести које угрожавају модерно друштво, до борбе против сиромаштва, незапослености... Превасходна порука ове форме окупљања потпуно различитих ентитета, јесте да постоји другачија будућност, другачији поглед на свет, и да је бољи свет могућ, као и да се до циља може доћи заједничком борбом, поштовањем различитости, а кроз посвећено умрежавање појединачних аутономних отпора... Такође, сви који у њему партиципирају, снажно се противе постојећем, доминантном капиталистичком систему.

Поред наведеног, још један покрет који се издвојио својом луцидношћу, посвећеношћу, борбеношћу и вером у другачији свет, јесте покрет Запатиста, који се развио у једној малој провинцији у Мексику (покрајина Chiapas), али је подстакао бројне акције широм света и оставио глобални траг.

Можда и један од кључних разлога, или боље речено кап која је прелила чашу и довела до устанка мексичких сељака, јесте ратификација Северноамеричког споразума о слободној трговини (NAFTA), којим се створило заједничко тржиште између САД, Канаде и Мексика (крајем 1993. године), а за који су Запатисти сматрали да ће бити омча око врата мексичком сељаку и раднику. Дан његовог проглашења изабран је за дан почетка устанка.

Иако, узроци овог устанка сељака су много дубљи и везани су за неподношљиво стање егзистенције и крајњу беду. О озбиљности устаника, довољно говори и податак да су у свом револуционарном заносу на кратко преузели контролу над градом San Cristobal las Casas, али и над још пет других мањих места у покрајини.

Покрет је име добио по Емилијану Запати (Emiliano Zapata), који је у сличним условима био на челу једне друге револуције²⁸², и који је убијен 1919. године управо

²⁸² Емилијано Запата је предводио Мексичку револуцију (отпочела 1910. године), чији је превасходни захтев била опсежна аграрна реформа и давање земље у посед онима који је обрађују. Познат је по веома амбициозном, и по одређеним одредбама

због посвећености идејама и циљевима своје борбе. Његова парола била је „Tierra y Libertad“, што дословце значи „Земља и Слобода“. Запата је по чину био генерал и предводио је Ослободилачку војску југа (El Ejercito Libertador del Sur - ELS).

У нешто модернијем Мексику, али у ништа бољим условима живота за бројне становнике ове државе, пре свега за сељаке најсиромашније покрајине Chiapas, 1994. године отпочела је са деловањем Запатистичка Војска Националног Ослобођења (Ejercito Zapatista de Liberacion Nacional – EZLN; формирана 1983. године). Иначе, поједини аутори њене корене виде у National Liberal Forces (FLN), организацији основаној након масакра мексичких студената 1968. године, односно терора тадашње власти предвођене странком PRI (Partido Revolucionario Institucional).

Али оно што Запатисте издваја од других сличних покрета и што их одваја од простих антивладиних снага, које се боре за власт и само један нови обрт у експлоатацији власти, јесте *њихова идеја промене, њихов специфичан начин борбе, њихова тежња за стварањем мреже свих који се буне, глобалним умрежавањем, без обзира на различитости, против неолиберализма, а у циљу опсежних друштвених промена и бољег живота свих обесправљених на планети.*

„Током седам година, након што су нахрупили на позорницу, запатисти су почели истовремено представљати две силе: као прво, побуњенике који се боре против мукотрпног сиромаштва и понижења у планинама Chiapasa, те поврх тога *теоретичаре новог поретка, другачијег размишљања о власти, отпору и глобализацији. Ова теорија – запатизам – не обрће наопако само класичну герилску тактику, него и левичарску политику* (курзив Ж.Ј.)...“²⁸³

и данас популарном плану Ayala, који је уствари и био његов основни програмски документ покрета.

²⁸³ Klein Naomi, „Pobuna u Chiapasu, subcomandante Marcos i zapatisti pripremaju revoluciju koja se više oslanja na reči nego na metke“, у *Ograde i prozori, dopisi s linije fronte spora o globalizaciji*, V.B.Z. doo, Zagreb, 2003

На једном од окупљања присталица њихове борбе, 1996. године, чувени гласноговорник организације, подкомандант Маркос, истакао је управо ту одређеност запатиста за интерконтиненталним деловањем, указујући на EZLN као на једну интерконтиненталну мрежу отпора, која прихвата разлике и сличности, стреми проналажењу себе у сталним отпорима у свету и да ће управо та мрежа бити медијум кроз који се различити отпори могу подржавати. Маркос је том приликом подвукао и да та мрежа није организована структура, да она нема централне органе, доносиоце одлука, централну команду нити хијерархију, те да су они мрежа свих оних који се буне...²⁸⁴

Тврдећи да Запатисти нису ни анархисти, ни комунисти, нити социјалисти, иако имају део идеологије сваке од наведених група, назвавши их „педагошком герилом“ и „наоружаним демократама“, Ђиорел Куран је закључио да је Запатизам важан јер је показао да борба на локалном нивоу може да постане борба на глобалном нивоу.

Значај запатистичког начина борбе, у којој моћ није превасходни циљ, и где метке замењују речи, схватили су и у чувеној америчкој RAND корпорацији, која је сходно примеру Запатиста и резултата које су остварили на глобалном нивоу, развила стратегију тзв. *умреженог ратовања*, у којем физичка сила, као ни сфера синтактичког – информационог, нису више тако битни.

Запатисти нису имали предности које пружа савремено друштво, они су створили мрежу. „Нису имали струје, нису имали компјутере, нису имали инфраструктуру, али су имали семантички приступ. Схватили су да у тим мрежама, у том електроничком ткиву постоји одређени степен на којем сам језик не може заобићи услове немања електричне струје и инфраструктуре. Али, степен вођења информацијског рата нису пребацили на »речи за рат«, него на »речи као рат«. Њихов информацијски рат вођен је под другим условима: то је заправо био низ дијалога... У покрајину Chiapas дошле су невладине организације, активисти, теоретичари и стари марксисти, сви су се они

²⁸⁴ Према: Curran Giorel, *21 Century Dissent, Anarchism, Anti-globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, 2006, стр. 138

тамо окупили, чиме не само да су створили електронско поље силе, него и заједницу, у интелектуалном смислу нематеријалну, али заправо итекеко материјалну. Тај материјализовани рој оставио је нематеријалне последице на широј, глобалној основи...²⁸⁵

Многи који су здушно подржавали Запатисте, али и који су лично учествовали на окупљањима које су они организовали, познатим као Encuentros, касније су били окосница протеста против најистакнутијих институција постојећег поретка...

Слична ствар, на коју додуше из другог угла, указују и помињани Негри и Хард, који управо и говоре о јединству различитости, је улога *мноштва*, као покретачке снаге постојећег поретка (Империје), које је истовремено и контра страна тог поретка, његов заматак пропасти. „Наш политички циљ није просто да се супротставимо овим процесима (процесима глобализације, прим. Ж.Ј.), већ да их препознамо и да их преусмеримо према новим циљевима. Креативне снаге мноштва, које носе Империју, способне су такође да аутоматски створе против-Империју, алтернативну политичку организацију глобалних токова и размене. Борбена активност да се оспори и поткопа Империја, као и напори да се створи стварна алтернатива, водиће се дакле на терену саме Империје – заправо те борбе се већ воде...“²⁸⁶

То мноштво, како су га видела поменута два аутора, обухвата категорије оних који су експлоатисани, али како они подвлаче ту се не ради о припадницима класичног индустријског пролетаријата, него о значајније широј категорији људи, уједињених у отпору, борби за бољи живот у другачијем систему. Негри и Хард су мноштво схватили као нови облик радничке класе, која се шири и на оне који се баве тзв. „нематеријалним“ радом. „У појмовном смислу, ми пролетаријат разумемо као широку категорију која укључује све оне чији се рад директно или индиректно

²⁸⁵ Internet: Dominguez Richardo, Umreženo ratovanje i druge priče, http://www.mi2.hr/ognjen/tekst/dominguez_hr.html, приступ 19.06.2011

²⁸⁶ Хард Мајкл, Негри Антонио, *Империја*, Издавачки графички атеље „М“, Београд, 2005, стр. 11

експлоатише од стране капиталистичких норми производње и репродукције којима је подређен...²⁸⁷

Указујући на Марксову метафору кртице (борба пролетаријата, прим. Ж.Ј.), која је за време класне борбе на површини, да би током боравка под земљом копала бесконачне тунеле, чиме је стварала предуслове за неке будуће победе и коначни тријумф, Негри и Хард су закључили да је кртица данас мртва и да је уместо ње на сцени змија, која „бесконачно вијуга“, али без оне темељне повезаности ходника, без луцидности кртице. Међутим, они снагу змије виде баш на том пољу, на пољу неповезаности, некомуникабилности, „одсуству структурисаних комуникационих тунела“ и истичу да је снага данашњих покрета отпора у чињеници да су они „сами по себи непосредно субверзивни и да не очекују никакву помоћ извана или ширење, да им гарантују ефикасност... Укратко, ову нову фазу дефинише чињеница да се ове борбе не повезују хоризонтално, већ да свака од њих прави скок вертикално, право у виртуелни центар Империје...“²⁸⁸

Три кључна политичка захтева, које мноштво има према Империји, према Негрију и Харду, су *глобално право грађанства* (могућност слободног кретања у зависности од понуде послова, без било каквих граница и баријера); затим *друштвена надница и гарантовани доходак за све* и на крају *право на репропријацију* (у некадашњем левом схватању, право на репропријацију се схватало као право радничке класе на приступ средствима за производњу; у овом случају Негри и Хард виде га као слободан приступ знању, информацији, комуникацији и контроли над њима).²⁸⁹

Иако је анализа Негрија и Харда јасно идеолошки лево обојена, у њој постоје сегменти који указују на глобалну појаву отпора који се умрежава, који несумњиво (био у праву или не) постоји, шири се и увећава, те одатле ствара и реалну

²⁸⁷ Хард Мајкл, Негри Антонио, *Империја*, Издавачки графички атеље „М“, Београд, 2005, стр. 68

²⁸⁸ Оп. cit., стр. 73-74

²⁸⁹ Оп. cit., стр. 427

претпоставку могуће радикализације тог отпора, појаве ситуација у којима ће значајну улогу сигурно имати и присталице радикалне борбе за права животиња и заштиту животне средине.

*

* *

У конгломерату организација, форума, покрета, иницијатива и појединаца, који су део антиглобалистичког (алтерглобалистичког) отпора који делују у савременом свету, веома важно место имају управо организације и покрети из миљеа радикалне борбе за заштиту животне средине и права животиња.

Активисти ових група имали су важну улогу чак и у процесу иницијације неких од најпознатијих антиглобалистичких протеста. Као један од примера у литератури се наводи учешће британских припадника покрета за заштиту животне средине у формирању коалиције „Peoples Global Action“ (PGA). „PGA је била разнолика организација EDA (Environmental Direct Action, прим. Ж.Ј.) активиста, индијанских фармера, припадника бразилског покрета беземљаша и осталих народних група, које су се формирале из скупова подршке побуни мексичких Запатиста. Она је координирала протест против самита WTO у Женеви 1998. године и протесте у неколико земаља против самита G8...“²⁹⁰

Циљ ове организације је *мрежно* повезивање идеолошки различитих група, на наднационалном плану, у јединствено акционо језгро. Карактеристика PGA је и да нема типично чланство, хијерархију и званично вођство, док се одлуке доносе искључиво консензусом. Једна од познатијих организација, чланова ове групације, је „Black Block“, чији активисти у свом деловању приоритетно форсирају директну акцију, а често примењују и насилна средства (нереди и уличне туче са полицијом,

²⁹⁰ Doherty Brian, *Ideas and Actions in the Green Movement*, Routledge, Taylor & Francis Group, New York, 2005, стр. 173

као и уништавање имовине). Постоје и мишљења која „Black Block“ виде као тактику, а не организацију.

Такође, ове организације, свакако језгро радикалних активиста покрета, континуирано су присутни и дали су свој допринос у поменутиим антиглобалистичким протестима широм света. Веза тих радикалних припадника покрета за заштиту животне средине и покрета за права животиња са анитиглобализацијским покретом дефинитивно постоји, и свакако је заснована на оштром противљењу постојећем стању ствари у свету.

То и јесте кључна тачка, односно може се извести закључак да се не ради више о припадности било које организације некој посебној идеологији, не ради се више о настојању да се свет промени сходно својим парцијалним интересима и наметне једна, конкретна идеја... Ради се о томе да су различите групе широм света, свака вођена својим разлозима, јединствено рекле *не* постојећем стању, постојећим односима. Другим речима, можда и постоји једна, јединствене идеја, *промена*.

Иако је капитализам и постојеће индустријско друштво углавном на првом месту приоритета борбе, нема ту посебног противљења капитализму као систему, уобичајеног за класичне лево оријентисане покрете... Једноставно, гласови отпора широм планете подигли су се против егзистирајуће врсте капитализма, против доминантног неолиберализма. Чак ни најтврдокорнији комунисти не могу да порекну добре стране капиталистичког начина производње, значаја коректно регулисаног слободног тржишта, заштићености приватне својине, слободе и права појединца...

Међутим, похлепа и небрига за широке масе, за тај прости плебс, жеља за што већим профитом, на уштрб интереса читавог човечанства, брутално гажење постојећег међународног права, који су не само човека, него и сав живи свет довели у опасност од потпуног нестанка, произвели су за неке оправдан, за неке неоправдан бунт, који се све више уједињује и налази начине да заједничким деловањем кида део по део великог тела свог непријатеља...

У том заједништву, забринути за опстанак планете, свесни свих опасности које прете човечанству, оличених у све чешћим дивљањима природе, земљотресима, вулканима, поплавама, сушама, нуклеарним катастрофама, ратовима и другим видовима људске самодеструктивности, радикалне присталице покрета за заштиту животне средине и покрета за права животиња нашле су своје истомишљенике у другим групама, организацијама и покретима, који се буне, који подижу свој глас против постојећег стања и односа у друштву.

4.5. Утицај савремених политичко-економско-безбедносних дешавања на радикализацију борбе група и организација, које се залажу за структуралне промене у свету

Судећи по почетку 21. века, судећи по нашој садашњости, будућност човека и саме планете није светла. Наиме, расплет који се на светској политичко-војно-економској сцени десио крајем прошлог века, као директна последица распада биполарног система, формираног на резултатима Другог светског рата, довео је до далекосежних последица и стварања нових концепата глобалне доминације, односа међу људима и нових начела економије.

Са једне стране, постојећа биполарна политичка структура разбијена је слабљењем утицаја и коначно распада СССР-а, успостављањем униполарног поретка и у одређеном степену готово апсолутне доминације САД, са постепеним „буђењем“ Руске Федерације и наговештаја формирања потенцијалних нових светских фактора моћи, оличених у Кини, Индији, Бразилу... Са друге стране, јачање уједињене Немачке, буђење Француске, довели су до успона Европске Уније и јачања њеног утицаја на великом делу европског континента. Такође, неприкосновени примат у војној моћи припао је НАТО, савезу са војно-техничком моћи какву историја није видела...

Модел до тада доминантног облика економског уређења у земљама развијеног Запада, базиран на капиталистичком начину производње и приватној својини (неолиберани капитализам), *a priori* је прихваћен као рецепт за бољи живот и „једино могуће решење“ (изузев Кине, која је форсирањем себи својственог система, доказала да постоје и други, за неке далеко делеотворнији начини за успешан развој привреде). И на крају, концепт људских права, односно „неужност“ ширења корпуса права човека постао је „пожељан“ и незаобилазан део било које приче о демократском друштву.

Саставни део свих побројаних процеса, нажалост, још крајем 90-их година 20. века, постали су ратови, разарања и масовне насилне сеобе милиона људи широм света.

Од бивше Југославије, преко бившег Совјетског савеза, Блиског истока, Африке и Азије, ратови су се наметнули као једно од незаобилазних решења, чак и најједноставнијих међуграничних, етничких и верских сукоба и спољнополитичких трвења.

За један део аутора и науке, ради се о недемократским начинима решавања сукоба, примитивним облицима понашања, спорадичном и насумичном бујању национализма, док други те сукобе виде као директну последицу спољнополитичког деловања појединих моћних држава и глобалних институција, превасходно под доминацијом САД, којима ти ратови одговарају и посредством којих они реализују сопствене интересе.

У овој другој, све бројнијој групацији, један од праваца мишљења представљају теорије помињаних Харда и Негрија, коју сматрају да су савремени свет и друштво у транзицији, да су од традиционалног међународног права, оличеног у различитим уговорима и споразумима, ушли у фазу конституисања „једне нове супранационалне светске власти“ својеврсног „империјалног поимања права“²⁹¹.

У том смислу, они посебно истичу обновљено занимање за појам *bellum justum*, или „праведни рат“, односно право поједних држава да у случају процене угрожености сопствених националних интереса имају право да поведу рат. Проблем у овом случају јесте што се поставља питање јединствене силе или органа који би објективно и непристрасно дефинисао ово право, те стога постоји велики степен вероватноће да само моћ и сила поједине државе опредељују акцију у том смеру.

Организација која има баш таква овлашћења, правно формализована у Глави VII сопствене Повеље, јесте Организација Уједињених Нација (ОУН), која је у доброј

²⁹¹ Хард Мајкл, Негри Антонио, *Империја*, Издавачки графички атеље „М“, Београд, 2005, стр. 24

мери током протеклих година делом била блокирана, а делом директно и свесно заобилажена.

„Нови Интервенционизам поздрављен је од стране интелектуалне опције и научника, који су објавили нову еру у светским односима, у којој ће *просвећене државе*, у најмању руку, моћи да користе силу када верују да је то праведно, одбацујући рестриктивна стара правила и поштујући модерно виђење правде које су они створили...”²⁹²

Актуелна дешавања на афричком континенту, пре свега на подручју Либије, у најновијим анализама и коментарима широм света, наводе се као пример оваквих облика понашања. Наиме, још једна у низу унилатералних акција, оправдана потребом хуманитарне интервенције (не желимо се бавити оправданошћу и сврсисходношћу акције САД, Француске и поједних њихових савезника, те одатле установљавањем кривице или невиности либијског лидера Моамера Гадафија, односно пре свега желимо да на овом примеру укажемо на одређене недоследности, прим. Ж. Ј.), слично као и у случају ангажовања НАТО на Косову и Метохији, те извршене агресије на тадашњу СРЈ, изведена је свесним заобилажењем расположивог механизма ОУН.

Управо такви поступци изазивају подозрење „обичних“ држава, које немају довољно снаге да се супротставе великим и организованим државама или системима, и да одбране неко своје право или добро...

Овакве тенденције у међународним односима један су од фактора који се међу обичним људима, радницима, сељацима, интелектуалцима, наводе као темељ сумње у могућност стварања хармоничног, објективног и праведног међународног система, темељ веровања да постојећи поредак није добар и да је потребна промена.

²⁹² Chomsky Noam, *The New Military Humanism, Lessons From Kosovo*, Pluto Press, London, 1999, стр.4

У оквирима оваквог стања ствари, које је у најмању руку сурово, али и реално, можда и сасвим оправдано поједине државе користе моћ коју имају, у жељи да обезбеде мир и благостање на својој територији али и створе услове за што боље стартне позиције у процесу прављења новог распореда снага на светској сцени, који је свакако у току²⁹³.

Један од разлога који се најчешће доводи у везу са бујајућом самовољом и посезањем за средствима принуде најбруталнијег карактера, јесте убрзана несташица природних сировина, неопходних не само за нормалан развој него и за најосновније одржавање постојећег друштва. Број од готово седам милијарди становника планете, одавно је прешао процењених пет милијарди за које на Земљи има довољно места и ресурса. Поред нафте и других енергената неопходних превасходно за опслуживање захухталих индустријских система, залихе воде постају све мање. Према неким проценама чак око две трећине светске популације нема више од 50 литара воде дневно, а више од милијарде уопште нема приступ пијаћој води. Такође, појава која је све учесталија јесте осиромашивање подземних извора пијаће воде.

Ако се овој поражавајућој статистици додају процене ефеката „стаклене баште“, односно ефеката глобалног отопљавања, чија директна последица ће бити и раст нивоа мора и океана, као продукт топљења ледника, а даље и салинизација великих површина копна и пијаћих вода у дубини територије (самим тим и повећано смањење обрадивих површина, те одатле и смањење залиха хране), енормно повећање загађења животне средине, будућност заиста делује суморно...

Поред наведеног, ефекти глобалне економске кризе данас се могу осетити у свакој држави света, а као највећи кривац наводи се управо постојећи концепт

²⁹³ овакво стање у међународним односима на најпријемчивији начин описали су Ханс Моргенау, Џорџ Кенан, Рејнолд Нибур и Кенет Томпсон, као представници школе реализма, у којој је јасно одређено доминантно место моћи у међународним односима, у којима су државе кључни субјекти у сталној и непроменљивој борби, која се одвија у условима анархије, и у којој свака држава као приоритет има свој сопствени интерес.

неолибералног капитализма и наметање сурових услова производње и продаје, у којима се према виђењу појединих угледних светских економиста, преимућство даје великим системима, мултинационалним компанијама, које на отвореном светском тржишту готово да више немају премца и чији годишњи остварени профити далеко надмашују годишње буџете, па чак и укупне резерве појединих држава. И поред свести о нерешивости појединих проблема, о више него евидентној неједнакој и неправедној расподели, у којој једни имају све, а други ништа, како на глобалном, тако и на локалном плану, и даље је један од основних концепата форсирање институција међународног карактера, које су окарактерисане као главни кривци описаног стања.

И поред опсежне акције на глобалном нивоу, усмерене на помоћ одређеним државама и опоравак најугроженијих делова система, поједини процеси као да су се отргли контроли. Недавна дешавања у Грчкој, у којој и поред средстава и новчаних трансита одобрених од стране Европске Уније, готово да у неким моментима владају хаос и безумље, могућност сличног сценарија и банкротства у још неким европским државама, оправдано рађају питања и сумњу у позитиван исход.

Такође, напори да се спречи или барем успори процес глобалног загревања, постају апсурдни пред отпорима најразвијенијих земаља, које би требало да буду пример у спровођењу мера усвојених на светском нивоу. Конкретно, у оквиру Конвенције ОУН о промени климе, отворен је за потписивање 1997. и 2005. године ступио на снагу чувени Кјото споразум, а у вези обавезе хитног смањења угљен диоксида и осталих штетних гасова у атмосферу, те ублажавања ефеката стаклене баште. Сама чињеница да је Кјото споразум потписао само 61 проценат држава највећих загађивача довољно говори.

САД и Кина, који учествују у производњи и емисији штетних гасова у атмосферу, веома су битни за овај процес, али свака са своје стране на одређене начине опструира и Кјото, али и друге сличне иницијативе.

Наиме, почетком деведесетих година прошлог века, тадашња америчка администрација, на челу са председником Џорџом Бушом, имала је изразито негативан став према смањењу емисије штетних гасова, а под утицајем моћних индустријских лобија, којима је смањење емисије штетних гасова могло да донесе само затварање низа производних погона, а затим и умањење профита. Тек са администрацијом Вилијама Клинтона, САД потписују Кјото споразум 1997. године, али због противљења Конгреса исти никада није ратификовала.

Кина је потписала и ратификовала Кјото споразум, обавезујући се да ће на годишњем нивоу као и остале потписнице смањити емисију штетних гасова за 5,2 %, али је истовремено наставила са планирањем и изградњом великих електрана на фосилна горива, чије сагоревање је уствари и најштетније, а чиме ће у суштини директно поништити ефекте смањења на које су се обавезали.

У сваком случају, може се констатовати да је за велике системе, за државе попут САД и Кине, индустрија погонско средство, које мора да ради и напредује, и да управо због те чињенице, интереса било политике било крупног капитала, Кјото и сличне иницијативе неће моћи да се остваре и допринесу бољем и сигурнијем животу свих нас.

Такво стање, на пољу светских политичких, војних и економских односа, неминовно кумулира и неминовно ће наставити са кумулацијом беса и отпора широм планете, а последице могу бити несагледиве и свакако служе као оправдање за даљу мобилизацију и хомогенизацију незадовољних, па и у области борбе за права животиња и заштите животне средине. Другим речима, сви побројани елементи тренутне драме човечанства, неће смирити страсти, него ће у још већој мери поспешити радикализацију борбе, односно одлучност да се остваре корените, а не козметичке и краткорочне промене.

Имајући у виду идеолошка опредељења припадника радикално орјентисаних покрета за права животиња и заштиту животне средине, који су оштрицу своје борбе усмерили пре свега на постојећу технолошко-индустријску цивилизацију,

неолиберални концепт капитализма, готово све постојеће форме испољавања доминације, хијерархије и моћи, сматрамо да актуелна (побројана) дешавања само могу да поспеше њихов радикализам и решеност да остваре зацртане циљеве, а не да их пасивизују и врате у систем.

Такође, поменута дешавања и процеси, за велики део обичних људи, представљају озбиљне теме за размишљање, које се у добром делу случајева завршавају крајње песимистичким закључцима. То даље води томе да се данас чак и међу веома образованом популацијом, делимично ситуираном, чују гласови слагања са појединим ставовима припадника радикалних покрета и организација. Њихове идеје постају схваћене и прихваћене... И једино што их тренутно држи са друге стране и још увек недовољно утицајним, јесте начин борбе који они предлажу на путу ка промени и другачијем свету, а у чијој основи јесте пре свега насиље.

Међутим, колико дуго ће та граница остати довољно јасна, колико дуго ће јаз бити непремостив и у широким друштвеним масама морално неприхватљив?

ЗАКЉУЧАК

Наведени ставови и изнете чињенице, аргументи и различита виђења појединих истакнутих ауторитета који се баве предметном облашћу, као и дела стручне јавности, потврђују да су актуелна политичко-економско-безбедносна дешавања у свету, превасходно безобзирна и бескомпромисна борба за преостале светске ресурсе и форсирање економског модела који на глобалном нивоу доводи до све већег степена раслојавања (богаћења једних, а сиромашења других), као и до високог степена деструкције природе и живог света, утицали на јачање покрета отпора широм планете, да су довели до уједињења чак и раније идеолошки супротстављених ривала, те до радикализације њиховог наступа и залагања за употребу средстава, која се могу окарактерисати као терористичка, посебно у сфери борбе за заштиту животне средине и права животиња.

До уједињења и заједничког наступа различитих група, које се могу окарактерисати као антиглобалистичке, као и до значајног степена радикализације деловања ових покрета и организација, посебно на пољу борбе за заштиту животне средине и права животиња, дошло је у специфичним политичким, економским и безбедносним условима, који су у највећем степену продукт модерних геополитичких преструктурирања у међународним односима. Почетак ових глобалних потреса и флукуација оличен је у распаду биполарног система, успону САД, као једине светске суперсиле, те наметању новог међународног система, по моделу Западне демократије, устројеном на војној премоћи НАТО и економској доминацији неолибералног капитализма...

У том процесу, поред осталих значајних субјеката (који нису предмет овог рада), значајну улогу имале су како појединачне личности, тако и институције, које својом функцијом заузимају значајно место у политичком систему САД, Велике Британије и других водећих европских и светских држава, али и појединци и организације, које се боре за остварење својих циљева у области заштите животне средине и права

животиња, у чијим наступима и акцијама преовлађује захтев за применом насиља и употребе средстава, која се могу окарактерисати као терористичка. Свакако ради се о две јасно сучељене групације, које једна у другој виде непријатеља којег треба уништити.

Државе и организације (које су наступају испред Западне технолошко-индустријске цивилизације), као репрезенти организованог друштва заснованог на јасној хијерархији, доминацији и владавини права (не желимо улазити у расправу о сврсисходности, моралној устројености тог права и његовој оправданости), односно као репрезенти једне групације, настоје да легалним средствима ограниче, или сасвим забране рад група које припадају миљеу радикалних и екстремних организација, жигошући их као терористичке и друштвено непожељне. Са друге стране, организације и покрети који се залажу за права животиња и заштиту животне средине, али на начин који недвосмислено захтева одлучну борбу (против далеко моћнијег непријатеља), промену по сваку цену, те у том смислу и употребу средстава насиља, користећи нелегалне (подземне) начине борбе, другу страну желе да демистификују, да је сломе, потпуно униште, али и да неповратно измене постојећи систем. И на једној и на другој страни постоје индивидуе које усмеравају њихов рад, које их надахњују и мотивишу на даљу акцију...

Овим радом истакли смо и указали на конкретне идејно-политичке интересе група, које се боре за остварење својих циљева у области заштите животне средине и права животиња, а које се залажу за примену радикалнијих средстава у тој борби, али и на идејно-политичке, материјално-економске и националне интересе и циљеве држава, које претендују на лидерске позиције на међународној сцени.

Управо степен посвећености обе стране тим идејама, својеврсним „звездама водиљама“, учврстио нас је у мишљењу да је компромис тешко остварив, те да се у наредном периоду може рачунати на даљу, континуирану и веома динамичну активност обе стране, а у наведеном контексту, током које ће бити коришћене различите методе и средстава, са различитим интензитетом и усмереношћу, те да се

може очекивати даљи раст тензија у читавом свету, а одатле и могућа употреба средстава насиља, која могу нанети озбиљнију штету и човеку и његовој околини.

Стога, хомогенизација човечанства, окупљање око заједничких вредности, суочавање са могућношћу потпуног уништења планете или њеног драстичног оштећења, те хармонизована глобална акција, једино је адекватно и дугорочно одрживо решење. Насупрот томе, стоји даља трка за профитом, уз још већи степен занемаривања општих интереса, али и став да се за добробит човечанства и планете морају применити средства насиља, посебно она која би могла да нанесу трајне последице самом човеку, али и природи и читавом живом свету. Избор је на сваком од нас појединачно, али последице ће сигурно бити глобалних размера, у којем год правцу да крену модерна држава и друштво, али и корпус цивилног сектора, као његов неодвојиви део...

СПИСАК ЛИТЕРАТУРЕ

1. Ackerman A. Gary, „Beyond Arson? A Threat Assessment of the Earth liberation Front“, *Terrorism and Political Violence*, Taylor and Francis, Inc., Vol.15, No.4, 2003
2. Bookchin Murray, „What is Social Ekology“, *Environmental Philosophy: From animal Rights to Radical Ekology*, Prentice Hall, 1993
3. Brezinski Zbigniew, „The Dilemma of the Last Sovereign“, *The American interest*, No. 1, 2005
4. Buell Lawrence, „What is Called Ecoterrorism“, *Journal of Theory and Criticism*, No 16, Harvard University, 2009
5. Cifrić Ivan, *Socijalna ekologija*, Globus, Zagreb, 1989
6. Cifrić Ivan, „Dubinski ekološki pokret, ›Ekozofija T‹ Arne Naessa“, *Socijalna ekologija*, Vol. 11, No. 1-2, Zagreb, 2002
7. Chomsky Noam, *The New Military Humanism, Lessons from Kosovo*, Pluto Press, London, 1999
8. Chrenshaw Martha, „Thoughts on relating terrorism in historical contexts“, *Terrorism in Context*, Pennsylvania State University, 1995
9. Crotty James, *Strustural Causes of the Global Financial Crisis: A Critical Assessment of the New Financial Arhitecture*, University of Massachusetts, 2008
10. Curran, Giorel, *21 century Dissent, Anarhchism, Anti-Globalization and Environmentalism*, Palgrave Macmillan, New York, 2007
11. Doherty, Brian, *Ideas and Actions in the Green Movement*, Routledge, New York, 2005
12. Doward Jamie, „Kill scientists, says animal rights chief“, *The Observer*, 25.06.2004
13. Fraizer Nash Roderick, *The Rights of Nature, a History of Environmental Ethics*, The University of Wisconsin Press, USA, 1989

14. Gates Robert, Quodrenial Defence Review-QDR, Department of Defence of USA, 2010
15. Horgan John, *The Psihology of Terrorism*, Routledge, Taylor & Francis Group, London, 2005
16. Horne Taylor, „The Radical Environmental Movement: Incorporating Empire and the Politics of Nature“, *Green Theory & Praxis: The Journal of Ecopedagogy*, Vol. 2, No.1, 2006
17. Joseph S. Nye-William A. Owens, „Americas Information Edge“, *Foreign Affairs*, No. 2, 1996
18. Klein Naomi, „Pobuna u Chiapasu, subcomandante Marcos i zapatisti pripremaju revoluciju koja se više oslanja na reči nego na metke“, u *Ograde i prozori, dopisi s linije fronte spora o globalizaciji*, V.B.Z. doo, Zagreb, 2003
19. Kushner Harvey W., *Enyclopedia of Terrorism*, Sage Publications Inc, 2003
20. Leader H. Stefan, Probst Peter, „The Earth Liberation Front and Environmental Terrorism“, *Terrorism and Political Violence*, VOL. 15, Issue 4, 2003
21. Liddick, Donald R., *Eco-Terrorism: Radical Environmental and Animal Liberation Movements*, Preager Publishers, 2006
22. Markus Tomislav, *Dubinska ekologija i suvremena ekološka kriza*, Hrvatsko sociološko društvo – Institut za društvena istraživanja – Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006
23. Marsh Perkins George, *Man and Nature*, University of Washington Press, USA, 2003
24. Mortimer Michael J., „Ecoterrorism: A natural reaction of violence“, *Handbook of Globalization and the Environment*, Khi V. Thai, Dianne Rahm, Jerrell D. Cogburn, CRC Press, Taylor & Francis Group, 2007
25. Ozeren Suleyman, „A New Aproach to the Gloal Terrorism Threat in 2010“, *Turkish Weekly*, 2010
26. *Official Journal of European Union*, Council Framework Decision, 13.06.2002
27. Regan Tom, *The Case for Animal Rights*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 2004

28. Rumsfeld Donald H., Quodrenial Defence Review-QDR, Department of Defence of USA, 2001
29. Rumsfeld Donald H., Quodrenial Defence Review-QDR, Department of Defence of USA, 2006
30. Ruether Radford Rosemary, *New Woman/New Earth*, Beacon Press, USA, 1995
31. Singer Piter, *Animal Liberation*, Pimlico, 1995
32. Tylor, Bron, „Threat Assesments and Radical environmentalism“, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 15, No. 4 (Winter 2003), pg. 173-182, Taylor and Francis Inc., 2003
33. Taylor Bron, *Encyclopedia of Religion and Nature*, London & New York: Continuum, 2005
34. Taylor Bron, „The Tributaries of Radical Environmentalism“, *Journal for the Study of Radicalism*, Vol. 2, No. 1, 2008
35. William E. Odom-Robert Dujarric, *Americas inadvertment empire*, Yale Univesity Press, New Haven & London, London, 2004
36. William S. Kohen, Quodrenial Defence Review-QDR, Војно дело, бр. 3-4, 1999
37. Welsh Ian, „In Defence of Civilisation: Terrorism and Environmental Politics in the 21st Century“, *Environmental Politics*, Vol. 16, No. 2, School of Social Science, University of Cardif, 2007
38. Zimmerman E. Michael, „Introduction to Deep Ecology“, *Global Climate Change* (IC 22), Summer 1989
39. Šimleša Dražen, *Četvrti svetski rat –globalni napad na život-, Drugaćiji svet je moguć –priče iz naših dvorišta-*, Što čitaš, Zagreb, 2006

*

* *

40. Алиспахић Бакир, *Тероризам, шта је то?*, Институт за истраживање злочина против човечности и међународног права, Сарајево, 2007
41. Бабовић Будимир, *Полиција у светском поредку*, НЕА, Београд, 1997

42. Димитријевић, Војин - Стојановић, Радослав, *Међународни односи*, НИУ Службени лист, Београд, 1996
43. Ђурић Јелена, „Еколошки аспекти глобализације“, Институт за филозофију и друштвену теорију, *Филозофија и друштво*, бр. 14, 1998, стр. 45-62
44. Живковић Ивона, „Како антиглобалисти виде терористички напад у Лондону“, *Сведок*, 12.07.2005. године
45. Закарија Фарид, *Пост-амерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009
46. Кисинџер Хенри, *Дипломатија*, Верзал Прес, Београд, 1999
47. Кисинџер Хенри, *Да ли је Америци потребна спољна политика*, ВМГ, Београд, 2003
48. Кендри Едријан, „Економија међународног тероризма“, *Евроатлантска безбедност*, број 7, 01.11.2007
49. Кенеди, Пол, *Припрема за 21. век*, НИУ Службени лист, Београд 1997
50. Ковачевић Млађан, „Узроци и последице економске кризе и ефекти на Србију“, *Нова српска политичка мисао*, 24.04.2009
51. Марковић, Ж. Данило, *Социјална екологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996
52. Марковић Ж. Данило, *Социјална екологија*, 5 прерађено и допуњено издање, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005
53. Марковић Ж. Данило, "Глобализација и опасност глобалне еколошка кризе", Часопис за друштвене науке "Теме", XXVI, бр. 2, Ниш, 2002
54. Марковић И. Слободан, *Моћнији од ЦИА-електронска шпијунажа у ери глобализације*, Институт за политичке студије, Београд, 2002
55. Милашиновић Радомир, *ЦИА, моћ и политика*, Биротехника, Загреб, 1984
56. Милетић Андреја, *Концепт националног интереса у америчкој теорији међународних односа*, докторска теза, Београд, 1978
57. Надић Дарко, „Еколошка организација „РЕТА“ (People for Ethical Treatment of animals). Од Еколошког тероризма до еколошке корпорације“, Зборник радова, *Сузбијање криминала у оквиру међународне полицијске сарадње*,

- Криминалистичко-полицијска академија и Hanns Seidel Stiftung, Београд, 2011, стр. 419-429
58. Надић Дарко, "Климатске промене и политика Сједињених америчких држава", *Климатске промене, правни и економски изазови*, Зборник радова, Правни факултет Универзитета у Београду, 2011
 59. Нај С. Џозеф, *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006
 60. Најетовић Џемал, „Глобални тероризам и његове импликације на међународне односе“, *Анали Правног факултета у Зеници*, лист број 5, година 3
 61. Николиш Душан, *САД- стратегија доминације*, Радничка штампа, Београд, 1985
 62. Рамоне, Игњацио, *Геополитика хаоса*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1998
 63. Ранковић Миодраг, „Савремени-глобални тероризам: Социолошки приступ“, *Социологија*, Vol. XLVI, 2004, No 4
 64. Реџић Садуша, “Gidens Entoni, Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote”, *Journal of Sociology, Social Philosophy, and Social Anthropology*, Vol. XLIX, No. 3, Београд, 2007
 65. Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, НИРО Радничка штампа, Београд, 1989
 66. Симеуновић, Драган, *Тероризам*, Правни факултет у Београду, 2009
 67. Симеуновић Драган, „Исламистички тероризам најопаснији, етно-сепаратистички најупорнији“, *Политика On line*, 01.08.2010
 68. Фукујама Френсис, *Крај историје и последњи човек*, ЦИД Подгорица, Подгорица, 2002
 69. Фукујама Френсис, *Америка на прекретници, демократија, моћ и неоконзервативно завештање*, ЦИД Подгорица, 2007
 70. Хантингтон, Семјуел, *Сукоб цивилизација*, ЦИД Подгорица, 1998
 71. Хард Мајкл, Негри Антонио, *Империја*, Издавачки графички атеље „М“, Београд, 2005

72. Штиглиц Џозеф Е., *Противречности глобализације*, SBM-х, Београд, 2002
73. Шулцингер Роберт Д., *Америчка дипломатија од 1900. године*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2011

Интернет

1. http://terrorism.about.com/od/whatisterroris1/ss/DefineTerrorism_6.htm
2. http://terrorism.about.com/od/whatisterroris1/ss/DefineTerrorism_5.htm
3. http://terrorism.about.com/od/whatisterroris1/ss/DefineTerrorism_4.htm
4. <http://terrorism.about.com/od/e/g/Ecoterrorism.htm>
5. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/765758/ecoterrorism>
6. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/765781>
7. <http://www.state.gov/s/ct/rls/pgtrpt/>
8. www.scribd.com
9. <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=10792>
10. <http://www.businessinsider.com/the-root-causes-of-recurring-global-financial-crises-2010-5>
11. <http://pokret.net/cms/index.php?page=janusova-lica-globalizacije>
12. <http://www.sic.ba/rubrike/stav-esej/slavoj-zizek-kriza-kao-sok-terapija/>
13. http://www.eoerth.org/article/deep_ekology
14. http://www.colorado.edu/philosophy/paper_zimmerman_ecofascism.pdf
15. <http://libcom.org/library/social-versus-deep-ecology-bookchin>
16. www.homepages.gac.edu/lbramer/ecofeminism.html

17. www.eve.enviroweb.org/what_is/main.html
18. <http://www.thegreenfuse.org/ecofem.htm>
19. www.spunk.org/library/pubs/openaye/sp000943.txt
20. www.adl.org
21. <http://besser.tsoa.nyu.edu/howard/anarchism/Unabom/manifesto2.html>
22. <http://www.peta.org>
23. <http://www.primitivism.com/what-is-anarchism.htm>
24. <http://www.setav.org/ups/dosya/15100.pdf>
25. <http://hevro.haifa.ac.il/~soc/lecturers/smootha/files/1792.pdf>
26. http://www.mi2.hr/ognjen/tekst/dominguez_hr.html

БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

Жељко Јовић је рођен 09.01.1974. године у Београду, где је завршио основну и средњу школу.

По окончању војног рока и повратка у Београд, 1994. године, уписао се на Факултет политичких наука, смер међународни односи. Дипломирао је јануара 1999. године, са просечном оценом 8,24. Исте године уписао се на последипломске студије на ФПН, смер међународни односи, али је због ратних дејстава на простору СРЈ исте привремено прекинуо.

Магистрирао је 09.06.2006. године, на тему *„Тајне операције као средство спољне политике САД, и њихова примена у југословенској кризи“*.

Учесник је више домаћих и неколико међународних конференција. Говори енглески и служи се руским језиком.

Живи у Београду, где је и стално запослен.